

TÜRKİYE EKONOMİSİ

1997

1996 YILI DEĞERLENDİRMESİ
1997 YILI BEKLENTİLERİ

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ 1997

1996 YILI DEĞERLENDİRMESİ
1997 YILI BEKLENTİLERİ

Ocak 1997

MÜSİAD

(MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ)

Adres: Mecidiye Cad. No: 7/50, Mecidiyeköy - 80310 İSTANBUL

Tel: (0.212) 267 40 37-38 – 274 12 66-67

Fax: (0.212) 267 49 41 – 288 39 43

BU ÇALIŞMA MÜSİAD'da
Araştırmalar Komisyonu'nun koordinasyonu ile
Dr. Adnan Büyükdeniz tarafından
hazırlanmıştır.

ISBN 975-7215-13-9

Dizgi, İç Düzen: Sina 532 51 79

Baskı: Prestij 577 09 17

Her hakkı mahfuzdur.
Bu rapordan ancak MÜSİAD'ın izni
alınmak veya MÜSİAD kaynak
gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Önsöz

1996 yılı Türkiye ekonomisi için olumlu ve olumsuz gelişmelerin birarada yaşandığı bir yıl olmuştur. Yılın ilk yarısında yaşanan hükümet kurma bunalımlarının ekonomi üzerindeki etkisi olumsuz olmuştur. 1996 yılının Haziran ayının sonunda 54. hükümetin kurulması, siyasi istikrarsızlığı sona erdirmiştir. Hükümetin ekonominin en önemli sorunlarının başında gelen kamu açıklarını kapamak amacıyla kaynak paketleri arayışına gitmesi, özelleştirmeyi hızlandırarak 1997 yılı için denk bütçe öngörmesi isabetli, ama gerçekleştirilmesi kolay olmayan bir hedeftir.

Bu arada, sanayi ve özellikle ithalattaki hızlı artış ile ticaret ve ulaştırma sektörlerinin hızlı büyümesiyle ekonomide genel büyümenin (GSMH) 1996 yılı için hedeflenenin üzerinde % 7,5 civarında olacağı anlaşılmıştır.

Buna karşın, dünya ekonomileri içinde -muhtemelen Venezuela hariç- halen % 80-90 oranlarında enflasyon problemi yaşayan yegane ülke Türkiye'dir. Türkiye yüksek enflasyonun bedelini, % 30-40'lara varan reel faiz oranları, yatırımlarda yavaşlama, uluslararası rekabet gücünün azalması, ulusal paradan kaçış, üretken yerine rant faaliyetlerinin önem kazanması, yeterli yabancı sermaye cezbedilememesi vb. şekillerde ödemektedir.

1996 ve 1997 yıllarına ait enflasyon tahminleri dünya ekonomilerinin topyekün "enflasyonsuz" bir döneme girdiklerine işaret etmektedir. 1996 yılında enflasyon hızının sanayileşmiş ülkelerde ortalama % 2,3, Avrupa Birliği ülkelerinde % 2,6, Türkiye ile benzer gelir grubunda bulunan gelişmekte olan ülkeler grubunda ortalama % 12,5, aralarında bir süre önce sosyalist sistemi terketmiş ve intibak sorunları yaşayan ülkelerin de bulunduğu "geçiş ekonomileri"nde ise ortalama % 40'lar düzeyinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Dikkat çekici olan, özellikle gelişmekte olan ülkelerin enflasyonu kabul edilebilir düzeylere çekerken, ortalama % 6'nın üzerinde ekonomik büyümeyi de gerçekleştirmiş olmalarıdır. Giderek globalleşen dünya ekonomisi enflasyonsuz bir döneme girerken, Türk ekonomisinin yüksek enflasyon sorununu çözmemiş olması, ekonominin giderek artan oranda uluslararası rekabetten kopması tehlikesinin bir işareti sayılmalıdır.

MÜSİAD olarak; mevcut hükümetten enflasyona kalıcı çözümler geliştirmesini ve bu çözümlerin kararlı bir biçimde uygulanması için gerekli siyasi iradeyi göstermesini istiyoruz. Gümrük Birliğinin birinci yılında alınan olumsuz sonuçlar karşısında Türk sanayiinin ekonomik gücünün ve rekabet imkanlarının artırılmasına yönelik tedbirlerin alınmasını zaruri görmekteyiz. Geçen yıl önerdiğimiz tedbirleri bu raporumuzda da tekrarlamakta yarar mülâhaza etmekteyiz.

MÜSİAD olarak hazırladığımız bu rapor, en son veriler ışığında Türkiye ekonomisinin son durumuna ilişkin değerlendirme ve tesbitlerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu raporun, kamuoyuna ve ekonomi yönetimine sorunların çözümü konusunda yardımcı olmasını diliyoruz.

Saygılarımla,

Erol YARAR

MÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı

İçindekiler

BÖLÜM I: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI	1
1- EKONOMİNİN GENEL DENGESİ	1
2- GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA VE BÜYÜME PERFORMANSI	4
3- YATIRIMLAR	10
4- İŞGÜCÜ PİYASASI.....	11
BÖLÜM II: KAMU MALİYESİ, KİT'LER VE KAMU BORÇLANMASI	13
1- KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ.....	13
2- KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI.....	16
3- KONSOLİDE BÜTÇEDE BAZI ANA EĞİLİMLER	18
4- KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT'LER).....	19
5- İÇ BORÇLANMA.....	21
6- 1997 BÜTÇE HEDEFİ.....	21
BÖLÜM III: PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ	25
1- MERKEZ BANKASI PARASAL BÜYÜKLÜKLERİ VE PARA ARZI.....	25
2- MEVDUAT GELİŞMELERİ	28
3- KREDİ GELİŞMELERİ	30
4- FAİZ ORANLARI.....	33
5- SERMAYE PİYASASI.....	34
BÖLÜM IV: FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON	37
1- GENEL FİYAT DÜZEYİ	37
2- KAMU VE ÖZEL KESİM FİYATLARI.....	40
3- SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI	40
BÖLÜM V: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	43
1- ÖDEMELER DENGESİ.....	43
2- DIŞ TİCARETİN DAĞILIMI	48
3- DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ	49
4- DIŞ BORÇLAR.....	51
5- YABANCI SERMAYE.....	52
6- ULUSLARARASI REZERVLER.....	53
7- DÖVİZ KURLARI	54
8- AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN BİRİNCİ YIL UYGULAMA SONUÇLARI VE ACİL TEDBİRLER PAKETİ	54
BÖLÜM VI: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME, MÜSİAD'IN 1997 YILI İÇİN ÖNERİLERİ VE TAHMİNLERİ	61
1- SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	61
2- MÜSİAD'IN 1997 YILI İÇİN ÖNERİLERİ.....	64
3- MÜSİAD'IN 1997 YILI EKONOMİK TAHMİNLERİ	78

TABLolar

BÖLÜM I: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI	1
TABLO 1: Kaynaklar - Harcamalar (Yüzde Değişim).....	2
TABLO 2: Ekonominin Makro Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyar TL.).....	2
TABLO 3: Tasarruf ve Yatırım Eğilimi (%).....	4
TABLO 4: GSMH Artış Oranları (%).....	5
TABLO 5: Gayri Safi Millî Hasıla.....	5
TABLO 6: Sektörel Büyüme Hızları.....	6
TABLO 7: Katma Değer Artış Hızları.....	7
TABLO 8: Toplam Efektif Talep unsurlarının büyümeye nispi katkıları (%).....	7
TABLO 9: Kişi başına Millî Gelir (GSMH).....	8
TABLO 10: İmalat Sanayinde Kapasite Kullanım Oranı (%).....	9
TABLO 11: Sanayi Üretimi.....	9
TABLO 12: Sabit Sermaye Yatırımları (Sektörel Dağılım - %).....	10
TABLO 13: Yatırım Teşvik Belgeleri (Ocak-Ekim 1996).....	11
TABLO 14: İşgücü Piyasası (000 Kişi).....	12
BÖLÜM II: KAMU MALİYESİ, KİT'LER VE KAMU BORÇLANMASI	13
TABLO 15: Konsolide Bütçe Gelir-Gider Dengesi (milyar TL).....	14
TABLO 16: Konsolide Bütçe Açıkları (Hedef-Gerçekleşme).....	15
TABLO 17: Konsolide Bütçe Nakit Açığının Finansmanı (milyar TL).....	17
TABLO 18: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (PSBR) ve Finansmanı (Cari Fiyatlar, milyar TL).....	18
TABLO 19: Konsolide Bütçedeki Temel Bazı Eğilimler (%).....	18
TABLO 20: İşletmecî KİT'lerin Genel Durumu (Cari fiyatlar, milyar TL).....	20
TABLO 21: İşletmecî KİT'lerde Borçlanma Gereği (Cari fiyatlar, milyar TL).....	20
TABLO 22: İç Borç Stoku (milyar TL).....	21
TABLO 23: Konsolide Bütçe 1997 yılı Hedefleri (milyar TL).....	22
TABLO 24: Kaynak Paketlerinin 1997 Yılı Bütçe Gelirlerine öngörülen etkisi (Trilyon TL).....	23
BÖLÜM III: PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ	25
TABLO 25: Merkez Bankası Analitik Bilançosu (milyar TL).....	25
TABLO 26: Merkez Bankası Parasal Büyüklükleri (milyar TL).....	26
TABLO 27: Para Arzının Belirlenmesi (milyar TL).....	27
TABLO 28: Bazı Tasarruf Araçlarının Mukayeseli Getiri Oranları.....	28
TABLO 29: Türk Lirası Banka Mevduatları (milyar TL).....	29
TABLO 30: TL Mevduatının Bankalararası Dağılımı (Yüzde Dağılımı).....	30
TABLO 31: Döviz Tevdiat Hesapları (milyon ABD doları).....	30
TABLO 32: Kredi Stoku (milyar TL).....	32
TABLO 33: Merkez Bankası İç Kredi Genişlemesi (milyar TL).....	32
TABLO 34: Faiz Oranları (%).....	33
TABLO 35: İkinci El Piyasa İşlem Hacmi (Milyar TL).....	34
BÖLÜM IV: FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON	37
TABLO 36: Enflasyon Hızı (%).....	37
GRAFİK 1: Aylık İtibariyle Yıllık Enflasyon Hızı.....	38
TABLO 37: Aylık Fiyat Artışları (Yüzde Değişim).....	39
GRAFİK 2: Aylık Fiyat Artışları.....	39
TABLO 38: Kamu ve Özel Kesim Fiyat Artışları (Yüzde Değişim).....	40
TABLO 39: İç Ticaret Hadleri (1994 = 100).....	41
BÖLÜM V: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	43
TABLO 40: Ödemeler Dengesi.....	44
TABLO 41: Aylık Dış Ticaret.....	45
TABLO 42: Dünya Ekonomisindeki Bazı Temel Eğilimler.....	46
TABLO 43: Mal Gruplarına Göre Dış Ticaret.....	48
TABLO 44: Döviz Gelir-Gider Dengesi.....	49
TABLO 45: Ödemeler Dengesi (1997 Programı).....	50
TABLO 46: Dış Borç Stoku (Milyon Dolar).....	51
TABLO 47: Dış Borç Göstergeleri (milyon Dolar).....	52
TABLO 48: Yabancı Sermaye İzinleri (1996 yılı).....	52
TABLO 49: Toplam Altın ve Döviz Rezervleri (milyon dolar).....	53
TABLO 50: Türk Lirasının Yabancı Paralar Karşısındaki Değeri.....	54
BÖLÜM VI: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME, MÜSAD'IN 1997 YILI İÇİN ÖNERİLERİ VE TAHMİNLERİ	61
TABLO 51: MÜSAD'IN EKONOMİDE 1997 YILI TAHMİNLERİ.....	79

Özet - Değerlendirmeler

1995 yılının üçüncü çeyreğinde hızlı büyüme eğilimine giren Türk ekonomisi, bu eğilimini 1996 yılında da sürdürmüştür. 1996 yılında % 7'nin bir miktar üzerinde gerçekleşmesi tahmin edilen GSMH artışının büyük ölçüde nihai tüketim, kısmen de yatırım harcamalarındaki genişlemeden kaynaklandığı, bir önceki yıla benzer şekilde 1996 yılında da bir miktar (GSMH'nin yaklaşık % 2 si kadar) net dış kaynak kullanımına gidildiği gözlenmiştir. Nihai tüketim harcamalarındaki artışta, özellikle kamu harcamalarındaki reel genişleme, faktör gelirlerindeki reel artışlar (reel ücret artışları ve yüksek pozitif reel faiz oranları) belirleyici etkenler olmuştur. Toplam özel tüketim harcamalarının da bir önceki yıla göre daha hızlı genişleme gösterdiği, buna karşın özel yatırım harcamalarının bir miktar yavaşladığı gözlenmektedir.

1996 yılında 18-19 milyar Dolara ulaşması tahmin edilen dış ticaret açığı ve 6 milyar Doların üzerinde gerçekleşmesi beklenen cari işlemler açığı nedeniyle, net dış talebin toplam talebe etkisi negatif olmuştur. 1996 yılında, özel tasarruf oranının bir miktar yükseldiği, kamu açıklarındaki artış nedeniyle kamu tasarruf açığının daha da arttığı, bunun sonucu yurtiçi toplam tasarruf oranının bir miktar gerilediği tahmin edilmektedir. Aynı yılda özel yatırım eğiliminde hafif bir gerileme, kamu yatırım eğiliminde de bir miktar artış gözlenirken, toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı hafif bir yükselişle % 24 civarında gerçekleşmiştir.

Sanayi ve özellikle ithalattaki hızlı artış, ticaret ve ulaştırma sektörlerindeki hızlı büyümeye bağlı olarak hizmetler sektöründeki hızlı büyüme sonucu GSMH'nin 1996 yılında hedeflenenin oldukça üzerinde bir büyüme kaydettiği gözlenmektedir. 1995 yılında % 8 oranında büyüme gösteren GSMH'nin 1996 yılında da % 7'nin üzerinde büyüdüğü tahmin edilmektedir. 1996 yılının tamamı için, tarım sektörünün % 2,8, sanayi sektörünün % 6,9, hizmetler sektörünün de % 8,8 oranında büyüyeceği, net dış alem faktör gelirlerinin katkısı ile birlikte GSMH artış hızının % 7,5'e yaklaşması beklenmektedir. OECD tahminlerine göre, 1996 yılında gelir grubu itibarıyla Türkiye'nin de dahil bulunduğu "gelişmekte olan ülkeler" ortalama % 6,3 oranında büyüme gerçekleştirirken, Türkiye'nin en önemli ihracat pazarı olan ve 1996 yılında Gümrük Birliği'ni tamamladığı Avrupa Birliği ül-

kelerinde ise ekonomik durgunluk devam etmektedir. Tahminlere göre, bir önceki yıl ortalama % 2,6 büyüme gösteren Avrupa Birliği, 1996 yılında ancak % 1,8 oranında büyüebilmiştir. Bu ülkelerdeki işsizlik oranı ise % 12 gibi yüksek bir düzeyde seyretmektedir. Türkiye'nin 1996 yılında daha fazla ihracata dayalı bir büyüme gerçekleştirememesinin önde gelen sebeplerinden birisi de Avrupa Birliği pazarlarındaki ciddi talep durgunluğu olmuştur.

1996 yılının ilk yarısında hızlı artış temposunu sürdüren sanayi ve imalat sanayi üretimi, yılın ikinci yarısında yavaşlama sürecine girmiştir. Geçen yılın ilk on aylık döneminde % 8'e yakın büyüme gösteren imalat sanayi üretimi, bu yılın benzer döneminde % 6 büyüme kaydetmiştir. İmalat sanayindeki kapasite kullanım oranı bir önceki yılın Eylül ayında % 84'e yükselmiş iken, bu oran 1996 Kasım sonu itibarıyla % 75,8'e gerilemiştir.

DPT tahminlerine göre; yatırımlardaki artışın 1996 yılında da devam ettiği ve reel sabit sermaye yatırımlarının bir önceki yıla benzer şekilde % 10 civarında arttığı görülmektedir. 1995 yılında reel olarak gerileyen kamu yatırımlarının 1996 yılında ciddi bir artış kaydettiği, özel kesim yatırımlarının ise bir miktar yavaşladığı tahmin edilmektedir. 1996 yılının ilk on aylık döneminde, verilen yatırım teşvik belgeleri içinde, imalat sanayinin payı % 75, hizmetler sektörünün payı % 17, tarım sektörünün payı yaklaşık % 2 olurken, teşvik belgesine bağlanan yatırımların % 80'i komple yeni yatırım niteliği taşımaktadır. Teşvik belgesine bağlanan imalat sanayinde tekstil işkolu % 40 ile en büyük payı alırken, bu sektörü % 16'lık pay ile kimya işkolu izlemiştir.

1995 ve 1996 yıllarında gerçekleştirilen yüksek büyüme hızları ve yatırım artışları istihdamı sınırlı ölçüde de olsa olumlu yönde etkilemiş, açık işsizlik oranı Nisan 1995 itibarıyla % 6,9'dan, Nisan 1996'da % 6,3'e gerilemiştir. Açık işsizlik ve eksik istihdamı kapsayan "atıl işgücü" oranı ise Nisan 1996 itibarıyla % 12,5 civarında seyretmektedir.

1996 yılı revize bütçe hedefleri ve yılın ilk on aylık dönemine ilişkin gerçekleştirmeler, 1994 ve kısmen de 1995 yılında sürdürülen daraltıcı maliye politikalarının 1996 yılında terk edildiğini, hükümetlerin genişletici maliye politikaları güttüğünü göstermektedir. Revize bütçede öngörülen 800 trilyon TL civarındaki konsolide bütçe açığı hedefinin büyük ölçüde aşıldığı ve yıl sonu itibarıyla 1,3 katrilyon TL civarında gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin GSMH'ye oranının, öngörülenin çok üzerinde gerçekleşen bütçe açıkları sebebiyle, 1995 yılında % 5,4'den 1996 yılında % 9,5 düzeyine yükseldiği tahmin edilmektedir. Faiz-dışı konsolide bütçe 1996 yılının ilk on ayında 360,2 trilyon TL fazla verirken, faiz ödemeleri dahil konsolide bütçe 1 katrilyon TL'nin üzerinde açık vermiştir. Bu durum konsolide bütçedeki temel bir yapısal bozukluğa işaret

etmekte olup, sürekli borç faiz yükü üreten iç borçlanma sürecinin yavaşlatılamaması durumunda gelecekte bütçe açıklarının daha da artması tehlikesi mevcuttur.

Konsolide bütçedeki faiz-dışı harcamalar yılın ilk on aylık döneminde % 117 artış gösterirken, bu artışta kamu personeli maaşlarına bütçede öngörülenin üzerinde yapılan zamlar ve sosyal güvenlik kuruluşları ile savunma/güvenlik harcamalarında öngörülenin üzerinde gerçekleşen harcamalar etken olmuştur. Faiz harcamaları -öngörülenin üzerinde- % 215 artış gösterirken, bu artışta iç borç vadelerinin uzatılamaması, iç borç faiz oranlarında hedeflenen ölçüde düşüşün sağlanamaması ve kamu kesimin borçlanma gereğindeki hızlı artış etken olmuştur. Yoğun kamu borçlanma gereği, yurtiçi fon piyasaları üzerindeki baskısını 1996 yılında da sürdürmüş, TL faiz oranları yüksek pozitif reel düzeyini bu yılda korumuştur. Bütçeden personel ve yatırımlara ayrılan harcama payı, faiz harcamalarının ancak % 80'ine ulaşmaktadır ki, bu durum bütçe ve maliye politikalarının esnekliğini büyük ölçüde azaltmakta, bütçe denkliliği ve ekonomik istikrarı sağlama amacına yönelik iktisat politikalarının başarısını sınırlayan önemli bir etken olmaktadır.

1996 yılı Bütçesinde öngörülen hedeflerin aksine, kamu kesiminin 1996 yılında da ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlanmaya yöneldiği, daha uzun vadeli borçlanma hedefinin bu yıl da gerçekleştirilemediği görülmektedir. Ancak, yılın son ayında yapılan iki ihale ile borçlanma vadesi 13 aya kadar uzatılabiliştir.

Genel olarak KİT'lerin mali performanslarında son birkaç yılda gözlenen nisbî iyileşmenin 1996 yılında da devam ettiği, bu kuruluşların yatırımlarını arttırdığı ve borçlanma gereğini ihmal edilebilir düzeylere çektiği görülmektedir. 1996 yılında 17,2 trilyon TL civarında dönem kârı gerçekleştiren işletmecî KİT'lerin 1996 yılında 112,8 trilyon TL kâr elde ettikleri tahmin edilmektedir.

Kamu iç borç stoku, 1996 yılının ilk onbir aylık döneminde, % 117 artış ile (Kasım sonu itibarıyla) 2,9 katrilyon TL'yi aşmıştır; aynı dönemde gerçekleşen enflasyon oranının % 77 civarında olduğu hesaba katılırsa, iç borç stokunun 1996 yılında reel olarak artış kaydettiği görülebilir.

Merkez Bankası, 1996 yılında da mali piyasaların istikrarına yönelik politikaları esas alırken, Hazine ile uyumlu bir çalışma sürdürmüştür. Genelde piyasa faiz oranlarına müdahaleyi tercih etmeyen, buna karşın döviz kurlarını "gözetleyen" Merkez Bankası, gerek para ve gerekse döviz piyasalarına yaptığı yerinde müdahaleler ile mali piyasaların istikrarlı bir seyir takip etmesini sağlamıştır.

Merkez Bankası parasal büyüklüklerinin 1996 yılında gösterdiği genişlemede, yine döviz rezervlerindeki artış (net dış varlıklar) belirleyici etken olmuştur. Parasal kontrolde önemli

ara hedeflerden birisi olan rezerv para yılın ilk onbir aylık döneminde yaklaşık % 80 artışla, geçen yılın benzer dönemine kıyasla daha hızlı bir genişleme göstermiştir.

Dar tanımlı (M1) para arzı yılın ilk onbir aylık döneminde % 90, geniş tanımlı para arzı da (M2) % 115 civarında artış göstermiştir. Merkez Bankası, reeskont ve avans işlemlerinde uyguladığı faiz oranlarını 1996 yılı boyunca değiştirmemiş, bu oranlar sırasıyla % 50 ve % 57 olarak uygulanmıştır.

1996 yılının ilk 3-4 aylık döneminde bir miktar artış gösteren ortalama mevduat faiz oranları, daha sonra bir kaç puan gerileyerek oldukça istikrarlı bir seyir takip etmiştir. Faiz oranlarının mevcut vade yapısı mevduat faiz oranlarının kısa vadede biraz daha yüksek düzeyde oluştuğunu göstermekle birlikte, henüz faiz oranlarında uzun vadeli büyük bir düşüş beklentisi oluşturacak nitelikte değildir. Yurtiçi piyasada bazı mali tasarruf araçlarının nisbi getirileri karşılaştırıldığında, kamu borçlanma araçlarının rakipsizliği devam etmektedir. İç borçlanmada faiz oranları piyasaların tavan faizi olma özelliğini 1996 yılında da devam ettirmiştir. İç borçlanmada basit faiz oranı Ekim ayı itibarıyla % 115, bileşik faiz oranı da % 127 düzeyinde gerçekleşmiştir; iç borçlanma faiz oranlarında yıl içinde gözlenen gerilemeye rağmen, hala cari ve beklenen enflasyon oranının çok üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.

Türk Lirası konsolide mevduat 1996 yılında daha hızlı bir artış, döviz tevdiat hesapları da daha yavaş bir artış eğilimi sergilemiştir.

Nominal (ve reel) kredi stoku, makroekonomik faaliyetteki hızlanma ve ortalama enflasyon oranındaki yükselmeye paralel olarak, 1996 yılında daha hızlı bir genişleme göstermiştir. Kredi stokundaki genişleme büyük ölçüde mevduat kredilerindeki artıştan kaynaklanmış, Merkez Bankası kredileri yavaş artış eğilimini 1996 yılında da sürdürmüştür. Mevduat bankalarının TL cinsinden kredileri (yılın ilk onbuçuk aylık döneminde) yaklaşık % 70 artarken, yabancı banka kredileri % 125 artış göstermiştir. Yabancı para kredilerin fon kullanıcılarına maliyeti 1996 yılında da TL kredilere oranla daha düşük kalırken, yabancı para kredilerine olan talep artışında döviz kurlarının cari ve beklenen istikrarı da kısmi etken olmuştur. MB iç kredilerindeki genişleme, yılın ilk onbir aylık döneminde % 11 gibi bir oranla sınırlı kalmış, bu sınırlı genişleme hemen tümüyle Hazine Avanslarından kaynaklanmıştır. Merkez Bankası, Hazine'nin avans kullanımından kaynaklanan likidite baskısını Açık Piyasa İşlemleri ve döviz piyasasına müdahale (döviz satışı) gibi yöntemlerle azaltmış, piyasadaki likidite istikrarlı bir seyir takip etmiştir. Merkez Bankaları'nın genelde döviz kuru yerine faiz oranlarını "gözlemeleri", döviz kurlarına müdahale etmemeleri beklenir. Ancak, Türk ekonomisinin mevcut koşulları ve yoğun kamu borçlanma gereğinin fa-

kın bir sapma ile- 6,8 milyar Dolar civarında gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Sermaye hareketleri hesabının 1996 yılının tamamında hedeflenenin üzerinde bir fazlalık vereceği, bunun da büyük ölçüde kısa-vadeli net sermaye girişinde beklenenin üzerinde gerçekleşen artıştan kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Kısa vadeli sermaye yoluyla sağlanması beklenen 6,5 milyar Dolarlık sermaye girişi ile birlikte sermaye hesabının 1996 yılında 10 milyar Dolar civarında fazlalık vermesi ve cari hesaptaki açığı finanse etmesi beklenmektedir. Resmi rezervler öngörülenin üzerinde artış göstermekte olup, 1996 sonu itibarıyla 5,3 milyar Dolara ulaştığı tahmin edilmektedir. Öngörülenin üzerinde artan ithalata rağmen, bunun kısmen yatırım malları ve hammadde ithalatındaki artıştan kaynaklanmış olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. 1996 yılında toplam ithalat içinde yatırım malları ithalatının payındaki artışa karşın tüketim malları ithalatının payı aynı kalmış, hammadde ithalatının payı ise bir miktar gerilemiştir.

Toplam dış borç stoku, 1996 yılının ilk 6 aylık döneminde % 3,5 civarında artışla Haziran itibarıyla 75.757 milyon Dolara ulaşmıştır. Toplam dış borçlarda yılın ilk 6 ayında gözlenen sınırlı artışta "parite etkisi" (ABD Doları'nın başta Alman Markı ve Japon Yeni olmak üzere diğer para birimlerine karşı değer kazanması) önemli bir etken olmuştur.

1996 yılının ilk üç aylık dönemine ilişkin veriler, kısa vadeli net yabancı sermaye girişine karşın, uzun vadeli sermaye girişinde bir miktar çıkışa işaret etmektedir. Ocak-Aralık döneminde verilen toplam yabancı sermaye izinleri tutarı 1995'e kıyasla % 30 artışla 3,8 milyar dolara ulaşırken, bu artışta yalnızca Aralık ayında Fransızlara İstanbul yakınlarında 2,5 milyar dolara yeni bir şehir kurma izninin rolü büyük olmuştur. Fiili sermaye girişi daha düşük olmuştur.

Merkez Bankası döviz rezervlerindeki hızlı artışa karşın, Merkez Bankası'nın TL'nin yabancı paralara karşı "aşırı değerlenmesine" müsaade etmeyen bir kur politikası izlediği gözlenmiştir. Bu tür bir kur politikası sonucu, döviz rezervlerindeki artış MB parasal büyüklüklerinde genişlemeye yol açmış, bu genişleme MB iç kredilerinin daraltılması yoluyla dengelenmeye çalışılmıştır. Son yıllarda olduğu gibi 1996 yılında da MB parasal büyüklüklerindeki genişleme esas itibarıyla net iç varlıklardan ziyade döviz rezervlerindeki artıştan kaynaklanmıştır.

BÖLÜM I

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI

1. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

Ekonomideki toplam kullanılabilir kaynakların 1996 yılında nominal olarak % 105,5, reel olarak da % 9,5 civarında artış gösterdiği tahmin edilmektedir (Tablo 1). Gayrisafi Milli Hasıla'nın aynı yıl için % 7 - 7,5 büyüdüğü hesaba katılırsa (DPT tahmini % 8), Türk ekonomisinin 1995 yılına benzer şekilde 1996 yılında da net dış kaynak kullanımına gittiği ve GSMH'nin % 2 - 2,5'i oranında bir net dış kaynak kullanımı yapıldığı görülebilir.

Büyük ölçüde nihai tüketim harcamaları, kısmen de yatırım harcamalarındaki reel genişlemeye bağlı olarak, toplam yurtiçi efektif talebin % 9,5 oranında arttığı tahmin edilmektedir (Tablo 1). 1995 yılında % 6,1 oranında artış gösteren toplam (kamu ve özel) tüketim harcamalarının 1996 yılında daha hızlı bir artış gösterdiği ve bir önceki yıla oranla % 9,6 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Nihai tüketim harcamalarındaki artışta özellikle kamu harcamalarındaki reel genişleme, faktör gelirlerindeki reel artışlar (reel ücret artışları ve yüksek pozitif reel faiz oranları) belirleyici etkenler olmuştur. Bir önceki yıl reel olarak daralan kamu harcamalarının 1996 yılında ciddi artışlar göstermesi dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Bir önceki yıl % 5,4 oranında artış gösteren kamu nihai tüketim harcamaları 1996 yılında % 8,2; % 1,4 oranında daralan kamu yatırım harcamalarının ise 1996 yılında % 18,6 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Kamu tüketim ve yatırım harcamalarındaki kaydadeğer artışa rağmen, 1996 yılında uygulanan maliye (fiskal) politikasının mutlaka "genişletici" bir politika olduğunu söylemek mümkün müdür?

TABLO 1: KAYNAKLAR-HARCAMALAR (Yüzde Değişim)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1995
I. TOPLAM KAYNAKLAR	2,8	9,5	11,5
a) GSMH	4,0	7,5	8,0
b) DIŞKAYNAK	1,1	-2,1	-3,4
II. TOPLAM KULLANIMLAR	2,8	9,5	11,5
a) SABİT SERMAYE YAT.	7,5	10,0	9,6
a.1. Kamu	17,3	18,6	-1,4
a.2. Özel	5,2	8,1	12,4
b) TÜKETİM	2,1	9,6	6,1
b.1. Kamu	5,4	8,2	5,4
b.2. Özel	1,6	9,9	6,2
c) STOK DEĞİŞMESİ	-0,6	-0,1	4,4
c.1. Kamu	0,2	0,3	0,9
c.2. Özel	-0,8	-0,4	3,5

KAYNAK: DPT

TABLO 2: EKONOMİNİN MAKRO DENGESİ (Cari Fiyatlarla, MİLYAR TL)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1995
I. TOPLAM KAYNAKLAR:	26.494.000	15.591.531	8.111.599
a) GSMH	25.360.000	14.777.000	7.854.887
b) DIŞ KAYNAK	1.134.000	814.531	256.712
II. TOPLAM KULLANIMLAR	26.494.000	15.591.531	8.111.599
a) SABİT SERMAYE YAT.	6.282.569	3.543.800	1.839.774
a.1. Kamu	1.306.266	677.460	326.721
a.2. Özel	4.976.303	2.866.340	1.513.053
b) TÜKETİM	20.091.970	11.880.061	6.165.551
b.1. Kamu	2.708.853	1.523.419	751.021
b.2. Özel	17.383.117	10.356.642	5.414.530
c) STOK DEĞİŞMESİ	119.460	167.671	106.274
c.1. Kamu	17.376	-14.778	-29.940
c.2. Özel	102.084	182.449	136.214

KAYNAK: DPT

Kamu tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışa karşın, son bir kaç yılda olduğu gibi 1996 yılında da faiz-dışı konsolide bütçe açık değil fazla vermiştir. Diğer bir deyişle, yatırım ve tüketim harcamalarını da kapsayan faiz-dışı bütçe toplam talebi genişletici değil, hatta bir miktar 'daraltıcı' etki yapmaktadır. Bu sebeple, 1996 yılında takip edilen maliye politikası faiz-dışı gelir ve harcama kalemleri itibarıyla genişletici değil, yüksek faiz harcamaları itibarıyla genişletici bir özellik taşımaktadır.

Toplam özel tüketim harcamalarının da 1996 yılında bir önceki yıla göre daha hızlı bir genişleme gösterdiği, ve % 9,9 oranında arttığı tahmin edilmektedir. 1995 yılında % 12,4 oranında artan özel yatırım harcamalarının 1996 yılında bir miktar yavaşladığı ve % 8 civarında arttığı görülmektedir.

1995 yılında % 4,4 oranında artış gösteren toplam stokların, 1996 yılında artmadığı ve hafif bir gerileme gösterdiği tahmin edilmektedir. Kamu stoklarındaki artışa karşın, özel kesim stoklarındaki azalmanın (- % 0,4) toplam stok azalışında etken olduğu görülmektedir (Tablo 1).

1996 yılında 18-19 milyar Dolara ulaşması tahmin edilen dış ticaret açığı ve 6 milyar Dolar'ın üzerinde gerçekleşmesi beklenen cari işlemler açığı nedeniyle, net dış talebin toplam talebe etkisi negatif olmuştur.

1997 Programı; GSMH'nin gelecek yıl (1997) % 4 büyüme göstereceği ve net dış kaynak kullanımına gidilmeyeceği (aksine GSMH'nin % 1'i civarında bir kaynak aktarımının yurtdışına yapılacağı) beklentisine dayalı olarak, ekonomideki toplam kaynakların % 2,8 oranında artacağını öngörmektedir. Kaynak kullanımında ise nihai tüketim harcamalarının etkisinin azaltılması, yatırım harcamalarının etkisinin ise artırılması öngörülmektedir. Buna göre; toplam tüketim harcamalarının % 2,1 artması (özel kesim % 1,6, kamu kesimi % 5,4), toplam sabit sermaye harcamalarının ise % 7,5 (özel kesim % 5,2, kamu kesimi % 17,3) artması tahmin edilmektedir (Tablo 1).

Ekonomideki tasarruf ve yatırım eğilimleri incelendiğinde, 1996 yılında yurtiçi toplam tasarruf oranının bir miktar gerilediği, yatırım eğiliminde ise hafif bir yükselme olduğu görülmektedir. 1995 yılında % 24,1 olan özel tasarruf oranının 1996 yılında % 24,8'e yükseldiği, 1997 yılında ise % 22,7'ye gerileyeceği tahmin edilmektedir. Kamu tasarruf açığının 1996 yılında daha da arttığı, kamu tasarruflarının kamu harcanabilir gelirine olan oranının 1995 yılında -% 3,8'den 1996 yılında -% 5,2'ye gerilediği tahmin edilmektedir. 1997 Programı, kamu kesiminin açık vermeyeceğini ve kamu tasarruf oranının + % 5,5'e yükseleceğini öngörmektedir (Tablo 3).

TABLO 3: TASARRUF VE YATIRIM EĞİLİMİ (Yüzde)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1995
ÖZEL TASARRUF ORANI ⁽¹⁾	22,7	24,8	24,1
KAMU TASARRUF ORANI ⁽²⁾	5,5	-5,2	-3,8
YURTİÇİ TOPLAM TASARRUF ORANI ⁽³⁾	20,8	19,6	21,5
ÖZEL YATIRIM EĞİLİMİ ⁽⁴⁾	22,5	22,0	23,1
KAMU YATIRIM EĞİLİMİ ⁽⁵⁾	4,6	6,6	4,1
SABİT SERMAYE YATIRIMI/GSMH	24,8	24,0	23,4

(1) Özel Tasarruf/Özel Harcanabilir Gelir
(2) Kamu Tasarrufu/Kamu Harcanabilir Geliri
(3) Toplam Tasarruf/GSMH
(4) Özel Yatırım/Özel Harcanabilir Gelir
(5) Kamu Yatırımı/Kamu Harcanabilir Geliri

1996 yılında, özel yatırım eğiliminde hafif bir gerileme, kamu yatırım eğiliminde de bir miktar artış gözlenmektedir. Buna göre, özel yatırım harcamalarının özel kullanılabilir gelire olan oranının 1995 yılında % 23,1'den 1996 yılında % 22'ye gerilemesi ve 1997 yılında da % 22,5 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir (Tablo 3).

Kamu yatırımlarının toplam kamu harcanabilir gelirine olan oranının, 1995 yılında % 4,1'den 1996 yılında % 6,6'a yükselmiş olduğu tahmin edilmekte olup, bu oranın 1997 yılında % 4,6 olması öngörülmektedir. Ekonomideki toplam yatırım eğilimini gösteren sabit sermaye yatırımı/GSMH oranının 1995 yılında % 23,4'den 1996 yılında % 24'e yükseldiği, 1997 yılında da % 24,8 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Tablo 3).

2. GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA VE BÜYÜME PERFORMANSI

1995 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren yüksek büyüme hızı sürecine giren Türk ekonomisi bu eğilimini 1996 yılında da sürdürmüştür. Sanayi ve özellikle hizmetler sektörlerindeki hızlı büyüme sonucu GSMH'nin 1996 yılında hedeflenenin oldukça üzerinde bir büyüme kaydettiği gözlenmektedir. 1995 yılında % 8 oranında büyüme gösteren GSMH'nin 1996 yılında % 7,5 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Dönemler itibarıyla ele alındığında; GSMH'nin 1996'nın ilk üç aylık döneminde % 9,6, ikinci üç aylık döneminde de % 8,6 oranında büyüme kaydettiği gözlenmiştir. Yılın ikinci

TABLO 4: GSMH ARTIŞ ORANLARI (Yüzde)

	BİRİNCİ 3 AY	İKİNCİ 3 AY	ÜÇÜNCÜ 3 AY	DÖRDÜNCÜ 3 AY	YILLIK GSMH
1993	5,6	11,1	7,8	7,9	8,1
1994	4,0	-9,7	-8,6	-6,8	-6,0
1995	-0,2	12,6	10,0	8,0	8,0
1996	9,6	8,6	5,4		

yarısında ithalatta yavaşlama, daha düşük üretim artışı beklentileri ve imalat sanayi kapasite kullanımında yavaşlama vb. nedenlere dayalı olarak, büyümenin yavaşladığı tahmin edilmektedir. Nitekim; GSMH'nın üçüncü üç aylık dönemde % 5,4 gibi daha düşük bir oranda arttığı görülmekte olup, söz konusu yavaşlama trendinin yılın son çeyreğinde de devam ettiği tahmin edilmektedir (Tablo 4).

TABLO 5: GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA⁽¹⁾ (Üçüncü Üç Ay) (MİLYAR TL)

	1996	1995	YÜZDE DEĞİŞME
TARIM	1.301.049	682.314	90,7
SANAYİ	961.095	533.321	80,2
HİZMETLER	2.502.578	1.291.926	93,7
İTHALAT VERGİSİ	122.497	77.737	57,6
GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA	4.887.219	2.585.298	89,0
NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	68.989	38.093	81,1
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	4.956.208	2.623.391	88,9

(1) Cari fiyatlarla, üretici fiyatlarına göre, üçüncü üç aylık dönem (geçici)

Sektörel katma değer artışları incelendiğinde; gerçekleşme tahminlerine göre, tarım ve hizmetler sektörlerinin 1996 yılında bir önceki yıla göre daha yüksek, sanayi sektörünün ise daha düşük katma değer artışları gerçekleştirdiği görülmektedir. 1995 yılında % 2 oranında büyüyen tarımsal katma değer, 1996 yılında % 2,8 oranında büyüme gerçekleştirdiği, buna karşın sanayideki katma değer, 1996 yılında % 6,9 büyüme kaydettiği (geçen yıl % 12,1) tahmin edilmektedir. 1996 yılının ilk çeyreğinde % 8,8 oranında büyüme gerçekleştiren sanayi sektörü, daha sonra yavaşlama eğilimine girmiş, ikinci üç aylık dönemde % 7,4, üçüncü üç aylık dönemde de % 5,5'lik büyüme gerçekleştirmiştir. İlk dokuz aylık dönemde gerçekleştirilen sanayi katma değer artışı % 8,0 düzeyinde olmuştur (Tablo 6).

TABLO 6: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI(1)

SEKTÖR	1996			DOKUZ AYLIK YÜZDE DEĞİŞİMİ
	BİRİNCİ ÜÇ AY	İKİNCİ ÜÇ AY	ÜÇÜNCÜ ÜÇ AY	
1. TARIM	-1,3	3,2	1,4	1,5
2. SANAYİ	8,8	7,4	5,5	8,0
3. İNŞAAT	-1,4	1,2	3,7	1,5
4. TİCARET	11,2	11,5	7,8	9,8
5. ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	11,8	9,8	6,4	9,0
6. MALİ KURULUŞLAR	0,8	3,5	1,8	2,0
7. KONUT SAHİPLİĞİ	2,4	2,4	2,4	2,4
8. SERBEST MES. HİZMETLERİ	7,7	7,4	4,6	6,2
9. (-) İZAFİ BANKA HİZ.	-0,6	2,6	0,9	1,0
10. SEKTÖRLER TOPLAMI	7,9	7,5	4,7	6,3
11. DEVLET HİZMETLERİ	0,3	0,7	0,4	0,5
12. KAR AMACI OLMAYAN ÖZEL HİZMET KUR.	2,8	1,4	0,2	1,4
13. TOPLAM	7,4	7,1	4,6	6,0
14. İTHALAT VERGİSİ	24,8	35,2	33,4	31,2
15. GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA	8,2	8,2	5,5	7,0
16. DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ	96,9	83,4	2,2	50,5
17. GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	9,6	8,9	5,4	7,5

(1) 1987 sabit fiyatlarıyla, üretici fiyatlarna göre.

1996 yılında ithalattaki hızlı artış, ticaret ve ulaştırma sektörlerindeki hızlı büyümeye bağlı olarak, hizmetler sektörü yılın ilk iki çeyreğinde % 11'e yakın bir büyüme elde etmiştir. Hızlı ithalat artışı sebebiyle, ithalat vergileri yılın ilk yarısında % 40'a yakın bir reel artış göstermiştir (Tablo 6).

1996 yılının tamamı için, tarım sektörünün % 2,8, sanayi sektörünün % 6,9, hizmetler sektörünün de % 8,8 oranında büyüyeceği, bunun sonucu gayrisafi yurtiçi hasıla artışının % 7,4 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (DPT tahmini). Net dış alem faktör gelirlerinin net katkısı ile birlikte Gayri Safi Milli Hasıla'nın % 7,5 büyüyeceği tahmin edilmektedir (Tablo 7).

Toplam efektif talebi oluşturan muhtelif unsurların GSMH büyümesine olan katkıları irde-

TABLO 7: KATMA DEĞER ARTIŞ HIZLARI (Sabit Üretici Fiyatlarıyla Yüzde Değişme)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1995	1994
TARIM	3,0	2,8	2,0	-0,7
SANAYİ	4,5	6,9	12,1	-5,7
HİZMETLER	4,0	8,8	6,3	-6,6
GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA	4,0	7,4	7,2	-5,5
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	4,0	7,5	8,0	-6,1

KAYNAK: DİE, DPT

lendiğinde; % 7,5 oranında GSMH büyümesinin (gerçekleşme tahmini) büyük ölçüde tüketim (7,3 puan), kısmen de yatırım harcamalarından (2,3 puan) kaynaklandığı görülmektedir. Ekonomi % 7,5'lik büyüme gerçekleştirirken GSMH'nin % 2,1'i kadar (-2,1 puan) net dış kaynak kullanımına başvurmuştur (Tablo 8).

Cari üretici fiyatlarıyla GSMH 1996 yılının üçüncü üç aylık dönemi itibarıyla % 88,9 artış göstererek 4.956.208 MİLYAR TL'ye ulaşmıştır. Bu büyüklüğün % 26,2 sini tarım, % 19,4'ünü sanayi, % 50,5'ini hizmetler oluştururken, ithalat vergisinin payı % 2,5, net dış alem faktör gelirlerinin payı ise % 1,4 olmuştur (Tablo 5).

TABLO 8: TOPLAM EFEKTİF TALEP UNSURLARININ BÜYÜMEYE NİSBE KATKILARI (Yüzde)

	I TÜKETİM	II YATIRIM	III DIŞ KAYNAK	IV=I+II+III GSMH
1993	6,5	7,0	-5,4	8,1
1994	-5,0	-8,3	7,2	-6,1
1995	4,7	6,7	-3,4	8,0
1996 (1)	7,3	2,3	-2,1	7,5
1997 (2)	1,6	1,3	1,1	4,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

Türk ekonomisinin 1996 yılında gerçekleştirdiği yüksek büyüme hızı, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu konjonktür içinde ele alındığında dünya ekonomisinin ortalama % 3,8 büyüdüğü, enflasyonun yavaşladığı, dünya ticaret hacminin % 6,5 civarında genişlediği,

faiz oranlarının gerilediği bir ortamda gerçekleştirildiği görülmektedir. IMF ve OECD tahminlerine göre, 1996 yılında sanayileşmiş ülkeler % 2 büyüme gösterirken, gelişmekte olan ülkeler ortalama olarak % 6,3, "geçiş ekonomileri" diye nitelendirebileceğimiz ekonomiler de % 2,5 büyüme gerçekleştirmişlerdir. Türkiye'nin en önemli ihraç pazarı olan Avrupa Birliği ülkelerinde ise ekonomik durgunluk halen devam etmektedir. Tahminlere göre 1995 yılında ortalama olarak % 2,6 büyüme gösteren AB, 1996 yılında ancak % 1,8 oranında büyüyebilecektir. 1997 yılında beklenen büyüme ise ortalama % 2,7 civarındadır. İşsizlik oranı ise yüksek düzeyini korumaktadır (% 12 civarında). Türkiye'nin 1996 yılında daha fazla ihracata dayalı bir büyüme gerçekleştirememesinin ana sebepleri arasında Avrupa Birliği pazarlarındaki talep durgunluğu zikredilebilir.

Türkiye'de kişi başına milli gelirin 1996 yılında (cari fiyatlarla) 235,6 milyon TL'ye, ABD doları bazında ise 2.423 Dolara yükseldiği tahmin edilmektedir (Tablo 9). Ülkelerarası milli gelir mukayeselerinde daha sağlıklı bir ölçü olarak kabul edebileceğimiz Satınalma Gücü Paritesine göre ise, Türkiye'de kişi başına milli gelir 1995 sonu itibarıyla 5.411 ABD Doları ulaşmıştır. OECD tarafından GSMH için hesaplanan Satınalma Gücü Paritesine göre, Türkiye'de kişi başına milli gelirin ABD Doları cinsinden ifade edilmesi, milli gelirin olduğundan yaklaşık % 60 daha düşük gözükmesine yol açmaktadır.

TABLO 9: KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSMH)

YILLAR	CARI FİYATLARLA GSMH (MİLYAR TL)	Kişi BAŞINA GSMH (000 TL)	KİŞİ BAŞINA GSMH	
			ABD DOLARI BAZINDA (ABD \$)	SATINALMA GÜCÜ PARİTESİNE GÖRE (ABD \$) ⁽¹⁾
1990	397.178	7.080	2.152	4.699
1991	634.393	11.070	2.114	4.805
1992	1.103.605	18.897	2.207	5.143
1993	1.197.323	33.573	2.343	5.561
1994	3.887.903	64.182	2.161	5.270
1995	7.854.887	127.423	2.292	5.411
1996 ⁽²⁾	14.777.000	235.689	2.423	-
1997 ⁽³⁾	25.360.000	397.835	2.478	-

(1) OECD tarafından Gayrisafi Yurtiçi Hasıla için hesaplanan Satın Alma Gücü Paritesine (Purchasing Power Parity) göre
(2) Gerçekleşme tahmini
(3) Program

1996 yılının ilk 6 aylık döneminde hızlı artış temposunu sürdüren sanayi üretimi yılın ikinci 6 aylık döneminde hız kesmiştir. İmalat sanayindeki kapasite kullanım oranı geçen yılın Eylül ayında % 84'e yükselmiş, daha sonra dalgalı bir seyir izleyerek Kasım 1996 itibarıyla % 75,8 düzeyine gerilemiştir (Tablo 10).

Toplam sanayi üretimi artışının 1996 yılın (Ocak-Ekim) ilk on aylık döneminde, geçen yılın benzer dönemine kıyasla daha yavaş arttığı gözlenmektedir. Geçen yılın ilk on aylık döneminde ortalama % 7,6 artış gösteren sanayi üretim endeksi, bu yılın aynı döneminde % 6,6 artmıştır. Benzer şekilde; imalat sanayi üretiminin geçen yıla oranla yavaşlayarak 1996 yılının ilk on aylık döneminde ortalama % 5,9 artış gösterdiği gözlenmiştir (geçen yılın benzer döneminde % 7,9). 1996 yılında gıda-ıçki-tütün, tekstil metal ana sanayi sektörleri geçen yıla oranla daha hızlı büyürken, kağıt ve basım sektöründeki üretimin % 26 civarında gerilediği görülmektedir (Tablo 11). 1997 Programı, sanayi üretiminin gelecek yıl daha da yavaşlayacağını ve katma değer artış hızının % 4,5 civarında olacağını tahmin etmektedir.

TABLO 10: İMALAT SANAYİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANI (%)

	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZ.	TEMMUZ	AĞUS.	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARA.
1995	74,7	73,2	74,6	78,9	79,3	81,5	83,3	81,7	84,2	80,6	79,4	81,4
1996	79,7	78,1	75,2	76,9	83,2	81,5	80,1	79,0	79,4	81,9	75,8	-

KAYNAK: DİE

TABLO 11: SANAYİ ÜRETİMİ (1)

	OCAK-EKİM 10 AYLIK ORTALAMA	
	1996	1995
SANAYİ (TOPLAM)	6,6	7,6
- MADENCİLİK	7,8	-3,6
- İMALAT SANAYİ	5,9	7,9
- GIDA-İÇKİ-TÜTÜN	6,8	-0,4
- TEKSTİL, GİYİM	5,5	0,4
- KAĞIT VE BASIM	-25,9	19,6
- KİMYA	-0,8	8,5
- TAŞ, TOPRAĞA DAYALI ÜRETİM	5,0	0,8
- METAL ANA SANAYİ	13,5	3,6
- METAL EŞYA, MAKİNE	19,9	20,8
- ELEKTRİK, GAZ, SU	10,5	10,3

(1) Sanayi Üretim Endeksinde Yüzde Değişme
KAYNAK: DİE

3. YATIRIMLAR

DPT tahminleri, toplam sabit sermaye yatırımlarının 1996 yılında bir önceki yıla benzer bir artış hızı sergilediğine işaret etmektedir. Geçen yıl % 9,6 artış gösteren reel sabit sermaye yatırımlarının, 1996 yılında % 10 arttığı tahmin edilmektedir (Tablo 12).

Bir önceki yıl reel olarak gerileyen kamu sabit sermaye yatırımlarının, 1996 yılında ciddi bir artış (% 18,6) kaydettiği gözlenmektedir. Özel kesim yatırımları ise bir önceki yıla oranla daha yavaş artmakla birlikte, % 8 civarında reel bir artış kaydetmiştir (Tablo 12).

Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı bir önceki yıla oranla kaydadeğer bir değişme göstermemekle birlikte enerji, ulaştırma ve eğitim gibi sektörlerde yapılan yatırımların payında bir miktar artış olmuştur.

TABLO 12: SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (SEKTÖREL DAĞILIM) (Yüzde)

	1997 ⁽¹⁾			1996 ⁽²⁾			1995		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
TARIM	10,5	4,7	5,9	10,3	4,5	5,6	11,8	3,9	5,3
MADENCİLİK	1,5	0,9	1,1	1,7	0,9	1,1	1,9	1,1	1,2
İMALAT	2,4	25,3	20,5	4,5	25,7	21,7	5,5	25,4	21,5
ENERJİ	16,3	1,7	4,7	12,3	0,9	3,1	12,9	0,5	2,7
ULAŞTIRMA	27,9	16,9	19,2	32,4	16,2	19,3	33,3	15,8	18,9
TURİZM	1,9	2,5	2,3	2,5	2,3	2,3	2,5	2,4	2,9
KONUT	0,7	41,4	32,9	0,8	43,1	35,0	1,4	45,1	37,3
EĞİTİM	12,1	0,8	3,2	10,7	0,7	2,6	8,4	0,7	2,0
SAĞLIK	5,0	1,9	2,6	4,6	1,7	2,2	4,0	1,2	1,7
DİĞER HİZMET	21,6	3,9	7,6	20,2	3,9	7,0	18,2	4,0	6,5
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(1) Program
(2) Gerçekleşme Tahmini

Ocak-Ekim ilk on aylık dönemde, başta tekstil sektörü olmak üzere muhtelif sektörlerde 1 katrilyon 618 trilyon TL tutarında teşvik belgesi verilmiştir. Bu teşviklerin % 75'i imalat sanayi sektörüne, % 17 si hizmetler sektörüne, % 1,9'u da tarım sektörüne verilmiştir. İmalat sanayinde tekstil alt sektörü % 40 ile en büyük payı alırken, bu sektörü % 16 pay ile kimya, % 9,8 pay ile de gıda sanayi izlemiştir (Tablo 13).

İlk on aylık dönemde teşvik belgesine bağlanan yatırımların % 80'i komple yeni yatırım niteliği taşımakta olup, tevsî yatırımların payı % 14,5 civarındadır. Aynı dönemde alınan

teşvik belgelerinin % 50'si Marmara Bölgesi'nde yapılacak yatırımlarla ilgili olup, bunu 11,7 pay ile İç Anadolu, % 10 pay ile Akdeniz, % 9 pay ile Ege, % 8,9 pay ile Güneydoğu Anadolu Bölgeleri takip etmiştir. Teşviğe bağlanan yatırımların 213 bin kişiye istihdam imkanı sağlaması beklenmektedir (Tablo 13).

TABLO 13: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ (OCAK-EKİM 1996)

SEKTÖR	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (MİLYAR TL)	DÖVİZ KULLANIMI (BİN ABD \$)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	80	30.804	190.713	4.733
MADENCİLİK	100	15.536	97.186	3.440
İMALAT SANAYİ	2.638	1.217.005	10.947.645	151.643
ENERJİ	33	64.611	530.619	452
HİZMETLER	1.135	290.579	2.741.162	53.146
TOPLAM	3.986	1.618.535	14.507.325	213.414

1997 Programı; sabit sermaye yatırımlarının 1997 yılında daha yavaş artacağını ve % 7,5 civarında reel bir artış sağlanacağını tahmin etmektedir. Kamu sabit sermaye yatırımlarında beklenen artış % 17,3, özel sabit sermaye yatırımlarında beklenen artış ise % 5,2 civarındadır. 1997 yılında özel ve kamu kesiminde stok erimesinin devam edeceği, ve toplam stokların -% 0,6 civarında azalacağı tahmin edilmektedir (Tablo 2).

4. İŞGÜCÜ PİYASASI

DİE verileri; Nisan 1995-Nisan 1996 arasındaki bir yıllık dönemde işgücü arzının % 1,4, istihdamın da (işgücü talebi) % 2,0 artış gösterdiğine işaret etmektedir. 1996 Nisan ayı itibarıyla, işgücü arzı 22.212.000, işgücü talebi de 20.821.000 kişi olarak belirlenmiş, bu tarih itibarıyla gerçekleşen açık işsizlik miktarı 1.399.000 kişidir (Tablo 14).

1995 ve 1996 yıllarında gerçekleştirilen yüksek büyüme hızları ve yatırım artışlarının istihdamı sınırlı ölçüde de olsa olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Açık işsizlik oranı, Nisan 1995 itibarıyla % 6,9 iken, bu oran Nisan 1996'da % 6,3'e gerilemiştir. Eksik istihdam oranı da % 6,7'den % 6,3'e gerilemiştir. (Eksik istihdam: Ekonomik sebeplerle haftada 40 saatten az çalışıyor olup, daha fazla çalışmak isteyen ve mevcut işinden elde ettiği gelir azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmediği gibi sebeplerle iş arayanları kapsamaktadır, Kaynak: DİE, DPT). Açık işsizlik ve eksik istihdamı kapsayan "atıl işgücü" oranı ise Nisan 1996 itibarıyla % 12,6 civarındadır (Tablo 14).

TABLO 14: İŞGÜCÜ PİYASASI (000 KİŞİ)

	1997 PROGRAM	1996 (NİSAN)	1995
I. İŞGÜCÜ ARZI	22.773	22.212	21.907
II. İSTİHDAM	21.269	20.821	20.394
TARIM	9.485	9.348	9.538
SANAYİ	3.436	3.353	3.111
HİZMETLER	8.348	8.120	7.745
İŞSİZLİK (I-II)	1.504	1.391	1.513
EKSİK İSTİHDAM	1.490	1.399	1.474
İŞSİZLİK ORANI (%)	6,6	6,3	6,9
EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	6,5	6,3	6,7
ATIL İŞGÜCÜ ORANI ⁽¹⁾ %	13,1	12,6	13,6

(1) Açık işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle
KAYNAK: DİE, DPT

1997 Programı; işgücü arzının % 2,5 artışla 22.773.000'e, işgücü talebinin de % 2,1 artışla 21.269.000'e ulaşacağını, işsizlik miktarının ise 1.504.000 kişi civarında gerçekleşeceğini tahmin etmektedir. Buna göre, açık işsizlik oranının 1997 yılında % 6,6'ya, eksik istihdam oranının % 6,5'a, atıl işgücü oranının da % 13,1'e yükselmesi tahmin edilmektedir (Tablo 14).

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ, KİT'LER VE KAMU BORÇLANMASI

1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ

1996 yılı revize bütçesi, konsolide bütçe harcamalarında % 103,3, konsolide bütçe gelirlerinde ise % 92,4 lük bir artış öngörmüştü. Buna göre bütçe açığının bir önceki yıla göre % 150 artış ile 800 trilyon TL civarında gerçekleşmesi öngörülmüştü (Tablo 15). 1996 yılı bütçesi, bütçe açıklarının finansmanında net dış borçlanmanın ve hazine bonolarının azaltılmasını, buna mukabil devlet tahvili yoluyla daha uzun vadeli borçlanmaya ve kısmen de Merkez Bankası kısa vadeli avanslarına başvurmayı hedeflemiştir.

Gerek revize bütçe hedefleri gerekse yılın ilk on aylık dönemine ilişkin gerçekleştirmeler, 1994 ve 1995 yıllarında sürdürülen daraltıcı maliye politikalarının 1996 yılında sürdürülemediğini, hükümetlerin genişletici maliye politikaları uyguladıklarını göstermektedir. Kamu personelinin maaşlarında yapılan düzenlemeler, artan iç ve dış borç faiz yükü, savunma ve güvenlik harcamalarındaki artış ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler sonucu, kamu harcamalarının öngörülenin üzerinde reel artışlar gösterdiği gözlenmiştir. Kamu harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranının 1995 yılında % 21,8'den, 1996 yılında % 26,7'ye yükseldiği tahmin edilmektedir (Tablo 18). Benzer şekilde, öngörülenin çok üzerinde gerçekleşen bütçe açıkları sebebiyle, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin (PSBR) GSMH'ya oranının 1995 yılında % 5,4'den, 1996 yılında % 9,5 civarına yükselmesi söz konusu olmuştur. Konsolide bütçe'de yılın ilk on aylık dönemine ilişkin gelişmeler incelendiğinde; bütçe gelirlerinin, geçen yılın aynı dönemine mukayese ile, % 90 artış-

la 2.105.355 milyar TL'ye, bütçe harcamalarının da % 146 civarında artışla 2.798.654 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir (Tablo 15). Buna göre, faiz giderleri hesaba katılmadığında, konsolide bütçenin ilk on ayda 360.210 milyar TL fazla verdiği, ancak bu fazlalığın 1.053.509 milyar TL tutarıdaki (% 90'ı iç borç faizi olmak üzere) faiz harcamaları sebebiyle 693.299 milyar TL'lik konsolide bütçe açığına dönüştüğü gözlenmektedir. Bu durum, konsolide bütçedeki temel bir yapısal bozukluğa işaret etmektedir. Sürekli ağır borç faiz yükü üreten iç borçlanma süreci durdurulamazsa, gelecekte bütçe açıklarının daha da artacağı, ve bütçenin bir faiz ödeme bütçesine dönüşeceği açıktır [Nitekim konsolide bütçedeki bazı temel eğilimler MÜSİAD'ın 1994 yılında yayınladığı "DEVLETİN BORÇ KRİZİ: İFLAS 1999" adlı çalışmasında öngörülen tahminlere paralel bir gelişme -daha doğrusu kötüleşme- göstermektedir].

TABLO 15: KONSOLİDE BÜTÇE GELİR-GİDER DENGESİ (MİLYAR TL)

	OCAK-EKİM GERÇEKLEŞME		YÜZDE DEĞİŞME
	1996	1995	
I. BÜTÇE GELİRLERİ	2.105.355	1.108.228	90,0
A. VERGİ GELİRLERİ	1.750.575	859.298	103,7
- Dolaysız	715.399	355.173	101,4
- Dolaylı	1.035.176	504.125	105,3
B. VERGİ-DIŞI GELİRLER	321.885	225.450	42,8
C. HİBE	177	5.094	
D. KATMA BÜTÇE	32.718	18.386	78,0
II. BÜTÇE HARCAMALARI	2.798.654	1.138.519	145,8
A. FAİZ-DIŞI HARCAMALAR	1.745.145	803.782	117,1
- Personel	782.259	376.315	107,0
- Diğer Cari	170.155	84.560	101,2
- Yatırım	147.061	63.118	133,0
- KİT'lere Transfer	50.016	38.029	31,5
- Diğer Transfer	595.654	241.760	146,4
B. FAİZ HARCAMALARI	1.053.509	334.737	214,7
- Dış Borç Faizi	134.959	70.922	90,3
- İç Borç Faizi	918.550	263.816	248,2
FAİZ-DIŞI DENGE	360.210	304.446	18,3
BÜTÇE DENGESİ	-693.299	-30.291	

1996 yılının tamamı için yapılan gerçekleşme tahminleri, konsolide bütçe harcamalarının 3.946.700 milyar TL'ye, bütçe gelirlerinin de 2.646.700 milyar TL'ye ulaşacağını, bunun

sonucu 1.300.000 milyar TL civarında bir bütçe açığının oluşacağına işaret etmektedir. 1996 sonu itibarıyla gerçekleşmesi tahmin edilen bütçe açığı, 1996 yılı başlangıç bütçe açığı hedefine göre % 217, revize bütçe açığı hedefine göre de % 62,5 sapma göstermektedir (Tablo 16).

1996 yılının ilk on aylık döneminde, vergi gelirlerinde gerçekleşen % 103 artış önemli ölçüde dolaylı vergilerdeki artıştan kaynaklanmıştır; dolaylı vergiler % 105, dolaysız vergiler de % 103 artış göstermiştir. Vergi gelirlerindeki artışta, mal ve hizmetlerden elde edilen vergilerin yükselmesi yanında dış ticaretten alınan vergi gelirlerindeki artış da etken olmuştur (Tablo 15).

Vergi dışı normal gelirler % 42 artış gösterirken, katma bütçenin bütçe gelirlerine katkısı % 78 artışla 32.718 milyar TL civarında gerçekleşmiştir (Tablo 15).

Konsolide bütçenin; personel, diğer cari ve yatırım harcamaları ile (faiz-dışındaki) transfer harcamalarından oluşan "faiz-dışı harcamaları" % 117 artışla 1.745.145 milyar TL'ye ulaşmıştır (Tablo 15). Bu artışta kamu personeli maaşlarına bütçede öngörülenin üzerinde yapılan zamlar, sosyal güvenlik kuruluşları ile savunma/güvenlik harcamalarında öngörülenin üzerinde gerçekleşen harcamalar etken olmuştur.

TABLO 16: KONSOLİDE BÜTÇE AÇIKLARI (HEDEF-GERÇEKLEŞME)
(Cari Fiyatlar, MİLYAR TL)

YIL	HEDEF	GERÇEKLEŞME	HEDEFTEN SAPMA (%)
1986	504	1.157	129
1987	930	2.346	152
1988	2.452	3.858	57
1989	4.447	7.503	68
1990	10.540	11.782	11
1991	17.135	33.317	94
1992	31.987	47.328	48
1993	53.215	133.105	150
1994	191.839	145.935	-24
1995	197.920	316.576	60
1996	410.000	1.300.000	217
1997	0	-	-

Konsolide bütçedeki faiz harcamaları ise, öngörülenin çok üzerinde, % 215 artış göstererek Ekim sonu itibarıyla 1.053.509 milyar TL'ye ulaşmıştır (Tablo 15). Faiz harcamalarında gözlenen ciddi artışta, 1996 yılında hedeflenenin aksine iç borç vadelerinin

uzatılmaması, iç borç faiz oranlarında hedeflenen düşüşün gerçekleşmemesi ve kamu kesimi borçlanma gereğindeki hızlı artış etken olmuştur. Gerek vadesi gelen iç borç stokunun yenilenmesi, gerekse artan bütçe açıkları nedeniyle ilave borçlanma gereği, kamunun yurtiçi fon piyasaları üzerindeki talep baskısını şiddetlendirmiş, Türk Lirası faiz oranları yüksek reel pozitif düzeyini büyük ölçüde 1996 yılında da korumuştur. Yapılan toplam faiz ödemelerinin yaklaşık % 87'si iç borç faizleri, % 13'ü de dış borç faizlerinden oluşmaktadır.

1996 yılı Bütçesine ilişkin gerçekleşme tahminleri, yılın tamamı için personel giderlerinin 975 trilyon TL'ye, yatırım giderlerinin 226.5 trilyon TL'ye, sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin 345 trilyon TL ye, borç faiz ödemelerinin ise 1.507 trilyon TL'ye ulaşacağını göstermektedir. Buna göre, bütçeden personel ve yatırımlara ayrılan harcama payı, faiz harcamalarının ancak % 80'inin ulaşmaktadır ki, bu bütçede temel bir yapısal bozukluğa işaret etmektedir. Bu durum, bütçe denkliliğini ve ekonomik istikrarı sağlama amacına yönelik maliye (ve dolayısıyla para) politikalarının başarısını sınırlayan en temel etkidir. Faiz harcamalarının, toplam bütçe harcamalarının bu denli yüksek bir oranına ulaşmış olması, bütçe ve maliye politikalarının esnekliğini azaltmakta, kullanılabilir iktisat politikası araçlarını sınırlandırmaktadır.

2. KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI

1996 yılı Bütçesi, kamu açıklarının finansmanında mevcut kısa vadeli borçlanma yapısının daha uzun vadelerle ikamesini ve borçlanmada finansman maliyetlerinin düşürülmesini hedeflemiştir.

1996 yılında, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin GSMH'ya oranının bir önceki yıla oranla artmış olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre, bütçe faiz ödemeleri hariç KKBG'nin GSMH'nın % 0,6 sı oranında fazla vereceği, bütçe faiz ödemeleri dahil edildiğinde KKBG/GSMH oranının % 9,6 civarında gerçekleşmesi beklenmektedir. 1996 yılında kamu kesimi finansman dengesindeki bozulmanın esas itibarıyla Konsolide Bütçe'nin çok büyük açıklar vermesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim; Konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranı 1995 yılında % 4'den, 1996 yılında yaklaşık % 8,8'e yükselmiştir.

Net dış borç geri ödemesine 1996 yılında da devam edilmesi, kamu finansman açıklarının karşılanmasında yurtiçi mali piyasaları üzerindeki talep baskısını arttırmıştır. [1997 Bütçesine göre, kamu kesimi net dış borç ödeme politikasını önümüzdeki yıl da sürdürecektir].

TABLO 17: KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT AÇIĞININ FİNANSMANI (MİLYAR TL)

	OCAK-EKİM		YÜZDE DEĞİŞME
	1996	1995	
KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞI	-693.299	-30.291	
BÜTÇE EMANETLERİ	-41.375	-23.436	76,5
AVANSLAR	-178.679	-97.342	83,6
NAKİT DENGESİ	-913.353	-151.069	504,6
FİNANSMAN	913.353	151.069	
(I) Net Dış Borçlanma	-98.439	-94.566	
(II) Net Tahvil Borçlanması	-53.435	103.778	
(III) Kısa Vadeli Borçlanma	1.140.995	183.590	521,5
(a) Merkez Bankası (net)	22.646	24.522	-7,7
(b) Hazine Bonosu (net)	1.118.350	159.068	603,1
(IV) Diğer	-75.768	-41.733	81,6

Konsolide bütçe nakit açığının finansmanına ilişkin ilk on aylık veriler, kamu kesiminin 1996 yılında da ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlanmaya yöneldiğini, daha uzun vadeli borçlanma hedefinin bu yılda da gerçekleştirilemediğine işaret etmektedir (Tablo 17).

Piyasa faiz oranları, büyük ölçüde siyasi belirsizlik sonucu, 1996 yılının ilk çeyreğinde yüksek düzeylerde seyretmiş, Hazine bu dönemde nakit açıklarının finansmanı için Merkez Bankası kısa vadeli avanslarını tercih etmiştir. Daha sonraki aylarda faiz oranlarındaki nisbî gerileme sonucu kısa vadeli avans borçları ödenmeye başlanarak, tekrar piyasa borçlanmasına geçilmiştir. Ancak, Temmuz ayında gerçekleştirilen kamu maaş ve ücret zamları Hazinenin nakit ihtiyacını arttırmış, kısa vadeli avanslar yeniden artış göstermiştir.

1994 yılında 119 güne gerileyen iç borçların ortalama vadesi, 1995 yılında 206 güne yükselmiş, ancak 1996 yılında 176 güne (Ekim ayı itibarıyla) gerilemiştir. Aralık ayı sonlarına doğru Hazine 350-370 gün vadeli dahi borçlanabilmektedir.

1996 yılının ilk on aylık dönemine ilişkin veriler, konsolide bütçe nakit açığının (konsolide bütçe açığı artı bütçe emanetleri ve avanslar) 913.353 milyar TL'ye ulaştığını, aynı dönemde 98.439 milyar TL net dış borç geri ödemesi ve 53.435 milyar TL net iç borç tahvil geri ödemesi yapıldığını göstermektedir. Buna karşın, aynı dönemde hazine bonoları yoluyla kısa vadeli net iç borçlanma 1.118.350 milyar TL, Merkez Bankası'ndan net (kısa vadeli) avans kullanımı da 22.646 milyar TL artış göstermiştir (Tablo 17).

1996 yılının tamamı için, toplam kamu borçlanma gereğinin 1,4 katrilyon TL'yi bulacağı, 205 trilyon TL civarında net dış borç geri ödemesi yapılacağı, buna karşın büyük ölçüde

TABLO 18: KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ (PSBR) VE FİNANSMANI
(Cari Fiyatlar, MİLYAR TL)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1995
KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞI	0	-1.300.000	-316.623
TOPLAM KAMU KESİMİ		-120.268	-108.952
BORÇLANMA GEREĞİ	-104.885	-1.420.268	-425.575
FİNANSMAN	104.885	1.420.268	425.575
a) Net Dış Borçlanma	-193.274	-205.241	-67.858
b) İç Borçlanma	298.159	1.625.509	493.433
b.1. Bono (net)	-1.354.400	1.152.500	197.218
b.2. Tahvil (net)	1.412.100	76.700	85.657
b.3. Hazine Avansı	135.600	179.000	94.723
b.4. Diğer	104.859	217.309	115.835

kısa vadeli borçlanma (bono borçlanması) olmak üzere toplam 1,6 katrilyon civarında net iç borçlanmaya gidileceği tahmin edilmektedir (Tablo 18).

3. KONSOLİDE BÜTÇEDE BAZI ANA EĞİLİMLER

Bütçe faiz giderlerindeki hızlı artış sonucu, konsolide bütçedeki yapısal bozukluklar daha belirgin hale gelmektedir.

TABLO 19: KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ TEMEL BAZI EĞİLİMLER (Yüzde)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1995
VERGİ GELİRLERİ/TOPLAM GELİRLER	69,8	83,1	77,3
DOLAYLI VERGİLER/TOPLAM VERGİLER	41,5	39,9	42,5
DOLAYSIZ VERGİLER/TOPLAM VERGİLER	58,5	60,1	57,5
VERGİ DIŞI GELİRLER/TOPLAM GELİRLER	29,8	16,4	20,6
PERSONEL GİDERLERİ/TOPLAM GİDERLER	26,8	24,7	29,4
YATIRIM HARCAMALARI/TOPLAM GİDERLER	8,4	5,7	5,4
FAİZ GİDERLERİ/TOPLAM GİDERLER	29,8	38,2	33,7
FAİZ GİDERLERİ/TOPLAM GELİRLER	29,8	56,9	41,0
FAİZ GİDERLERİ/TOPLAM VERGİ GELİRLERİ	42,6	68,5	53,0
TOPLAM GELİRLER/TOPLAM GİDERLER	100,0	67,0	81,6
BÜTÇE AÇIĞI/TOPLAM GELİRLER	-	49,0	22,5
İÇ BORÇLANMADA YILLIK AĞIRLIKLİ ORTALAMA BASİT FAİZ ORANI		104,2	98,9

1995 yılında toplam bütçe giderlerinin % 29,4'ünü teşkil eden personel giderlerinin (ücret ve maaşlardaki artışa rağmen) 1996 yılında % 25'ler düzeyine gerilemesi beklenmektedir. Kamu yatırımlarında 1996 yılında gözlenen reel artışa paralel olarak, yatırım harcamalarının payı hafif bir yükselme göstererek % 5,7 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Tablo 19).

Buna karşın; bütçe iç ve dış borç faiz giderlerinin toplam faiz giderleri içindeki payının 1995 yılında % 33,7 iken, 1996 yılında % 38,2'ye yükseldiği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde, faiz giderlerinin toplam bütçe gelirlerine oranı % 41'den % 57'ye, toplam vergi gelirlerine oranı ise % 53'ten % 68,5'e yükselmiştir. Diğer bir ifade ile, 1996 yılında her 100 TL'lik bütçe gelirin 57 TL'si, her 100 TL'lik vergi gelirin de 68 TL si borç faizi ödemelerinde kullanılmıştır. Vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı, büyük ölçüde dolaylı vergilerdeki artış sonucu, 1995 yılında % 77'den 1996 yılında % 83'e yükselmiştir (Tablo 19).

Bütçenin gelir-gider dengesindeki bozulmaya paralel olarak, toplam bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranı 1995 yılında % 81,5'den 1996 yılında % 67'ye gerilemiştir. Denk bütçe hedefine paralel olarak, gelirlerin giderleri karşılama oranının 1997 yılında % 100'e ulaşması öngörülmektedir (Tablo 19). Bu, isabetli ancak iddialı bir hedef olup, gerçekleştirilmesi hükümetin özelleştirme atağındaki başarısına bağlıdır.

Mali piyasalardaki (özellikle bankacılık kesimindeki) fonların 1996 yılında da ağırlıklı olarak kamu açıklarının finansmanına yöneldiği gözlenmektedir. Kamu'nun yurtiçi fon piyasaları üzerindeki talep baskısı 1996 yılında da sürmüş, iç borçlanmada yıllık ağırlıklı ortalama faiz oranı hafif bir yükselme göstermiştir (basit faiz oranı 1995'te ortalama % 98,9 iken, bu oran 1996 yılında % 104,2'ye yükselmiştir).

4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT'LER)

1996 Programı; KİT gelirlerinde % 66, giderlerinde ise % 70 artış öngörmüştür. KİT'lerin yatırım harcamalarında % 113 civarında artış öngörülürken, açıklarını tümüyle iç borçlanma ile kapatmaları, net dış borçluluklarını da azaltmaları hedeflenmişti.

Genel olarak KİT'lerin malî performanslarında son yıllarda gözlenen nisbî iyileşmenin 1996 yılında da devam ettiği görülmektedir.

İşletmeci KİT'ler tarafından gerçekleştirilen mal ve satış hasılatının 1996 yılında (bir önceki yıla göre) % 80 civarında artış göstererek yaklaşık 2,7 katrilyon TL'ye ulaştığı tahmin edilmektedir (Tablo 20).

Faiz giderlerinin toplam hasılat içindeki payının 1995 yılında % 6,3'den 1996 yılında % 4,2'ye, personel giderlerinin ise % 15'ten % 13,5'e gerilediği tahmin edilmektedir.

TABLO 20: İŞLETMECİ KİT'LERİN GENEL DURUMU (Cari Fiyatlar, MİLYAR TL)

	1997 ⁽²⁾	1996 ⁽¹⁾	1995
PERSONEL SAYISI (KİŞİ)	470.056	483.623	496.352
PERSONEL GİDERLERİ	578.711	360.037	222.903
SABİT SERMAYE YATIRIMI	284.380	169.822	78.589
FAİZ ÖDEMELERİ	150.843	113.379	93.285
GÖREV ZARARI TAHAKKUKU	38.608	26.957	16.341
FAALİYET KAR/ZARARI	432.661	254.670	146.797
DÖNEM KAR/ZARARI	225.234	112.893	17.188
SATIŞ HASILATI	4.602.209	2.673.936	1.474.001

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) 1997 Programı

1995 yılında 17,2 trilyon TL civarında dönem kârı gerçekleştiren işletmecî KİT'lerin 1996 yılı için 112,8 trilyon TL kâr elde ettikleri tahmin edilmektedir (Tablo 20).

TABLO 21: İŞLETMECİ KİT'LERDE BORÇLANMA GEREĞİ
(Cari Fiyatlar, MİLYAR TL)

	1997 (4)	1996 (3)	1995
MAL VE HİZMET SATIŞ HASILATI	4.602.209	2.673.936	1.474.001
BORÇLANMA GEREĞİ ⁽¹⁾	45.518	34.742	-58.476
BORÇLANMA GEREĞİ ⁽²⁾	152.973	91.104	-3.602
FAİZ ÖDEMELERİ/HASILAT (%)	3,3	4,2	6,3
PERSONEL HARCAMALARI/HASILAT (%)	12,6	13,5	15,1
BORÇLANMA GEREĞİ ⁽¹⁾ /GSMH (%)	0,2	0,2	-0,7
BORÇLANMA GEREĞİ ⁽²⁾ /GSMH (%)	0,6	0,6	-0,1

(1) Bütçe Transferleri Dahil
(2) Bütçe Transferleri Hariç
(3) Gerçekleşme Tahmini
(4) 1997 Programı

İşletmecî KİT'lerin 1996 yılında gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımlarının (nominal olarak) % 116 artış göstermesi beklenmektedir. KİT'lerin (bütçe transferleri dahil) borçlanma gereğinin GSMH'ya oranının 1996 yılında % 0,2'si, bütçe transferleri hariç borçlanma gereğinin ise % 0,6'sı düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir (Tablo 21).

5. İÇ BORÇLANMA

TABLO 22: İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)

	1996				
	KASIM	EYLÜL	HAZİRAN	MART	ARALIK 1995
TAHVİL	995.836	671.889	635.173	604.520	511.769
BONO	1.745.550	1.893.967	1.408.012	1.015.000	631.298
MB AVANSI	216.100	168.478	140.728	260.784	192.000
KUR FARKI	40	40	40	25.940	24.940
TOPLAM İÇ BORÇ STOKU	2.957.526	2.734.374	2.183.952	1.906.243	1.361.007

1996 yılının ilk onbir aylık döneminde, toplam kamu iç borç stoku bir önceki yıl sonuna göre % 117 artışla Kasım sonu itibariyle 2.957.526 milyar TL.'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde gerçekleşen enflasyonun % 77 civarında olduğu hesaba katılırsa, iç borç stokunun 1996 yılında reel olarak artış kaydettiği görülmektedir. İç borç stokundaki hızlı artış, öngörülenin üzerinde gerçekleşen kamu borçlanma gereğinden kaynaklanmıştır. Tahvil borçlanmasının toplam iç borç stoku içindeki payı 1995 sonunda % 37,5'den % 33,5'e gerilerken, kısa vadeli borçlanma (hazine bonoları) ağırlığını 1996 yılında da sürdürmüştür. Hazine bonolarının toplam iç borç stoku içindeki payı geçen yıl sonunda % 46'dan % 59'a yükselmiştir. Merkez Bankası Hazine Avansları 1996 yılında dalgalı bir seyir izlemiş, Kasım ayı itibariyle 216,1 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 22).

Hazine Aralık ayı içinde yaptığı borç yenilemelerinde faiz oranlarını aşağı çekmeyi ve vadeleri uzatmayı hedeflemiştir. 1996 yılının son iki ihalesinde borçlanma vadeleri bir yılın biraz üzerine çıkarılabilmektedir. Hazinenin bir yılın üzerinde borçlanabilmesi mali piyasaların 1997 yılı için beklentilerini olumlu yönde etkilemektedir.

6. 1997 BÜTÇE HEDEFİ

1997 Bütçesi, yaklaşık son elli yıllık dönemde gelirleri giderlerine eşit ilk denk bütçe olma özelliğini taşıyor. Öngörülen 1997 bütçesinde konsolide bütçe harcamalarının % 61,0 artışla, bütçe gelirlerinin de % 140 artışla 6 katrilyon 361 trilyon TL'ye ulaşması ve bütçe denkleğinin sağlanması beklenmektedir (Tablo 23). Bütçe denkleği, vergi gelirlerinin arttırılması dışında, esas itibariyle iki önemli beklentiye dayanmaktadır. Bu beklentilerden birincisi, özelleştirme yoluyla "vergi dışı normal gelirler"de çok büyük çaplı bir artış, ikincisi

ise, iç borçlanmanın azaltılması yoluyla faiz giderlerinin bütçeye olan mevcut yükünün azaltılmasıdır.

TABLO 23: KONSOLİDE BÜTÇE 1997 YILI HEDEFLERİ (MİLYAR TL)

	1997 PROGRAM	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	YÜZDE DEĞİŞME
BÜTÇE GELİRLERİ	6.361.685.5	2.646.700	140,3
Vergi Gelirleri	4.368.000.0	2.200.000	98,5
Vergi-dışı Nor. Gel.	1.445.000.0	167.000	765,3
Özel Gelir ve Fon.	424.920.9	269.700	57,6
Katma Bütçe	123.764.6	10.000	
BÜTÇE GİDERLERİ	6.361.685.5	3.946.700	61,1
Personel	1.489.434.5	975.000	52,7
Diğer Cari	669.261.0	330.000	103,0
Yatırım	521.340.0	226.500	130,1
Transfer	3.681.650.0	2.415.200	52,4
BÜTÇE DENGESİ	0	-1.300.000	

TABLO 24: KAYNAK PAKETLERİNİN 1997 BÜTÇE GELİRLERİNE ÖNGÖRÜLEN ETKİSİ (TRİLYON TL)

	GELİR ARTIŞI
1. VERGİ GELİRLERİ	+ 258,0
2. VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	+ 1.160,0
2.1. Gayrimenkul satışı	240,0
2.2. Özelleştirme	585,0
2.3. Diğer	335,0
TOPLAM	1.418,0

1997 Bütçesinde öngörülen belli başlı hedefler şunlardır (Tablo 23):

- (i) Bütçe gelirleri % 140, bütçe giderleri de % 61 artışla 6.361.685 milyar TL ye ulaşacak, 1996 yılı için beklenen 1,3 katrilyon TL'lik konsolide bütçe açığı 1997 yılında sıfıra indirilecektir.
- (ii) Vergi gelirlerinde % 98,5, özelleştirme gelirleri dahil "vergi-dışı normal gelirler"de ise % 765,3 artış beklenmektedir.

- (iii) Personel giderlerinin % 52,7, yatırım harcamalarının % 130, borç faiz giderlerinin ise % 23 oranında artması beklenmektedir.
- (iv) Açıklanan kaynak paketlerinin bütçe vergi gelirlerine 258 trilyon TL, vergi dışı normal gelirlere ise 1.160 trilyon TL olmak üzere toplam 1.418 trilyon TL katkı sağlaması beklenmektedir.
- (v) Kamu açıklarının finansmanında tahvil finansmanının artırılması, hazine bonosu gibi kısa vadeli finansman kaynaklarının azaltılması öngörülmektedir.
- (vi) Yatırım harcamalarının toplam giderler içindeki payının 1996 yılında % 5,7 den 1997 yılında % 8,2'ye yükseltilmesi, faiz giderlerinin payının ise % 38'den % 30'a indirilmesi öngörülmektedir.
- (vii) Toplam vergi gelirlerinin toplam konsolide bütçe gelirleri içindeki payının 1996 da % 83'ten, 1997 yılında % 70'e gerilemesi beklenirken, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının bir miktar artması beklenmektedir.
- (viii) İç borçlanmada ortalama faiz oranlarında ciddi bir gerileme beklenirken, iç borçlanmada ortalama vadelerinin uzaması öngörülmektedir.

BÖLÜM III

PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ

1. MERKEZ BANKASI PARASAL BÜYÜKLÜKLERİ VE PARA ARZI

Merkez Bankası 1996 yılında da mali piyasaların istikrarına yönelik politikalar izlemiştir. 1995 yılının sonunda yapılan genel seçimler ve akabinde ortaya çıkan siyasi belirsizlik mali piyasalarda istikrar bozucu etkiler yapmış, ancak Merkez Bankası piyasaları yakından izleyerek gerek para ve gerekse döviz piyasalarına yerinde müdahalelerle spekülasyon hareketlerinin önüne geçmiştir.

TABLO 25: MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU (MİLYAR TL)

	22 KASIM 1996	29 ARALIK 1995	FARK
AKTİFLER	2.527.830	1.421.112	1.106.718
a) Dış Varlıklar	1.978.475	911.817	11.066.658
b) İç Varlıklar	549.355	509.295	40.060
- Kamuya Açılan Nakdi Krediler	685.769	466.496	219.273
PASİFLER	2.527.830	1.421.112	1.106.718
a) Toplam Döviz Yükümlülükleri	1.967.395	1.048.318	919.077
b) Merkez Bankası Parası	560.435	372.794	187.641
(b1) Rezerv Para	576.491	343.484	233.007
- Tedavüle Çıkan Para	365.389	223.934	141.455
- Bankalar Mevduatı	204.164	113.792	90.372
- Fon Hesapları	3.629	3.193	436
- Bankadışı Kesim Mevduatı	3.309	2.565	744
(b.2) Diğer Merkez Bankası Parası	-16.056	29.310	-45.366

Döviz piyasalarına yapılan müdahaleler sonucu 1995 yılının son çeyreğinde gerileyen resmi döviz rezervleri, 1996 yılında istikrarlı bir artış trendine girmiş ve Aralık ayı itibarıyla 18 milyar Doların üzerine çıkmıştır. Döviz rezervlerindeki artış sonucu Merkez Bankası bilançosunda net dış varlıkların payı 1995 sonunda % 20'ler düzeyinden 1996 sonunda % 55'ler düzeyine yükselmiştir.

Merkez Bankası, 1996 yılının ilk çeyreğinde Hazine Kısa Vadeli Avans Kullanımının yol açtığı likidite fazlasını Açık Piyasa İşlemleri ile massetmeye çalışmış, yılın ikinci yarısında ortaya çıkan benzer likidite baskıları ise hem Açık Piyasa İşlemleri hem de döviz piyasasına müdahaleler (döviz satışı) ile azaltılmaya çalışılmıştır.

Döviz rezervlerindeki artış sonucu Merkez Bankası net dış varlıkları 1996 yılının ilk dokuz aylık döneminde % 352 artış gösterirken, net iç varlıklar herhangi bir artış göstermemiştir. Diğer bir deyişle; Merkez Bankası parasal büyüklüklerinin 1996 yılında gösterdiği genişlemede net dış varlıklardaki artış belirleyici olmuştur.

TABLO 26: MERKEZ BANKASI PARASAL BÜYÜKLÜKLERİ (MİLYAR TL)

	1996 EYLÜL	1995 ARALIK	1994 ARALIK	OCAK-EYLÜL YÜZDE DEĞİŞME	
				1996	1995
I. NET VARLIKLAR	615.430	136.150	-21.382	352	
II. NET İÇ VARLIKLAR:	506.103	509.295	324.303	-0,6	12,5
a) Toplam İç Krediler	643.192	523.762	360.292	22,8	6,7
b) Diğer Kalemler (net)	-137.089	-14.467	-35.989		
III. TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	379.578	223.934	120.212	69,5	74,9
IV. REZERV PARA	585.382	343.484	185.738	70,4	73,9
V. PARASAL TABAN	503.463	359.410	186.876	40,0	134,0
VI. MERKEZ BANKASI PARASI					
TOPLAM VARLIKLAR,	524.202	372.794	193.140	40,6	131,6
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	1.121.533	645.445	302.921	73,7	121,3

1995 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde % 89 artış gösteren emisyon (tedavüle çıkan para miktarı) 1996 yılının benzer döneminde daha yavaş bir artış eğilimi sergilemiştir (% 79) (Tablo 27)

Parasal kontrolde önemli ara hedeflerden birisi olan rezerv para yılın yaklaşık 11 aylık döneminde % 80 artışla geçen yılın benzer dönemine mukayese ile daha hızlı bir artış eğilimi göstermiştir.

Parasal taban yılın ilk 9 aylık döneminde % 40 (geçen yıl % 134), Merkez Bankası Parası da % 40 (geçen yıl % 131,5) artış göstermiştir (Tablo 27).

Merkez Bankası bilanço büyüklüğünün geçen yılın ilk dokuz ayında % 120 civarında artarken, sözkonusu parasal büyüklükteki artış 1996 yılında daha sınırlı kalmıştır (% 74).

TABLO 27: PARA ARZININ BELİRLENMESİ (MİLYAR TL)

	15 KASIM 1996	29 ARALIK 1995	OCAK KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1996	1995
TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	400.714	223.934	78,9	89,4
TEDAVÜLDEKİ PARA	358.082	189.542	88,9	99,0
VADESİZ TİCARİ MEVDUAT	247.627	119.581	107,1	25,2
VADESİZ TAS. MEVDUATI	150.712	86.874	73,5	39,1
MB'DEKİ MEVDUAT	133	50	166,0	-77,9
M1 PARA ARZI	756.554	396.047	91,0	60,6
VADELİ TİCARİ MEVDUAT	89.219	77.860	14,6	139,8
VADELİ TASARRUF MEVDUAT	1.709.051	789.608	116,4	94,6
MEVDUAT SERTİFİKASI	10.285	6.908	48,9	76,9
M2 PARA ARZI	256.509	1.270.423	101,9	83,7
YURTIÇİ KAYNAKLI DÖVİZ TEVDİAT HESABI	2.435.953	1.355.094	79,8	67,0
M2Y PARA ARZI (1)	5.001.062	2.625.517	90,5	75,4
M3 PARA ARZI (2)	2.781.850	1.353.195	105,6	84,5

(1) M2Y = Yurtiçi Kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden yeni geniş tanım
(2) M3 = M2 + Resmi Mevduat + MB'deki Diğer Mevduat

Geçen yılın ilk on buçuk aylık döneminde % 99 artış gösteren tedavüldeki para miktarı, 1996 yılının benzer döneminde % 89 artış sergilemiş, ancak vadesiz mevduatın geçen yıla oranla daha hızlı artması sonucu dar tanımlı para arzı (M1 PARA ARZI) geçen yıldan daha hızlı bir genişleme göstermiştir (% 91) (Tablo 27).

Vadeli tasarruf mevduatı 1996 yılının ilk on buçuk aylık döneminde -geçen yılın üzerinde- % 116 civarında artış göstermiştir. Bunun sonucu, geçen yılın benzer döneminde % 84 civarında artış gösteren geniş tanımlı para arzı (M2 PARA ARZI) bu yıl % 102 artış sergilemiştir. Yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden yeni geniş tanımlı para arzı (M2Y) yılın ilk buçuk aylık döneminde % 90 genişlemiştir (Tablo 27).

Merkez Bankası reeskont ve avans işlemlerinde uyguladığı faiz oranlarını 1996 yılında değiştirmemiştir. MB reeskont işlemlerinde % 50, avans işlemlerinde % 57 oranında faiz uygulamıştır.

2. MEVDUAT GELİŞMELERİ

Mali piyasalardaki belirsizlik sonucu yılın ilk üç aylık döneminde bir miktar artış gösteren ortalama mevduat faiz oranları, daha sonra bir kaç puan gerileyerek oldukça istikrarlı bir seyir takip etmiştir. 3-ay vadeli mevduatta ortalama faiz oranı Ekim ayı itibarıyla % 78,5, 6 ay vadeli mevduatta % 82, 1 yıl vadeli mevduatta ise % 92 düzeyinde seyretmiştir. Buna göre, 3 ay vadeli mevduatın ortalama bileşik faizi % 104, 6-ay vadeli mevduatın bileşik faizi % 99 düzeyinde oluşmaktadır.

TABLO 28: BAZI TASARRUF ARAÇLARININ MUKAYESELİ GETİRİ ORANLARI (Yüzde)

	ARALIK		YILLIK (1996)	
	CARİ	REEL	CARİ	REEL
MEVDUATI (*)				
- Üç ay	6,2	2,7	101,9	12,3
- Altı ay	6,6	3,1	97,8	10,0
- Bir yıl	7,3	3,8	86,8	3,9
DÖVİZ (**)				
- ABD Doları	6,1	2,6	80,6	0,4
- Alman Markı	4,6	1,2	66,3	-7,5
- İngiliz Sterlini	6,6	3,1	96,5	9,3
- İsviçre Frangı	1,8	-1,5	53,7	-14,5
- Fransız Frangı	5,3	1,8	68,7	-6,2
- Hollanda Florini	4,5	1,1	65,9	-7,7
- Japon yeni	4,1	0,7	60,8	-10,6
İMKB	6,4	2,9	143,8	35,6
ALTIN	5,1	1,6	64,5	-8,5
HAZİNE BONOSU	7,1	3,6	137,0	31,8

(*) On büyük bankanın uyguladığı faizlerin ortalaması esas alındı.
(**) Merkez Bankası'nın döviz alış kuru esas alındı.
NOT: Reel getirilerin hesaplanmasında, DİE'nin Aralık ayı için yüzde 3,4, 1996 yılı için % 79,8 olarak açıkladığı tüketici fiyat artışı kullanıldı.

Faiz oranlarının mevcut vade yapısı mevduat faiz oranlarının kısa vadede biraz daha yüksek düzeyde oluştuğunu göstermekle birlikte, henüz faiz oranlarında uzun vadeli bir düşüş beklentisi oluşturacak nitelikte değildir.

Yurtiçi piyasada bazı malî tasarruf araçlarının nisbî getirileri karşılaştırıldığında, kamu borçlanma araçlarının (Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili) rakipsizliği devam etmektedir. 3 ay vadeli TL banka mevduatları 1996 yılında % 12,3, bir yıllık TL banka mevduatları ise % 3,9 oranında enflasyonun üzerinde gelir sağlarken, hazine bonolarının bir yıllık reel geliri ise % 31,8 civarında gerçekleşmiştir (Tablo 28).

Türk Lirası konsolide mevduat 1996 yılında daha hızlı bir artış göstererek yılın ilk on buçuk aylık döneminde % 110 civarında artışla (15 Kasım 1996 itibarıyla) 2.364.187 Milyar TL'ye ulaşmıştır (Tablo 29).

TABLO 29: TÜRK LİRASI BANKA MEVDUATLARI (MİLYAR TL)

	15 KASIM 1996	29 ARALIK 1995	OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1996	1995
A. TASARRUF MEVDUATI	1.870.048	883.390	111,7	87,1
(a.1) Vadeli	1.719.336	796.516	115,9	94,4
(a.2) Vadesiz	150.712	86.874	73,5	39,1
B. TİCARİ MEVDUAT	336.846	197.441	70,6	54,1
(b.1) Vadeli	89.219	77.860	14,6	139,8
(b.2) Vadesiz	247.627	119.581	107,1	25,2
C. RESMİ MEVDUAT	157.293	38.924	304,1	54,1
(c.1) Vadeli	9.237	3.486	165,0	139,5
(c.2) Vadesiz	148.056	35.438	317,8	46,6
TOPLAM KONSOLİDE MEVDUAT⁽¹⁾	2.364.187	1.119.755	111,1	79,8

(1) Bankalararası mevduat hariç.

Tasarruf mevduatı % 111 artarken, vadeli tasarruf mevduatının % 115, vadesiz tasarruf mevduatının da % 73,5 arttığı gözlenmiştir. Vadesiz ticarî mevduattaki artışta % 100'ün üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 29).

Türk Lirası mevduatın bankalararası dağılımı incelendiğinde, kamu bankalarının mevduattaki payının 1995 sonunda % 60,9'dan 1996 yılında (Kasım ayı itibarıyla) % 62,2 ye yükseldiği, buna karşın özel bankaların ve yabancı bankaların piyasa payında bir miktar gerileme olduğu görülmektedir (Tablo 30).

Toplam döviz tevdiat hesapları 1996 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde geçen yıla oranla daha yavaş bir artış eğilimi göstermiştir. Geçen yılın benzer döneminde % 20 artış gösteren döviz tevdiat hesapları, bu yıl % 11 artış göstermiştir. Yurtiçi kaynaklı döviz tev-

TABLO 30: TL MEVDUATININ BANKALARARASI DAĞILIMI (Yüzde Dağılım)

	15 KASIM 1996	1995	1994
KAMU BANKALARI	62,2	60,9	55,7
ÖZEL BANKALAR	37,0	38,1	43,2
YABANCI BANKALAR	0,8	1,0	1,1
TOPLAM	100,0	100,0	100,0

diat hesapları da daha yavaş artarken (% 12), yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesaplarında geçen yıla oranla bir miktar hızlanma gözlenmiştir (% 6,6 artış oranı) (Tablo 31).

TABLO 31: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (MİLYON ABD DOLARI)

	15 KASIM 1996	29 ARALIK 1995	OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1996	1995
DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI⁽¹⁾	28.466	25.592	11,2	20,3
(a) Yurtiçi Kaynaklı	24.845	22.195	11,9	22,8
(b) Yurtdışı Kaynaklı	3.621	3.397	6,6	4,5

(1) Bankalararası mevduat dahil

3. KREDİ GELİŞMELERİ

Makroekonomik faaliyetlerdeki hızlanma ve ortalama enflasyon hızının bir önceki yıla oranla bir miktar yükselmesine paralel olarak, nominal kredi stoku 1996 yılında daha hızlı bir genişleme göstermiştir. Mevduat bankaları ve kalkınma/yatırım bankalarının açılan krediler yanında Merkez Bankası dolaysız kredilerini de içeren toplam kredi stoku, bir önceki yılın ilk on buçuk aylık döneminde % 74 civarında artarken, bu artış oranı 1996 yılının aynı döneminde % 86 civarında olmuştur (Tablo 32).

3.1. Mevduat Banka Kredileri

Mevduat bankalarının açılan krediler 1996 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde, % 90 artışla Kasım ayı ortası itibarıyla 2.5 katrilyon TL'ye yaklaşmıştır. Mevduat banka kredilerindeki artışta yabancı para (dövizli) kredilerin artışı belirleyici etken olmuştur. Türk lirası cinsinden krediler % 70 atarken, yabancı para kredileri % 125 artış göstermiş, bunun sonucu yabancı para kredilerinin toplam banka kredileri içindeki payı yılbaşında % 37'den, Kasım ayı itibarıyla % 44'e yükselmiştir (Tablo 32).

TABLO 32: KREDİ STOKU (MİLYAR TL)

	15 KASIM 1996	29 ARALIK 1995	OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1996	1995
I. MEVDUAT BANKA KREDİLERİ	2.473.174	1.297.004	90,7	99,9
(a) Türk Lirası	1.383.931	813.571	70,1	99,8
(b) Yabancı Para	1.089.243	483.433	125,3	99,0
II. KALKINMA VE YATIRIM BANKA KREDİLERİ	158.580	77.110	105,7	44,6
III. MERKEZ BANKASI DOLAYSIZ KREDİLERİ	290.974	193.877	50,1	-9,3
TOPLAM KREDİ STOKU	2.922.728	1.567.991	86,4	73,6

Geçmiş yıllardaki genel eğilime benzer şekilde, yabancı para kredilerinin fon kullanıcılarına maliyeti 1996 yılında da Türk lirası kredilere mukayese ile daha düşük kalmıştır.

Yabancı para kredilerine olan talep artışında, döviz kurlarının cari ve beklenen istikrarı da etken olmuştur. Mevduatın krediye dönüşüm oranı (mevduat banka kredileri/toplam mevduat) geçen yıla benzer düzeylerde (% 50) kalmıştır. Kamu kesiminin yoğun ve giderek artan borçlanma gereği, banka kaynaklarının sınırlı ve ticari faaliyetlerinin yeterince kredilendirilmesi yerine, kamu finansmanına yönelmesine yol açmaktadır.

3.2. Kalkınma ve Yatırım Banka Kredileri

Bu tür bankalarca açılan kalkınma ve yatırım amaçlı krediler bir önceki yıla oranla daha hızlı artmıştır. 1995 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde % 45 artış gösteren kalkınma ve yatırım banka kredileri bu yılın benzer döneminde % 106 artışla (Kasım ayı ortası itibarıyla) 158,5 trilyon TL'ye ulaşmıştır (Tablo 32).

3.3. Merkez Bankası Kredileri

Merkez Bankası kredileri yavaş artış eğilimini 1996 yılında da sürdürmüştür.

Merkez Bankası iç kredilerindeki genişleme, yılın ilk on bir aylık döneminde % 11 gibi bir oranla sınırlı kalmıştır. Bu sınırlı genişleme hemen tümüyle Hazine Avanslarından kaynaklanmıştır. Kamu kesimine açılan Merkez Bankası kredileri % 10,8 artış gösterirken, özel kesime (bankalara) açılan MB kredileri % 37 oranında daralmıştır.

TABLO 33: MERKEZ BANKASI İÇ KREDİ GENİŞLEMESİ (MİLYAR TL)

	29 KASIM 1996	31 ARALIK 1995	YÜZDE DEĞİŞME
I. KAMU KESİMİNE			
AÇILAN KREDİLER	214.414	193.521	10,8
(a) Hazine	212.614	192.318	10,5
(a.1.) Hazine Avansı	212.614	192.318	10,5
(a.2) Diğer	-	318	
(b) İktisadi Devlet Teşekkülleri	1.800	1.203	76,3
II. ÖZEL KESİME AÇILAN			
KREDİLER (BANKALAR)	7.680	12.249	-37,4
(a.1) Ticari	7.662	12.174	37,1
(a.2) Sınai	18	75	
TOPLAM MB İÇ KREDİLERİ	222.093	205.770	10,8

Merkez Bankası iç kredilerindeki çok sınırlı genişleme, 1996 yılındaki parasal genişlemenin son birkaç yıla benzer şekilde esas itibarıyla yine resmi döviz rezervlerindeki artıştan kaynaklandığına işaret etmektedir.

Merkez Bankası'nın Hazine'ye açtığı kısa vadeli avanslar Hazine'nin nakit ihtiyacına bağlı olarak yıl içinde dalgalı bir seyir takip etmiştir. 1996 yılının ilk 3-4 aylık döneminde, Hazine, yüksek faiz oranları sebebiyle piyasadan borçlanmak yerine Merkez Bankası avanslarını tercih etmiş, kısa vadeli avanslar 260 trilyon TL'ye yükselmiştir. Mali piyasalardaki istikrarın tekrar sağlanması ile birlikte, piyasa faiz oranları daha sonraki aylarda gerilemiş, Hazine yeniden piyasa borçlanmasına dönerek, MB Avans borçlarını kapatmaya başlamış bunun sonucu kısa vadeli avans miktarı 140 trilyon TL'ye gerilemiştir. Kamu kesiminde yapılan maaş ve ücret zammı yaz aylarında Hazine'nin nakit ihtiyacını yeniden artırmış, bu ihtiyaç kısa vadeli avanslarla karşılanmıştır. Bunun sonucu avans hesabı 235 trilyon TL düzeyine yükselmiş daha sonra 170 trilyon TL düzeylerine gerilemiştir. Hazine Avansları 29 Kasım itibarıyla 212.6 trilyon TL civarında seyretmiştir (Tablo 33).

Merkez Bankası, Hazine'nin avans kullanımından kaynaklanan likidite baskısını Açık Piyasa İşlemleri ve döviz piyasasına müdahale (döviz satışı) gibi yöntemlerle azaltmış, piyasadaki likidite istikrarlı bir seyir takip etmiştir.

Merkez Bankası'nın 1997 yılında da Hazine ile uyumlu bir çalışma sürdüreceği tahmin edilmektedir. Açıklanan Parasal Program, Merkez Bankası'nın parasal kontrolde "rezerv para"nın kontrolünü esas alacağını, faiz oranlarına müdahale etmeyeceğini, döviz kurları-

nı ise "gözleyeceği"ni (beklenmeyen dalgalanmalara karşı müdahale edeceğini) göstermektedir. Merkez Bankaları'nın genelde döviz kuru yerine faiz oranlarını "gözlemeleri", döviz kurlarına ise müdahale etmemeleri beklenir. Ancak, Türk ekonomisinin mevcut koşulları ve yoğun kamu borçlanma gereğinin faiz oranlarının teşekkülü sürecindeki belirleyiciliği gözününde tutulursa Merkez Bankası'nın faiz oranlarından ziyade döviz kurlarını takip etmesi isabetli bir yaklaşımdır.

4. FAİZ ORANLARI

Nominal faiz oranları, büyük ölçüde siyasi belirsizlikler nedeniyle, 1996'nın ilk üç dört aylık döneminde yüksek bir seyir, daha sonraki dönemde de gerileyerek istikrarlı bir seyir takip etmiştir. Merkez Bankası, 1996 yılında faiz oranlarına müdahale eden bir politika izlememiş olup, bu politikanın 1997 yılında da devam edeceği tahmin edilmektedir.

TABLO 34: FAİZ ORANLARI (Yüzde)

	MERKEZ BANKASI REESKONT ORANLARI		MEVDUAT FAİZ ORANLARI ⁽¹⁾			DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (1 YIL)		BANKALARARASI GÜNLÜK ORT. FAİZ ORANI (OVERNIGHT)	İÇ BORÇLANMA FAİZ ORANI ⁽²⁾	
	Reeskont İşlemleri	Avans İşlemleri	3 AY	6 AY	1 YIL	ABD DOLARI	ALMAN MARKI		BASİT FAİZ	BİLEŞİK FAİZ
1995 (ARALIK)	50,0	57,0	79,5	83,3	91,3	6,5	7,1	106,31		
1996										
OCAK	50,0	57,0	85,5	84,7	93,2	6,8	6,8	94,34	133,6	200,9
MART	50,0	57,0	82,7	84,3	92,7	7,2	6,9	90,03	96,4	127,2
HAZİRAN	50,0	57,0	79,1	84,2	91,6	7,0	6,6	87,01	97,4	126,0
EYLÜL	50,0	57,0	79,6	84,7	93,4	7,1	6,4	73,54	99,4	125,5
EKİM	50,0	57,0	78,4	82,0	92,0	7,1	6,4	74,68	115,6	127,0

(1) Ticari bankalarca uygulanan mevduat faizlerinin ağırlıklı ortalaması
(2) Kırk vade (ortalama faiz oranı)

Merkez Bankası'nın reeskont işlemlerinde uyguladığı faiz oranları yıl içinde değiştirilmeyerek % 50 düzeyinde tutulmuştur. Benzer şekilde avans işlemlerinde uygulanan reeskont oranı da değiştirilmeyerek % 57 oranında tutulmuştur (Tablo 34).

Ticari bankalarca mevduata uygulanan faiz oranları, 1995 yılının ilk çeyreğinde yükselmiş, daha sonra bir miktar gerileyerek istikrarlı bir seyir takip etmiştir. 3-ay vadeli mevduata ödenen (ağırlıklı) ortalama faiz oranı 1995 yılı Aralık ayında % 79,5 düzeyinden Ocak ayında % 85,5 düzeyine kadar yükselmiş, daha sonra istikrarlı bir seyir takip ederek, Ekim ayı itibarıyla % 78,5 düzeyinde oluşmuştur. 6 ay vadeli mevduata ödenen ortalama

faiz oranı Ekim ayı itibarıyla % 82, 1 yıl vadeli mevduata ödenen ortalama faiz oranı ise % 92 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 34).

Bankalararası günlük ortalama faiz oranı (overnight işlemlerde uygulanan faiz oranı), 1996 yılında da piyasadaki günlük likidite gelişmelerini yansıtmaya devam etmiştir. Ortalama "over-night" faiz oranı, Ocak ayında % 94'ten, Ekim ayı itibarıyla % 74'e gerilemiştir (Tablo 34).

İç borçlanmada faiz oranları piyasaların tavan faizi olma özelliğini 1996 yılında da devam ettirmiştir. İç borçlanma basit faiz oranları Ekim ayı itibarıyla % 115,6, bileşik faiz oranları da % 127 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1996 yılı başındaki faiz oranları ile mukayese edildiğinde, iç borçlanma faiz oranlarının yıl içinde aşağı çekildiği, ancak hala cari ve beklenen enflasyon oranının çok üzerinde teşekkül ettiği görülmektedir (Tablo 34).

5. SERMAYE PİYASASI

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1996 yılında çok yüksek bir performans göstererek, uzun süredir beklenen çıkışını yaptı. Bunda, 1996 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan si-

TABLO 35: İKİNCİ EL PİYASA İŞLEM HACMİ (MİLYAR TL)

	1996 ⁽¹⁾	1995
ÖZEL SEKTÖR MENKUL KIYMETLERİ		
Hisse Senedi	1.695.206	2.374.796
Tahvil	80.013	42.651
Finansman Bonosu	-	11.7
Banka Bonosu	25.124	91.299
VDMK	214.041	140.402
KAMU MENKUL KIYMETLERİ		
Devlet Tahvili	5.177.830	4.173.234
Hazine Bonosu	26.703.320	14.169.625
Gelir Ortaklığı Senedi	-	-
Döviz End. Senet	254.638	150.984
Konut Sertifikası	133	0.4
TOPLAM	34.150.304	21.143.003
Aracı Kurumlar	2.611.730	3.157.707
Bankalar	31.538.574	17.985.296

(1) Ocak-Ağustos
KAYNAK: SPK

yasi istikrar ortamı, faiz oranlarındaki nisbî gerileme, döviz kurlarının kontrollü seyri yanında son birkaç yılda borsanın gösterdiği düşük performans da etkin oldu. İMKB endeksi 1996 yılında nominal olarak % 144 artış sağlarken, yatırımcısına Hazine bonoları dahil diğer malî yatırım araçlarının üzerinde reel getiri sağladı.

1996 yılının ilk 9 aylık döneminde, ikinci el piyasalarında 38 katrilyon TL'nin üzerinde işlem gerçekleşirken, işlem hacmindeki artışın önemli bir bölümü Hazine bonolarından kaynaklandı (% 79 pay). 1996'nın aynı döneminde özel sektör menkul kıymetleriyle yapılan işlemler bir önceki yıla nisbetle oldukça sınırlı bir artış gösterirken (% 15 artış), 2 katrilyon 215 trilyon TL düzeyinde gerçekleşti. Yapılan işlemlerde hisse senedinin payı % 85, özel sektör tahvillerinin payı ise % 3,5 civarında idi.

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

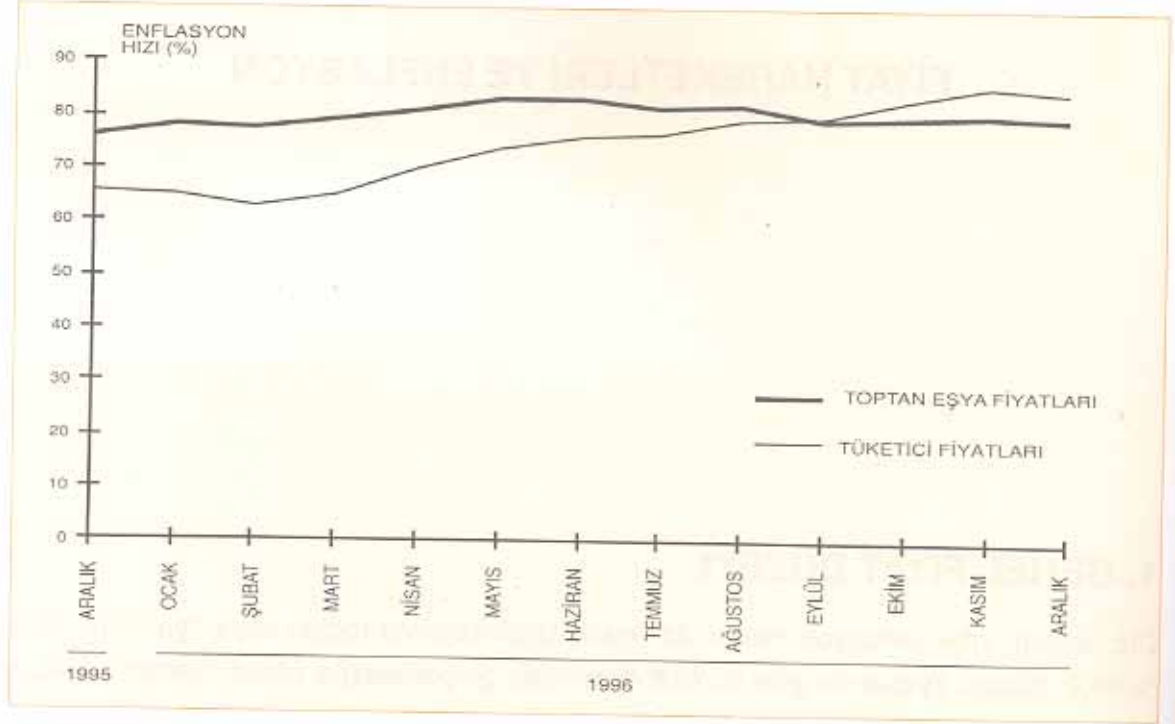
1. GENEL FİYAT DÜZEYİ

DİE verileri; yıllık enflasyon hızının 31 Aralık 1996 itibarıyla toptan eşya fiyatlarına göre % 84,9, tüketici fiyatlarına göre % 79,8 düzeyinde gerçekleştiğini göstermektedir. Geçen yıl toptan eşya fiyatlarına göre % 65,6 olan yıllık enflasyon hızı 1996 yılı sonunda % 84,9'a yükselmiştir. Tüketici fiyatlarına göre 1995 yılı sonunda % 76,1 olan yıllık enflasyon hızı 1996 yılı sonunda % 79,8'e düşmüştür.

TABLO 36: Enflasyon Hızı (Yüzde)

	TOPTAN EŞYA FİYATLARI	TÜKETİCİ FİYATLARI
1995		
ARALIK	65,6	76,1
1996		
OCAK	64,9	78,1
ŞUBAT	63,0	77,5
MART	65,3	79,3
NISAN	69,9	80,8
MAYIS	73,7	82,9
HAZİRAN	76,2	82,9
TEMMUZ	76,3	81,2
AĞUSTOS	79,0	81,9
EYLÜL	79,8	79,3
EKİM	82,8	79,6
KASIM	85,7	80,4
ARALIK	84,9	79,8

GRAFİK 1: Aylar itibariyle yıllık enflasyon hızı

yon hızı 1996 yılının sonunda % 79,8 düzeyinde oluşmuştur. Gerek tüketici ve gerekse toptan eşya fiyatları 1996 yılında enflasyonda genel bir artış eğilimine işaret etmektedir (Tablo 37).

Toptan eşya fiyatları 1996 yılında aylık bazda dalgalı bir seyir izlemiştir. 1995 yılı sonlarında seçimler nedeniyle geciktirilen kamu zamları, etkisini gecikmeli olarak 1996 yılının ilk aylarında göstermiş, toptan eşya fiyatları Ocak ayında % 9,8, Şubat ayında % 5,8, Mart ayında % 7, Nisan ayında % 8,1 gibi yüksek aylık artışlar sergilemiştir. Benzer bir eğilim tüketici fiyatlarında da yaşanmıştır (Tablo 38).

Mevsimsel faktörlere bağlı olarak yaz aylarında hız kesen aylık fiyat artışları yine de geçen yılların ortalama artışlarının üzerinde seyretmiştir. Yılın son çeyreğinde fiyatların tekrar hızlandığı ve aylık fiyat artışlarının % 5'in üzerinde gerçekleştiği gözlenmiştir.

Toptan eşya fiyatlarına göre yıllık enflasyon hızı Şubat ayında % 63'e kadar gerilemiş, daha sonra sürekli yükselme eğilimini sürdürerek, Kasım sonu itibarıyla % 85,7'e yükselmişti. Tüketici fiyatlarına göre enflasyon ise yıl içinde dalgalı bir seyir izlemiş, Kasım ayı itibarıyla % 80,4 düzeyinde oluşmuştu (Tablo 37).

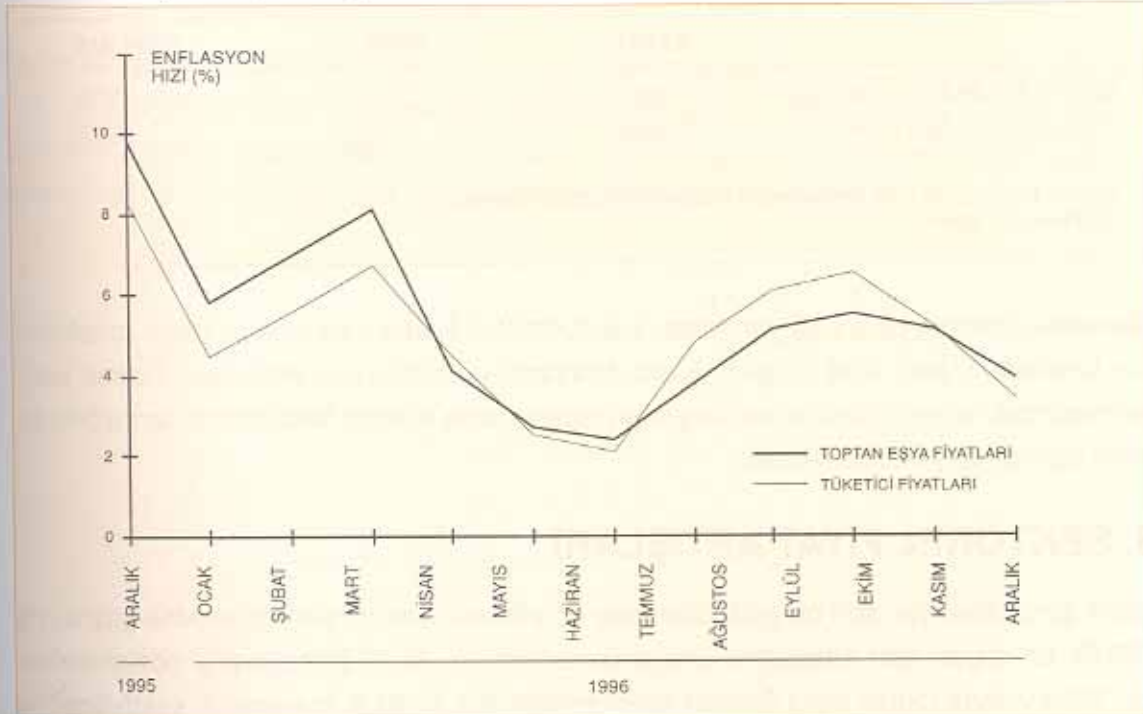
Toptan eşya fiyatlarının tüketici fiyatlarına göre daha hızlı bir artış eğilimi sergilemesi dik-

TABLO 37: AYLIK FİYAT ARTIŞLARI (Yüzde Değişme)

	TOPTAN EŞYA FİYATLARI		TÜKETİCİ FİYATLARI	
	1996	1995	1996	1995
OCAK	9,8	10,2	8,3	7,0
ŞUBAT	5,8	7,1	4,5	4,9
MART	7,0	5,5	5,6	4,5
NİSAN	8,1	5,1	6,7	4,5
MAYIS	4,1	1,8	4,5	5,8
HAZİRAN	2,7	1,3	2,5	2,6
TEMMUZ	2,4	2,3	2,1	3,1
AĞUSTOS	3,8	2,3	4,8	4,3
EYLÜL	5,1	4,6	6,1	7,7
EKİM	5,5	3,7	6,5	6,3
KASIM	5,1	3,5	5,2	4,7
ARALIK	3,9	4,3	3,4	3,8
YIL SONU ORANI	84,9	65,6	79,8	76,1

KAYNAK: DİE

GRAFİK 2: Aylık Fiyat Artışları

kat çekicidir. 1996 yılının talep açısından canlı bir yıl olmasına karşın tüketici fiyatlarının toptan eşya fiyatlarının gerisinde seyretmesi, Türkiye'de enflasyonun oluşumunda mali-

yet faktörlerinin (arz yönlü etkiler) ağırlığına işaret etmektedir. Yüksek finansman maliyetleri, TL'nin sürekli dış değer kaybı, genelde özel kesime girdi teşkil eden kamu mallarında sık ve yüksek oranlı fiyat ayarlamaları, tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar enflasyonun oluşumunda etken bazı maliyet yönlü faktörlerdir.

2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYATLARI

Kamu ve özel kesim fiyatları 1996 yılında da farklı artış hızları sergilemiştir. 1996 yılının ilk on bir aylık dönemine ait fiyat artışları ile yıllık bazda fiyat artışları, kamu fiyat artışlarının özel kesim fiyat artışlarının oldukça üzerinde seyrettiğini göstermektedir. Kamu toptan eşya fiyatları ilk onbir aylık dönemde % 95,2, (Kasım sonu itibarıyla) yıllık bazda % 100 artış gösterirken, özel kesim toptan eşya fiyatlarının ilk onbir ayda % 73,3, yıllık bazda da % 81,7 oranında arttığı gözlenmiştir. Kamu ve özel kesim fiyatlarının ağırlıklı bir ortalaması olan toptan eşya fiyat endeksi de ilk onbir aylık dönemde % 77,9, yıllık bazda da % 85,7 artış göstermiştir (Tablo 38).

TABLO 38: KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI⁽¹⁾ (Yüzde Değişme)

	1996		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
ONBİR AYLIK FİYAT ARTIŞI	95,2	73,3	77,9
YILLIK FİYAT ARTIŞI ⁽²⁾	100,0	81,7	85,7

(1) DİE Toptan Eşya Fiyat Endeksindeki (1997=100) Yüzde Değişme
(2) Kasım ayı itibarıyla.

Genellikle üretime girdi sağlayan kamu kuruluşlarının fiyatlarında ortaya çıkan (ortalamanın üzerindeki) hızlı fiyat artışları, kamu fiyatlama politikalarının enflasyon hızının belirlenmesindeki etken rolüne ve enflasyonun oluşumunda maliyet faktörlerinin (arz-yönlü etkiler) ağırlığına işaret etmektedir.

3. SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI

Aralık sonu itibarıyla, son bir yıllık dönemde en yüksek fiyat artışlarının elektrik/gaz/su (% 129,9), en düşük fiyat artışlarının imalat sanayinde (% 80,6) gerçekleştiği gözlenmektedir. 1996 yılında toptan eşya fiyatları tarım sektöründe % 89,9, madencilik sektöründe % 93,6, imalat sanayi sektöründe % 80,6, elektrik/gaz/su sektöründe de % 129,9 artış göstermiştir. İmalat sanayi sektöründe kamu fiyatlarının özel sektör fiyatlarından, madencilik

sektöründe de özel kesim fiyatlarının kamu fiyatlarında daha hızlı arttığı görülmektedir. Elektrik, gaz ve su fiyatlarındaki hızlı artış (genel fiyat düzeyindeki artıştan yaklaşık % 50 daha fazla artış) dikkat çekicidir. (Tablo 40)

TABLO 39: İÇ TİCARET HADLERİ (1994 = 100)

	TARIM FİYATLARI/SANAYİ FİYATLARI	
	1996	1995
OCAK	119,2	105,5
ŞUBAT	127,5	114,5
MART	130,9	122,2
NİSAN	135,1	128,5
MAYIS	132,4	122,0
HAZİRAN	127,3	113,5
TEMMUZ	122,5	108,3
AĞUSTOS	120,0	105,6
EYLÜL	121,8	112,0
EKİM	125,1	114,1
KASIM	124,4	114,1
ARALIK	-	118,4

Geçen yıl tarımsal fiyatlar lehinde gelişme gösteren iç ticaret hadleri, bu eğilimini 1996 yılında da dalgalı bir seyir izleyerek sürdürmüştür. İç ticaret hadleri (1994 = 100), Aralık 1995'te 118,4 ten, Nisan 1996'da 135,1'e kadar yükselmiş daha sonra dalgalı bir seyir izleyerek Kasım ayı itibarıyla 124,4 düzeyinde oluşmuştur. (Tablo 41)

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. ÖDEMELER DENGESİ

1996 Programı; dış ticaret dengesinde 15,1 milyar Dolar, cari işlemler dengesinde de 3,8 milyar Dolar açık öngörmüştü. Sermaye hesabında sağlanacak 6,3 milyar Dolarlık fazlalık sonucu resmi rezervlerin 2,5 milyar Dolar artacağı tahmin edilmişti.

1996 yılı başında Gümrük Birliği'ne girişle birlikte belge ve kayıt sisteminde birtakım değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler ve intikal süreci, ödemeler dengesine ilişkin verilerin gecikmeli olarak yayınlanmasına yol açmıştır.

Ödemeler dengesine ait ilk üç aylık veriler; Gümrük Birliği ile birlikte, tahmin edilenin üzerinde dış ticaret ve cari işlemler açığı ile karşılaşıldığına işaret etmektedir. Ocak-Mart ilk üç aylık dönemde, ithalat geçen yılın aynı dönemine göre % 39,7 artışla 9.255 milyon Dolara, ihracat ise beklenen daha yavaş bir artışla (% 15,9) 5.591 milyon Dolara ulaşmıştır (Tablo 40).

Daha yeni bir gelişme olarak, DİE'nin ilk 4 aylık hesaplamalarına göre ithalat ciddi bir artış göstererek % 32,4 oranında (13.030 milyon dolar), ihracat ise yalnızca % 9,9 oranında artış (7,275) milyon dolar) kaydetmiştir.

Diğer taraftan, Gümrükler Müsteşarlığı'nın 1996 yılının ilk 10 aylık ithalat ve ihracat verilerine göre ithalat 34,4 milyar dolara, ihracat ise 19 milyar dolara çıkmış olup, ilk 10 ayda dış ticaret açığı 15,4 milyar dolar olmuştur.

Gümrüklerden alınan tahmini verilere göre, 1996 yılının tamamında ihracatın 23 milyar dolar, ithalatın 42 milyar dolar, böylece dış ticaret açığının da 19 milyar dolar olarak kesinleşmesi beklenmektedir.

Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk, bu ülkelerden Türkiye'ye cazip koşullarla vadeli ithalata imkan tanımıştır. Hükümet, tahmin edilenin üzerinde artış gösteren ithalatı sınırlandırmak amacı ile Temmuz ortalarında vadeli ve mal mukabili ithalata % 6 Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu getirmiştir.

TABLO 40: ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON ABD DOLARI)

	OCAK-MART 1996	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	1996 HEDEF
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-718	-6.850	-3.800
Dış Ticaret Dengesi	-3.664	-19.350	-15.100
İhracat	5.591	24.900	25.400
İthalat	-9.255	-44.250	-40.500
Görünmeyenler Dengesi	1.855	8.250	7.150
Turizm Gelirleri	554	6.000	6.100
Faiz Gelirleri	428	1.650	1.600
Diğer Gelirler(1)	3.216	11.600	10.600
Turizm Giderleri	-224	-1.200	-1.200
Dış Borç Faizi	-922	-4.400	-4.650
Diğer Giderler(2)	-1.197	-5.400	-5.300
Karşılıksız Transfer	1.091	4.250	4.150
İşçi Dövizi	870	3.400	3.300
SERMAYE HAREKETLERİ	2.456	10.020	6.300
Yabancı Sermaye	201	650	1.200
Portföy Yatırımları	798	2.100	3.180
Uzun Vadeli Sermaye	-334	800	300
Kısa Vadeli Sermaye	1.791	6.470	1.620
NET HATA VE NOKSAN	10	2.130	-
REZERV HAREKETLERİ	-1.748	-5.300	-2.500
IMF	-	-	-
Resmi Rezervler	-1.748	-5.300	-2.500

(1) İhracatla ilgili navlun ve sigorta gelirleri
(2) Yabancı taşıyıcılara yapılan navlun ve sigorta ödemeleri, yabancı sermaye kâr transferi, diğer giderler.

(a) Dış Ticaret Dengesi

1996 Programı; ithalatın % 15 artışla 40,5 milyar Dolar, ihracatını da % 15,6 artışla 25,4 milyar Dolara ulaşacağını, bunun sonucu dış ticaret hesabının 15,1 milyar Dolar açık vereceğini öngörüyordu. 1996 yılının ilk 4 ayına ait veriler, Gümrük Birliği'nin ilk raund etkilerinin beklenenin üzerinde bir ithalat artışı, beklenenden daha yavaş bir ihracat artışı şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir. DİE verilerine göre ithalat ilk dört aylık dönemde % 32,4'e yakın bir artışla 13.030 milyon Dolara yükselirken, ihracat % 9,9'a yakın bir artışla 7.275 milyon Dolar düzeyinde oluşmuştur. Buna göre, ilk dört aylık dönemde oluşan dış ticaret açığı 5.755 milyon dolara ulaşmıştır. Resmî tahminlere göre, ithalatın 1996 yılı sonu itibarıyla 44.250 milyon Dolara, ihracatın da, 24.900 milyon Dolara ulaşması, dış ticaret açığının da 19.350 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO 41: AYLIK DIŞ TİCARET (MİLYON ABD DOLARI)

	İHRACAT		İTHALAT	
	1996	1995	1996	1995
OCAK	1.735	1.550	3.013	2.097
ŞUBAT	1.767	1.551	2.797	2.283
MART	1.999	1.656	3.644	2.474
NİSAN	1.774	1.861	3.576	2.985
MAYIS		1.504		2.584
HAZİRAN		1.835		3.047
TEMMUZ		1.790		2.876
AĞUSTOS		1.748		3.192
EYLÜL		1.750		3.066
EKİM		1.937		3.213
KASIM		2.059		3.574
ARALIK		2.398		4.319

1996 yılında, ihracatta beklenenin altında gerçekleşen artışta, AB ülkelerinde hüküm süren talep durgunluğu (Tablo 42) yanında, yurtiçi talepteki canlılık belli başlı etkenler olmuştur.

1997 Programı; ithalatın 1997 yılında hız keseceğini ve % 12 civarında artışla 49.450 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşeceğini tahmin etmektedir. Programa göre, ihracatın hızlanması ve % 21'e yakın bir artışla 30.100 milyon Dolara yükselmesi beklenmektedir. Buna göre dış ticaret açığının 1996 yılı seviyesinde oluşması beklenmektedir (1996 yılı gerçekleşme tahmini 19.350 milyon Dolar).

TABLO 42: DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ BAZI TEMEL EĞİMLER (Yüzde Değişme)

	1997(*)	1996(*)	1995
I. EKONOMİK BÜYÜME HIZI	4,3	3,8	3,5
a) Sanayileşmiş Ekonomiler	2,6	2,0	2,1
b) Gelişmekte Olan Ekonomiler	6,4	6,3	5,9
c) Geçiş Ekonomileri	3,8	2,5	-1,3
II. ENFLASYON HIZI ⁽¹⁾			
a) Sanayileşmiş Ekonomiler	2,5	2,3	2,4
b) Avrupa Birliği	2,5	2,6	3,0
c) Gelişmekte Olan Ekonomiler	9,8	12,6	19,9
d) Geçiş Ekonomileri	13,6	38,2	128,2
III. DÜNYA TİCARET HACMI	7,0	6,4	8,7
IV. İŞSİZLİK ORANI (%)			
a) Sanayileşmiş Ekonomiler	7,6	7,8	7,7
b) Avrupa Birliği	10,8	11,2	11,2
V. FAİZ ORANLARI (%) ⁽²⁾	5,6	5,4	6,1

(1) Tüketici fiyatlarına göre
(2) 6 aylık London Interbank Offered Rate (LIBOR)
* IMF Tahmini

(b) Görünmeyen İşlemler Dengesi

Görünmeyen işlemler dengesi, navlun sigorta ve turizm gelirlerindeki net artışlara paralel olarak, yılın ilk üç aylık döneminde 1.855 milyon Dolar fazlalık vermiştir. Turizm gelirlerinin geçen yılın aynı dönemine göre % 10 civarında artışla, 554 milyon Dolar, ihracatta navlun ve sigorta gelirlerini kapsayan diğer görünmeyen kalem gelirin ise % 27 artışla 3.871 milyon Dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Görünmeyen giderler içinde en büyük payı alan dış borç faiz ödemeleri, 1996 yılının ilk üç aylık döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre % 1'e yakın artışla 922 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Tahminler; 1996 yılı sonu itibarıyla 4,8 milyar Dolar net turizm geliri, 2.750 milyon Dolar net dış faiz ödemesi ve 6,2 milyar Dolar net diğer görünmeyen kalem gelirleri beklentisine dayalı olarak, görünmeyen işlemler hesabının 8.250 milyon Dolar fazlalık vereceğine işaret etmektedir (Tablo 40).

1997 Programı; turizm gelirlerinde % 14,1, turizm giderlerinde % 12,5 oranında artış öngörmekte olup, 5,5 milyar Dolar düzeyinde **net** turizm geliri tahmin edilmektedir. Programa göre, yurtdışına 1997 yılı içinde yapılacak net dış borç faiz ödemesi 2,9 milyar Dolar civarında olacaktır. Program, görünmeyen kalemler dengesinin 1997 yılında bir önceki yıla göre daha yüksek bir fazlalık vereceğini (% 15 civarında) ve 9,5 milyar Dolar civarında bir fazlalığın oluşacağını tahmin etmektedir.

Karşılıksız transferler içinde en büyük payı teşkil eden işçi dövizleri 1996 yılının ilk üç aylık döneminde, geçen yıla oranla % 16,5 civarında artışla 870 milyon Dolar düzeyinde oluşmuştur (Tablo 40). İşçi dövizlerinin yıl sonu itibarıyla 3,4 milyar Dolara ulaşması beklenmektedir.

1997 Programı, gelecek yıl işçi döviz gelirlerinde herhangi bir artış öngörmemekte ve 3,4 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmesini öngörmektedir.

Karşılıksız transfer hesabı yılın ilk üç aylık döneminde 1.091 milyon Dolar fazlalık vermiş olup, bu fazlalığın yılın tamamı için 4.250 milyon Dolar civarında oluşması tahmin edilmektedir.

(c) Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler dengesi, dış ticaret açığındaki genişlemeye paralel olarak, 1996 yılının ilk üç aylık döneminde 718 milyon Dolar açık vermiştir. Cari işlemler dengesi geçen yılın aynı döneminde 428 milyon Dolar fazla vermişti. Yılın ilk üç ayına ait gerçekleştirmeler ile yılın kalan dönemine ilişkin gerçekleşme tahminleri, 1996 yılında hedeflenenin çok üzerinde bir cari işlemler açığı ile karşılaşılacağına işaret etmektedir. Hedeflenen 3,8 milyar Dolar düzeyindeki cari işlemler açığının yıl sonu itibarıyla 6,8 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmesi tahmin edilmektedir (% 80'e yakın bir sapma).

1997 Programı; cari işlemler dengesinde daha düşük bir açık (5,6 Milyar Dolar) açık öngörmektedir.

(d) Sermaye Hesabı

Sermaye hareketleri hesabı, 1996 yılının ilk üç aylık döneminde 2.456 milyon Dolar fazla vermiştir. Uzun vadeli sermaye kaleminde 334 milyon Dolar net çıkışa karşın, "yabancı sermaye" yoluyla 201 milyon Dolar, "portföy yatırımları" yoluyla 798 milyon Dolar, "Kısa vadeli sermaye" yoluyla 1.791 milyon Dolar **net** sermaye girişi gerçekleşmiştir.

Sermaye hareketleri hesabının 1996 yılının tamamında hedeflenenin üzerinde bir fazlalık vereceği, bunun da büyük ölçüde kısa vadeli net sermaye girişinde beklenenin üzerinde ger-

çekleşen artıştan kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Kısa vadeli sermaye girişi yoluyla sağlanması beklenen 6.470 milyon Dolar sermaye girişi ile birlikte sermaye hesabının 1996 yılında 10 milyar Dolar civarında (hedeflenen 6,3 milyar Dolar) fazlalık vermesi beklenmektedir.

1997 Programı; önümüzdeki yıl portföy yatırımları yoluyla yabancı sermaye girişinin hızlanacağı, kısa vadeli sermaye girişlerinin büyük ölçüde yavaşlayacağı beklentisine dayalı olarak, sermaye hareketleri dengesinin 8,6 milyar Dolar civarında fazlalık vereceğini tahmin etmektedir.

(e) Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler hesabında ilk üç aylık dönemde gözlenen gelişmeler, döviz rezervlerinin 1996 yılında öngörülenin üzerinde artış gösterdiğine işaret etmektedir. Resmi döviz rezervleri, yılın ilk 3 aylık döneminde 1,7 milyar Dolar civarında artış göstermiş olup, rezerv artışının yıl sonu itibarıyla 5,3 milyar Dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. [1996 Programı rezervlerde 2,5 milyar Dolarlık bir artış öngörmekteydi]. 1997 Programı; resmi döviz rezervlerinin 1997 yılında 3 milyar Dolar civarında artmasını tahmin etmektedir.

2. DIŞ TİCARETİN DAĞILIMI

Diş ticaret hacmi (ithalat ve ihracat toplamı) 1996 yılının ilk üç aylık döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 29 artışla, 14 milyar 955 milyon Dolar düzeyine ulaşmıştır. Diş ticaretin mal gruplarına göre dağılımı ise şöyledir (Tablo 43):

TABLO 43: MAL GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET (OCAK-MART, MİLYON ABD DOLARI)

	1996		1995	
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT
YATIRIM MALLARI	923,1	2.698,2	745,1	1.572,0
TÜKETİM MALLARI	3.013,7	1.316,5	2.703,6	859,6
HAMMADDELER	1.565,0	5.438,4	1.307,7	4.422,1
DIŞ TİCARET HACMİ	14.955,0		11.610,1	

Yatırım malları ithalatı, geçen yılın aynı dönemine göre % 71 artışla 2.698 milyon Dolar civarında gerçekleşerek toplam ithalattan % 29 pay almıştır. Hammadde ithalatı, geçen yılın aynı dönemine göre % 23 artışla 5.438 milyon Dolar civarında gerçekleşmiş, toplam ithalatta % 59 pay almıştır. Tüketim malları ithalatı % 53 artarken, toplam ithalat içindeki

payı % 12 olmuştur. Buna göre; yatırım mallarının toplam ithalat içindeki payı artarken, hammadde ithalatının payı azalmış, tüketim malları ithalatının payında ise bir değişiklik olmamıştır. 1996 yılında öngörülenin üzerinde gerçekleşen ithalat artışının kısmen yatırım malları ithalatındaki artıştan kaynaklanması olumlu bir gelişme olarak yorumlanmalıdır.

Hammadde ihracatı yılın ilk üç aylık döneminde % 20 artarak, 1.565 milyon Dolara, yatırım malları ihracatı % 23 artışla 923 milyon Dolara, tüketim malları ihracatı da % 11,6 artışla 3.013 milyon Dolara ulaşmıştır. Buna göre, yatırım malları ihracatının payı geçen yıla oranla artarken, tüketim malları ihracatının payı azalmış, hammadde ihracatının payında ise önemli bir değişiklik olmamıştır.

3. DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ

TABLO 44: DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ (OCAK-MART, MİLYON ABD DOLAR)

	1996	1995
DÖVİZ GELİRLERİ	10.886	9.111
İHRACAT	5.591	4.822
TURİZM	554	501
İŞÇİ DÖVİZİ	870	747
DİĞER	3.871	3.041
DÖVİZ GİDERLERİ	11.604	8.683
İTHALAT	9.255	6.623
TURİZM	224	177
FAİZ	922	913
DİĞER	1.203	970
DÖVİZ GELİR-GİDER FARKI	-718	428

Toplam döviz gelirleri 1996 yılının ilk 3 aylık döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre % 19,5 artışla, 10.886 milyon Dolara ulaşmıştır. Toplam döviz gelirlerinin % 51'i ihracattan, % 5'i turizm gelirlerinden, % 8'i işçi dövizlerinden, % 36'sı da navlun ve sigorta gelirlerini kapsayan diğer görünmeyen kalem gelirlerinden kaynaklanmıştır (Tablo 44).

Toplam döviz giderleri yılın ilk üç aylık döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 33,5 artışla, 11.604 milyon Dolara ulaşmıştır. Toplam döviz giderlerinin % 80'i ithalat, % 8'i dış faiz ödemeleri, yaklaşık % 10'u diğer görünmeyen kalem giderleri (navlun ve sigorta ödemeleri, yabancı sermaye kâr transferleri vs) ve % 2'si de turizm giderlerinden oluşmuştur (Tablo 44).

Toplam döviz gelirlerinde % 19,5, toplam döviz giderlerinde % 33,5 artış sonucu, 1996'nın ilk 3 aylık döneminde 718 milyon dolarlık cari işlemler açığı oluşmuştur. Bu açığın yıl sonu itibarıyla 6.8 milyar Dolar civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1997 Programı, önümüzdeki yıl 5.6 milyar Dolar civarında bir cari işlemler açığı (döviz gelir-gider farkı) oluşacağını öngörmektedir (Tablo 45).

TABLO 45: ÖDEMELER DENGESİ (1997 PROGRAMI) (MİLYON ABD DOLARI)

	1997 HEDEF	1996 GERÇEKLEŞME TAHMİNİ	YÜZDE DEĞİŞME
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-5.600	-6.850	-18,2
Dış Ticaret Dengesi	-19.350	-19.350	
İhracat	30.100	24.900	20,9
İthalat	-49.450	-44.250	11,8
Görünmeyenler Dengesi	9.500	8.250	15,1
Turizm Gelirleri	6.850	6.000	14,1
Faiz Gelirleri	1.800	1.650	9,0
Diğer Gelirler ⁽¹⁾	13.000	11.600	12,0
Turizm Giderleri	-1.350	-1.200	12,5
Dış Borç Faizi	-4.700	-4.400	6,8
Diğer Giderler ⁽²⁾	-6.100	-5.400	12,9
Karşılıksız Transfer	4.250	4.250	
İşçi Döviz	3.400	3.400	
SERMAYE HAREKETLERİ	8.600	10.020	
Yabancı Sermaye	750	650	15,3
Portföy Yatırımları	4.450	2.100	11,9
Uzun Vadeli Sermaye	300	800	
Kısa Vadeli Sermaye	3.100	6.470	
NET HATA VE NOKSAN	-	2130	
REZERV HAREKETLERİ	-3.000	-5.300	
IMF	-	-	
Resmi Rezervler	-3.000	-5.300	

(1) İhracatla ilgili navlun ve sigorta gelirleri
(2) Navlun ve sigorta ödemeleri yabancı sermaye kâr transferi, diğer

4. DIŞ BORÇLAR

Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine göre; toplam dış borç stoku 1996 yılının ilk 6 aylık döneminde % 3,4 artışla (2.479 milyon ABD Doları) Haziran ayı itibarıyla 75.757 milyon Dolara ulaşmıştır. Toplam dış borçlarda yılın ilk altı ayında gözlenen sınırlı artışta, "parite etkisi" önemli bir etken olmuştur. ABD Doları'nın diğer para birimlerine karşı (başta Alman Markı ve Japon yeni olmak üzere) değer kazanması sonucu, ABD Doları cinsinden ifade edilen toplam dış borç stoku 2.764 milyon Dolarlık bir parite kazancı ile ilk altı ayda yalnızca 2.479 milyon Dolar net artış göstermiştir (Tablo 46).

Kısa vadeli dış borçlar (vadesi bir yıla kadar olan borçlar) ilk 6 aylık dönemde 2.809 Milyon Dolarlık artışla 18.519 Milyon Dolara ulaşmış ve toplam dış borç stokunun % 24,5'ünü oluşturmuştur. Bu durum son yıllarda kısa vadeli dış borçların payındaki artış eğiliminin 1996 yılında da sürdüğüne işaret etmektedir (Tablo 46).

Orta ve uzun vadeli dış borçlar, kısmen parite etkisi ile, 1996'nın ilk 6 aylık döneminde 339 milyon Dolar azalma göstererek 57.238 milyon Dolar seviyesine inmiştir. Kamu kesiminin dış borçları 719 Milyon Dolar azalırken, özel kesim borçları 380 milyon Dolar artış göstermiştir.

Uluslararası genel kabul görmüş kriterlere göre, Türkiye'nin dış borçluluk durumu 1995 yılı sonu itibarıyla bir önceki yıla oranla nisbi bir iyileşme göstermiştir. Dış borç stokunun GSMH'ya oranı % 49,9'dan % 44,3'e, ihracata oranı ise % 356'dan % 333'e gerilemiştir. Dış borç servisinin toplam döviz gelirlerine oranı % 30 dan % 27,9'a gerilerken, dış borç servisinin ihracata oranı % 54'ler düzeyinde seyretmiştir. Dış borç faiz ödemelerinin ihracat gelirlerine oranı ise % 21,3'den % 19,6'ya gerilemiştir (Tablo 47).

TABLO 46: DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON ABD DOLARI)

	HAZİRAN 1996	MART 1996	ARALIK 1995	1996 İLK 6 AYLIK DEĞİŞME
KISA VADELİ BORÇLAR	18.519	15.144	15.710	2.809
ORTA VE UZUN VADELİ BORÇLAR	57.238	56.949	57.577	-339
Kamu Kesimi	49.239	49.200	49.958	-719
Özel Kesim	7.999	7.749	7.619	380
PARİTE ETKİSİ	-2.764	-1.360	1.970	
TOPLAM DIŞ BORÇLAR	75.757	72.093	73.278	2.479

KAYNAK: HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

TABLO 47: DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ (MİLYON ABD DOLARI)

	1995	1994
DIŞ BORÇ SERVİSİ	11.897	6.993
(a) Ana Para	7.594	6.070
(b) Faiz Ödemeleri	4.303	3.923
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA (GSMH)	165.514	131.407
İHRACAT GELİRLERİ	21.975	18.390
DIŞ BORÇ STOKU/İHRACAT (%)	333.5	356.7
DIŞ BORÇ STOKU/GSMH (%)	44.3	49.9
DIŞ BORÇ SERVİSİ/İHRACAT (%)	54.1	54.3
DIŞ BORÇ SERVİSİ/DÖVİZ GELİRLERİ (%)	27.9	30.1
FAİZ ÖDEMELERİ/İHRACAT (%)	19.6	21.3

5. YABANCI SERMAYE

1996 yılının ilk üç aylık dönemine ait ödemeler dengesi verileri, kısa vadeli net sermaye girişine ve uzun vadeli net sermaye çıkışına işaret etmektedir. İlk üç aylık dönemde portföy yatırımları yoluyla 798 milyon Dolar, kısa vadeli sermaye yoluyla 1.791 milyon Dolar net sermaye girişi olurken, 334 milyon Dolarlık net uzun vadeli sermaye çıkışı olmuştur (Tablo 40).

1996 Ocak-Kasım ilk onbir aylık dönemde, verilen toplam 1009 yabancı sermaye izninin tutarı 1 milyar 206 milyon Dolara ulaşmıştır (Tablo 48).

Ancak Aralık ayında bir Fransız şirketine İstanbul yakınlarında 2,5 milyar dolara yeni bir şehir kurma izninin verilmesiyle Ocak-Aralık döneminde verilen toplam yabancı sermaye izinleri tu-

TABLO 48: YABANCI SERMAYE İZİNLERİ (1996 YILI)

SEKTÖR	İZİN ADEDİ ⁽¹⁾ (000 ABD DOLARI) ⁽¹⁾	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (000 ABD DOLARI) ⁽¹⁾	YATIRIMIN TÜRÜ ⁽¹⁾ (000 dolar)			
			YENİ	TEVSİİ	SERMAYE ARTIRIMI	PORTFÖY
TARIM	31	38.000	280.000	173.000	367.000	386.000
MADENCİLİK	13	8.000				
İMALAT SANAYİ	295	587.000				
HİZMETLER	670	573.000				
TOPLAM	1009	1.206.000				
		(3.702.000)				
		yılın tamamında				

(1) Ocak-kasım 1996 dönemi (11 aylık)

tarı 1995'e kıyasla % 30 artışla 3,8 milyar dolara ulaşmıştır. Toplam yabancı sermaye izinlerinin 280 milyon doları yeni yatırım, 173 milyon doları tevsiyatı, 367 milyon doları sermaye arttırımı ve 386 milyon doları da portföy yatırımlarına ilişkin bulunmaktadır (Tablo 48).

İzin adedi olarak, en fazla izin hizmetler sektörüne verilirken, onu imalat sanayi izlemektedir, tutar itibarıyla en fazla izin imalat sanayine verilmiş olup, onu hizmetler sektörü izlemektedir.

6. ULUSLARARASI REZERVLER

Türkiye'nin toplam uluslararası rezervleri 1996 yılının ilk on aylık döneminde % 14,3 artarak Ekim ayı sonu itibarıyla 27 milyar 848 milyon Dolara yükselmiştir. Merkez Bankası rezervleri beklenenin üzerinde artış göstererek 13 Aralık 1996 tarihi itibarıyla 18 milyar dolara yükselmiştir; Merkez Bankası rezervlerinde ilk onbir ayda gerçekleşen döviz rezervi artışı 5,6 milyar Dolara aşmıştır (Tablo 49). Merkez Bankası döviz rezervlerindeki hızlı artışa karşın, Merkez Bankasının TL'nin yabancı paralara karşı "aşırı değerlenmesine" müsaade etmeyen bir kur politikası izlediği gözlenmiştir. Bu tür bir kur politikası sonucu, döviz rezervlerindeki artış Merkez Bankası parasal büyüklüklerinde genişlemeye yol açmış, bu genişleme MB iç kredilerinin daraltılması yoluyla dengelenmeye (sterilize edilmeye) çalışılmıştır. Son yıllarda olduğu gibi 1996 yılında da Merkez Bankası parasal

TABLO 49: TOPLAM ALTIN VE DÖVİZ REZERVLERİ (MİLYON ABD DOLARI)

	ALTIN	DÖVİZ		TOPLAM
		MERKEZ BANKASI	BANKALAR	
1995				
ARALIK	1.383	12.384	10.590	24.357
1996				
OCAK	1.383	13.609	9.535	24.527
ŞUBAT	1.383	14.407	8.906	24.696
MART	1.383	13.915	9.173	24.471
NİSAN	1.383	15.423	9.098	25.904
MAYIS	1.383	15.188	9.195	25.766
HAZİRAN	1.383	15.869	9.455	26.707
TEMMUZ	1.383	15.299	9.813	26.496
AĞUSTOS	1.383	16.215	9.860	27.458
EYLÜL	1.383	17.263	9.391	28.037
EKİM	1.383	17.242	9.223	27.848
KASIM	1.383	17.547	-	-
13 ARALIK	1.383	18.066	-	-

büyükliklerindeki genişleme (rezerv para, parasal taban vs.) esas itibarıyla net iç varlıklardan ziyade döviz rezervlerindeki artıştan kaynaklanmıştır.

Merkez Bankası, güçlü döviz rezervlerini kullanarak döviz piyasalarını "gözetleme" fonksiyonunu sürdürmüş, spekülasyon karawkerli kur hareketlerini kontrol altında tutmuştur.

7. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurları 1996 nisbeten istikrarlı bir seyir izleyerek enflasyon hızına paralel bir gelişme göstermiştir. Türk Lirası'nın ABD Dolarına karşı değer kaybı % 80,6, Alman Markına karşı değer kaybı ise (paritenin yükselmesi sebebiyle) % 66,3 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 50). Merkez Bankası zaman zaman döviz piyasalarına müdahale ile likidite baskısının yol açtığı ve spekülasyon amaçlı döviz taleplerini kontrol altında tutmuştur. Merkez Bankası'nın döviz piyasaları üzerindeki kontrolü 1996 yılında da hissedilmiştir. Merkez Bankası'nın döviz kurları üzerindeki "gözetleme" fonksiyonunun 1997 yılında da devam edeceği beklenmektedir.

TABLO 50: TÜRK LİRASININ YABANCI PARALAR KARŞISINDAKİ DEĞERİ

Yabancı Para birimleri	TL'nin Değer Kaybı (%)
- ABD Doları	80,6
- Alman Markı	66,3
- İngiliz Sterlini	96,5
- İsviçre Frangı	53,7
- Fransız Frangı	68,7
- Hollanda Florini	65,9
- Japon yeni	60,8

8- AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN BİRİNCİ YIL UYGULAMA SONUÇLARI VE ACİL TEDBİRLER PAKETİ

Avrupa Birliği ile 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanan Gümrük Birliği Türkiye açısından maalesef bir hayal kırıklığı olmuştur. Özellikle ülkemiz kamuoyuna Gümrük Birliği'ni benimsetmek için yapılan propaganda çalışmalarının aksine birinci yıl sonunda ortaya çıkan sonuçlar tek taraflı olarak AB lehinde tezahür ederken, Türkiye GB'nin hem olumsuz sonuçlarına katlanmak durumunda kaldı, hem de AB'nin başta anti-damping uygulamaları ve mali yardımın verilmemesi gibi birçok yükümlülüklerini yerine getirmemesi dezavantajı ile karşı karşıya kaldı. Kurumsal olarak Gümrük Birliği'nin işlediği bile farkedilmedi.

A) GB'NİN BİRİNCİ YILININ DEĞERLENDİRMESİ:

- * Dünyada globalleşme olgusunun AB'ye tam üyeliği gerektirdiği ve GB'nin AB'ye tam üyeliğe giden yolu kısaltacağı ileri sürülüyordu. Ancak AB'nin açıklanan genişleme senaryolarında eskiden komünist yönetime sahip olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık ülkeleri, Slovenya, Hırvatistan, Kıbrıs Rum kesimi ve Malta gibi ülkeler yeralırken, Türkiye'nin adı Rusya ile birlikte ilişkileri geliştirilecek ülkeler arasında yer almaktadır. AB, tam üyeliğe aday sözkonusu ülkelerin liderlerini her 6 ayda bir yapılan Zirve toplantılarına davet ederek, Türkiye başbakanını da önceki-şimdi-gelecekteki Konsey dönem başkanı 3 ülkenin liderleri ile yemekli istişareye -o da Türkiye'nin zorlamasıyla gerçekleşti- çağırıyor.
- * Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen AB'nin ilk genişleme safhasında, hükümetlerarası konferansın bitiminden 6 ay sonra Kıbrıs Rum kesimi ve Malta ile tam üyelik müzakeresini başlatıp kısa sürede bitirme eğilimine girdiği gözlenmektedir. Ancak Malta'daki yeni hükümet tam üyelikten şimdilik vazgeçmiş bulunmaktadır.
- * GB Türk kamuoyuna benimsetilirken tüketici açısından ucuz ve kaliteli mallardan istifade edeceği ileri sürülüyordu. Halbuki 31 Aralık 1995 itibariyle tüketici fiyatları endeksi bazında yıllık % 76,1 olan enflasyon oranı 31 Aralık 1996 itibariyle yine yıllık % 79,8 (toptan eşya fiyatları endeksine göre ise 1995'te % 65,6 iken, 1996'da % 84,9) düzeyinde bulunmaktadır. Gümrük vergilerinin kaldırılmasından doğan fark ithalatçının-toptancının cebine girmiş, tüketiciye yansıtılmamıştır.
- * En önemlisi, Türkiye dış ticarete çok menfi bir tablo ile karşı karşıya kalmıştır. Gümrüklerde büyük bir şaşkınlık yaşanmış, ithalatta ve ihracatta yeni prosedürlere uyumda çok zorlanılmaktadır. Gümrükler Müsteşarlığı'nın 1996 yılının ilk 10 aylık ithalat ve ihracat rakam verilerine göre, ithalat 34,4 milyar dolara, ihracat ise 19 milyar dolara çıkmış olup, ilk 10 ayda 15,4 milyar dolar olan açığın yıl sonu itibariyle 19 milyar dolara (ihracat 23 milyar dolara, ithalat 42 milyar dolara ulaşacak) yükselmesi beklenmektedir. DİE'nin ilk 4 aylık hesaplamalarına göre, ithalat ciddi bir artış göstererek %32,4 oranında (13.030 milyon dolar), ihracat ise yalnızca %9,9 oranında artış (7.275 milyon dolar) kaydetmiştir. Diğer taraftan yine DİE'nin ilk 3 aylık verilerine göre, AB'den yapılan ithalat % 59,2 oranında artarak 4.866 milyon dolara (toplam ithalattaki payı 1995'deki % 44,6'dan 1996'da % 51,5'a yükseldi), buna karşın AB'ye yapılan ihracatımız ise % 9,8 oranında artarak 2.728 milyon dolara (toplam ihracattaki payı 1995'deki % 52,2'den 1996'da % 49,6'ya düştü) ulaştı. Görüldüğü gibi GB, ticarî anlamda AB'ye yaramış, dış ticaret dengesizliği iyice artarak, Avrupa mallarına kapımız gereğinden fazla açılmıştır.

- * Daha acı olanı, ihraç kotalarının kalkacak olması nedeniyle GB'den en çok ihracat patlaması beklenen tekstil ve konfeksiyon sektörlerinin ihracatındaki gerilemedir. İlk 9 ayda tekstil mamülleri ihracatında % 9'luk bir artış olurken, konfeksiyon ürünlerinin ihracatında % 8'lik, deri ve deri mamüllerinde de % 23'lük bir gerileme gerçekleşmiştir. İhracattaki bu kan kaybının nedenleri olarak şu faktörleri sıralamak mümkündür; daha önce verilen, fakat Gümrük Birliği'nin zorlaması ile teşviklerin kaldırılması, üçüncü ülkelerden teşvikli düşük maliyetli girdi ithalatının kalkması, dünya fiyatları üzerinde enerji girdileri, üretici üzerindeki yüksek vergi yükü, ihracat istisnalarının olmayışı, KOBİ'lerin yeterince desteklenmemesi, Batı Avrupa'da, özellikle Almanya ve Fransa'daki ekonomik durgunluk ve sıcak para politikasından dolayı izlenen düşük kur politikası. Özellikle Ortak Dış ticaret politikasına ve OGT'ye uyum zorunluluğu nedeniyle üçüncü ülkelerde teşvikli hammaddelerin ithalatı kaldırıldı. Bu durum maliyetlerin artmasına yolaçmıştır.
- * Türkiye GB'nin bir gereği olarak yılda 3 milyar dolar tutarında Gümrük vergisi ve fon gelirlerinden mahrum kalmıştır. Devletin 1996 yılı bütçe açığının 1,3 katrilyon TL'ye tırmanmakta olduğu bir dönemde, hükümetin bu gelir kaybını telafi için getirmeye çalıştığı Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) bu zamana kadar TBMM'den çıkarılamadı.
- * Türkiye'nin gümrük vergisi ve fon gelir kaybını telafi etmek ve Türk sanayinin rekabet gücünü yükseltmek amacıyla AB'nin 5 yıl için vermeyi taahhüt ettiği ve gerçekte çok düşük bir miktar olan 2,2 milyar ECU'luk mali yardımın verilmesi de bir başka hayal kırıklığını oluşturmuştur. 2,2 milyar ECU'nun yalnızca 375 milyon ECU'su hibe, kalanı proje kredisi türünde olurken, Yunanistan'ın vetosu arkasına sığınan AB, 1996 yılına ait dilimler olan 22 milyon ECU hibe ve 178 milyon ECU kredi tutarını dahi bugüne kadar vermemiştir. Avrupa Parlamentosu da insan hakları bahanesini öne sürerek, Türkiye'ye 5 yıl içinde toplam 700 milyon ECU tutarında verilecek MEDA (Akdeniz İşbirliği Programı) programı çerçevesinde yardımın durdurulması AB Komisyonu'ndan istendi. Böylece Gümrük Birliği Avrupa Parlamentosu'nun mali yardım konusunda sürekli bir engellemesi ve onay zorunluluğu altında bulunmaktadır.
- * Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla Türkiye'ye yabancı sermayenin akacağı iddia edilirken, gerçekte izin verilen yabancı sermaye miktarı yılın ilk 11 ayı sonunda geçen yılın aynı dönemine kıyasla %35,2 gerileyerek 1.206 milyon dolara indi. Yılın son ayı Aralık'ta bir Fransız şirketine İstanbul yakınlarında 2,5 milyar dolara yeni bir şehir kurma izninin verilmesiyle Ocak-Aralık dönemindeki yabancı sermaye izinlerinin tutarı 1995'e kıyasla % 30 artışla 3,8 milyar dolara ulaşmıştır.
- * Hatta Gümrük Birliği'nin uygulama sonuçlarının değerlendirileceği Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısı bile 26 Mart 1996 tarihinde yapılamadı.

- * Bir nevi ürün pasaportu niteliğinde olan CE işaretini taşımayan ürünlerin AB ülkelerine ihraç edilmesinin mümkün olmayacağı bilindiği halde, Türkiye'de ihraç ürünlerimize CE işareti verecek Milli Akreditasyon Konseyi henüz kurulamadı. Test ve belgelendirme laboratuvarları ile ilgili kuruluşlar konusu da belirsizdir.
- * Diğer taraftan, AB'nin rekabet mevzuatına uyum için gerekli yasal düzenlemeler yapıldığı halde, bunları uygulayacak Rekabet Kurulu'nun oluşturulmaması, anti-kartel mevzuatını uygulamayı askıda bırakmış, ve AB'nin anti-damping mevzuatını Türk ihraç ürünlerine uygulamaya devam etmesine mazeret teşkil etmiştir.
- * AB, GB çerçevesinde Türkiye'ye bir "ortak ve tam üyeliğe aday ülke"den ziyade "üçüncü bir ülke" muamelesi yapmaya devam etmektedir. AB komisyonu 1996 yılı içinde Türkiye'nin AB'a ihraç ettiği "ağartılmış pamuklu bez" ihracatına anti-damping vergisi getirdi ve sentetik elyaf ihracatımıza yeni bir anti-damping soruşturması açtı. Ayrıca GB çerçevesinde Türkiye devlet yatırımlarını 2 yılda, tekstil sektöründe 1 yılda kaldıracakken AB Türkiye'de 1 Ocak '96'dan itibaren sentetik elyafta yeni yatırımlara, hatta tevzi yatırımlarına bile teşviklerin verilmesini yasakladı.
- * GB anlaşması uyarınca, sınır ticareti yeniden düzenlenmek zorunda kalındı, kapsamı ve sınır ticaretine müsaade edilen iller daraltıldı. Türkiye'nin en geri kalmış, ekonomik sıkıntısı olan ve bunun bedeli olarak 12 yıldır yaşamakta olduğumuz Güneydoğu sorunu için trilyonlarca lira güvenlik harcaması yapmakta olduğumuz gerçeği karşısında, ekonomik çözümlerden biri olarak sınır ticaretini geliştireceğimize, AB'nin baskısıyla daha da daraltmak zorunda kalınmıştır.
- * Kömür ve demir çelik ürünleri için AKÇT kapsamında AB ile 21 Aralık 1995 tarihinde parafe edilen Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca Türkiye AB'den ithalatta gümrük vergilerini geçtiğimiz Ocak ayında sıfırlarken, AB yasal prosedürler mazeretiyle hala sıfırlanamamaktadır. Söz konusu serbest ticaret anlaşması uyarınca uzun mamüllerde Türkiye'de devlet yardımları verilmeyecektir.
- * AB, GB çerçevesinde birçok yükümlülüğünü yerine getirmeyen ve GB Türkiye aleyhine işlerken, GB dışındaki tarım ürünlerinde (canlı hayvan, süt tozu, çiçek soğanı vs.) Türkiye'ye gümrük vergisi tavizi için baskı yapmaktadır. Salçada, yaş sebze-meyvelerde AB Türkiye'nin ihracatına yeni sınırlamalar getirmektedir.
- * Ayrıca Türkiye AB rejimi nedeniyle birçok İslam ülkesine (Pakistan, Özbekistan, Kazakistan, Bosna-Hersek) tekstil kotaları uygulamak zorunda kalırken, yine bu AB kotaları nedeniyle Hong-Kong, Filipinler ve Malezya gibi ülkelerin Türkiye'yi Dünya Ticaret Örgütü'ne şikayet etmeye hazırlandıkları görülmüştür.

- * GB çerçevesinde AB ile ilişkilerde bir durgunluk yaşanırken, Türkiye'nin bu yeni dönemde Güneydoğu Asya, BDT ülkeleri, Ortadoğu, Balkanlar ve Afrika bölgelerinde yeni açılımlara girmesi konumumuzu daha fazla güçlendiren olumlu gelişmelerdir.

Sonuç olarak, Gümrük Birliği'ne girerken kamuoyuna pompalanan pembe tablo yerini olumsuz etkilerden oluşan belirsiz bir ortama bırakmıştır.

B) GB İÇİN ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

a) KURUMSAL VE SEKTÖREL TEDBİRLER

- * Gümrük Birliği AB ile yeniden müzakereye açılarak, Türkiye'nin aleyhine işleyen dış ticaret, mali yardımlar, anti-damping uygulamaları konusunda AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi sağlanmalı. Türkiye'nin menfaatleri AB ile ilişkilerin sanayi mamüllerinde bir "serbest ticaret bölgesi anlaşması" bazında sürdürülmesini gerektirmektedir.
- * ÖTV yasası TBMM'den kısa sürede çıkarılmalı. Çıkarılmış anti-kartel mevzuatı ile henüz atanamayan Rekabet Kurulu Türkiye'nin şartlarına özgü bir şekilde (AB'nin empoze ettiği şekilde değil) oluşturulmalı.
- * AB'nin yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemesi halinde, GB öncesindeki durumun muhafaza edilmesi ülkemizin menfaatlerine uygun olacaktır. Sanayinin temel direkleri makina imalat, elektrikli yatırım malları, kimyevi ürünler, mobilya-orman ürünleri ve kağıt vs. gibi sektörler için muafiyet istenmelidir.
- * Patent hakları, fikri-sınai mülkiyet hakları ve markalar mevzuatı için muafiyet alınmalıdır.
- * Gerçekçi döviz kuru politikası uygulanması, bazı standartlar, belgelendirme gibi tarife-dışı engeller (özellikle GB dışındaki tarımsal ürünlerde) ithalat patlaması etkisini yavaşlatabilecektir. Ama diğer makro dengeleri bozmasını önleyecek tedbirler alınması şarttır.
- * AB tarım ürünlerinde tarife-dışı engellerle kendi pazarını ithal ürünlere kapatırken, GB dışındaki bu ürünlerde AB'ye karşı gümrük tavizi vermemek için direnilmelidir.

b) TÜRK SANAYİNİN REKABET GÜCÜNÜN ARTTIRILMASI İÇİN TEDBİRLER

Bu arada Gümrük Birliği karşısında Türk sanayinin ekonomik gücünün ve rekabet edebilirliğinin artması için acil olarak şu tedbirlerin alınmasını önermekteyiz:

- 1- KOBİ'lere Finansman Desteği:** Hükümet özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelere kendi kaynakları ve AB'nden temin edeceği MEDA (Akdeniz İşbirliği Fonu) fonları

aracılığıyla finansman desteği sağlamalıdır. Gerçekte bankacılık sektörünü kontrol eden büyük işletmeler sermaye kaynaklarının çok büyük bölümünü almaktadırlar.

a- Yatırım Finansman Desteği: Avrupa Birliği'nde teşvik araçlarının yoğun olarak kullanıldığı ve 12 üyeli AB'nde imalat sektörüne 1989'da 33,6 milyar ECU, 1990'da 44,2 milyar ECU, 1991'de 35,7 milyar ECU ve 1992'de 34,1 milyar ECU devlet yardımı verildiği bir vakıdır. Türkiye'de ise sanayinin son 10 yıldır çok ciddi bir yatırım hamlesi içinde olmadığı gerçeği karşısında, Türk sanayinin 10 yıllık bir dönemde yıllık 9-10 milyar dolar tutarında yatırıma ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu çerçevede yatırım kredilerinin % 70'inin KOBİ'lere verilmesi zorunlu tutulmalıdır ve denetlenmesi de iyi yapılmalıdır. Söz konusu yatırım kredileri için 250 bin dolarlık alt sınır ve 2,5 milyon dolarlık üst sınır getirilmelidir. % 20'si işletme sermayesi olarak verilmesi gereken bu kredinin vadesi 3-5 yıl arası olmalıdır.

b- Ticaret Finansmanı İhtiyacı: İhracat kapasitesinin artırılmasına yönelik olarak Eximbank kredileri artırılmalı, belirli sektörlerde ve olan belirli pazar imkanları ortaya çıktığında, rakipler karşısında ihracatçıya aktif finansman desteği sağlanmalıdır. Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatta şirketlerimizin yılda asgari 3-4 milyar dolar tutarında ihracat finansman kredisine ihtiyaçları bulunmaktadır. Ayrıca yurtdışı fuarlara katılma destekleri kesinlikle ödenmeli ve işlerlik kazandırılmalıdır.

2- Altyapı Finansman İhtiyacı: Türkiye'nin toplu taşıma, enerji (yılda 2,5 milyar dolar), karayolları, limanlar, haberleşme ve taşımacılık alanlarında büyük miktarlarda yatırıma ihtiyacı vardır.

3- Üretim Faktör Farklılıklarının (hammadde, enerji v.s.) Tesbit Edilmesi: AB ülkelerine göre Türk sanayi enerjiyi çok pahalı kullanmaktadır. Satınalma paritesine göre Türkiye 20 OECD ülkesi içinde elektriği, fuel oil, doğal gaz ve kok kömürü gibi enerji kaynaklarının en pahalı kullanan ülke konumundadır. 1993 yılı OECD verilerine göre Türk sanayinde bir kilowatt saat enerji, 0,19 dolara mal olurken, bu rakam Gümrük Birliği ile rekabete hazırlandığımız Fransa, Almanya, Belçika gibi birçok Avrupa ülkesinde 0,05 dolar seviyesindedir. Bundan dolayı, Türk sanayine de AB'deki rakiplerinin kullandığı enerjinin fiyatlarında enerji sağlanmalıdır.

Diğer taraftan, sanayinin kullandığı hammaddeler itibarıyla, Türkiye ile AB arasındaki fiyat farklılıkları tesbit edilerek, özellikle ihracata yönelik sektörlerde Türk sanayine AB'li rakiplerinin fiyatlarında girdi temin edilmelidir. Özellikle tarım bazlı ürünlerde AB'nin sübvansiyonlu ürünlerine karşı fark giderici vergi uygulanmalıdır.

4- Teknoloji İhtiyacı: İhracata yönelik imalatçı firmalara araştırma-geliştirme faaliyetleri-

nin finansmanı için nakdi yardım verilmeli. Büyük sanayi işletmelerinin laboratuvarlar kurması teşvik edilmeli, KOBİ'ler için ise münferit değil, ortak araştırma-geliştirme laboratuvarları kurulmalıdır. Mevcut ürün ve üretim prosesi teknolojilerinin öğrenilebilmesi için üniversite eksenli teknoloji merkezleri, özel ve resmi araştırma merkezleri kurulmalıdır. Araştırma teşviklerinin verilmesi ve kontrolünde yetki TÜBİTAK yerine üniversitelere verilmelidir.

5- Eleman, Kadro: Eğitim reformu süratle gerçekleştirilmelidir. Eğitimin uygulamaya yönelik olması ve toplam kalite mantığı içinde öğrenci-öğretmen ve idarecilerin vasıflarının yükseltilmesi hedeflenmelidir. Özel eğitim kurumları teşvik edilmeli, bilhassa üniversiteler konusunda Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılmalıdır. yüksek öğrenime gitme oranı %10'dan %35'e çıkarılmalı. Meslek okullarını güçlendirip ara eleman yetiştirilmesi yanında, master-doktora eğitimi ile üst düzey yönetici yetiştirilmesine çalışılmalıdır.

6- Pazarlama ve Pazar Etkinlikleri Desteği: Ülkemizin yurtdışındaki ticaret ataşeliklerinde, ülkesine göre sektörel bazda uzmanlar istihdam edilmelidir. Ticaret ataşeliklerimiz arasında bir "ağ" kurulmalı ve bu ağ'a Türkiye'deki resmi, yarı resmi ve gönüllü işadamları dernekleri bağlanmalıdır. Bu ağ'da mal arz ve taleplerinin bilgi bankası oluşturulmalıdır. Bilgi bankasında, talep edilen mallarla ilgili bilgiler, o ülkedeki fiyatlar, nakliye bilgileri, standartlar, ihracatta kullanılabilecek finansman şekilleri, reeksport ya da iç kullanım bilgileri ile takip edilen malların tedarik edilebileceği ülkeler ve fiyatlarına dair bilgiler yerelmalıdır.

7- Devletin İç ve Dış Desteği: Dış temsilciliklerimiz yurtdışında işadamlarımızın ihtiyacı olan hukuki ve teknik bilgi desteğini sağlamalı ve ayrıca karşılaştıkları sorunlara çözüm için destek vermelidir. Devlet adamları yurtdışında büyük projelerde aktif siyasi destek vermelidirler.

8- Fiziki Engellerin Kaldırılması: Özellikle AB ile dış itcarette işadamları, araştırmacı ve öğretim görevlileri için büyük sorun teşkil eden vize uygulamasının kaldırılması ve kişilerin serbest dolaşımı sağlanmalıdır.

9- Bürokrasi Azaltılarak, Evrak Yükü ve Masraflar Düşürülmelidir: Yeni işyeri kuruluşunda veya mevcut firmaların idaresinde belediye, kamu kuruluşları ve meslek örgütleriyle ilişkilerinde karşılaştıkları evrak çokluğu ve denetimlerin yolaçtığı aşırı mevzuat yükü ve kırtasiyeciliğe son verilmeli, böylece önemli maliyet tasarrufu da sağlanmalı.

10- Avrupa Birliği'nin çeşitli kurumları ile olan muhtelif kurumsal ilişkilerden sanayici ve işadamlarımız azami ölçüde bilgilendirilmelidir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

MÜSİAD'IN 1997 YILI İÇİN ÖNERİLERİ VE TAHMİNLERİ

I. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Büyük fiziki ve beşeri kaynaklara sahip bir ülke olarak Türkiye, bir yandan kalkınma yolunda ilerlerken, diğer yandan önemli ve köklü ekonomik ve sosyal sorunları bünyesinde bulundurmaktadır. Türkiye ekonomisinin ve ülkenin temel sorunu, kısa, orta ve uzun vadeli hedefsizliktir. Küreselleşen dünya genelinde amansız bir rekabet ve teknolojik yarış devam ederken, rakiplerimiz 2010-2020 yılını hedefleyerek rekabet gücü yüksek sektörleri kurmaya ve geliştirmeye çalışmakta, buna mukabil Türkiye uzun yıllardır stratejik siyasi ve ekonomik olarak hedefleri olmadan taktiklerle yönetilmektedir. Türkiye sanayileşmede, dışa açılmada ve değişen dünyanın özelleştirme gibi gereklerini yerine getirmede maalesef gecikmiştir.

Köklü ekonomik reformlar, ekonomik istikrarın sağlanamadığı 1990'lı yıllarda da gerçekleştirilememiştir. Eylül 1995-Haziran 1996 dönemi arasında yaşanan siyasi istikrarsızlık durumu daha da kötüleştirilmiş, belirsizlik ortamı spekülasyon faaliyetleri teşvik ederken yatırımlar durma noktasına gelmiştir. 1996 yılı Haziran ayı sonunda göreve başlayan 54. Hükümetin kurulması ile siyasi istikrarsızlığın sona ermesi ekonomik istikrar açısından olumlu bir başlangıç olmuştur. Hükümet, ekonomik sorunların temelinde kamunun finansman açıklarının büyüklüğünün ve bu durumun yol açtığı ağır borçlanma ve faiz yükünün yattığını düşünerek, öncelikle kamunun yeni gelir kaynakları bularak borçlanma gereğini azaltmayı ve hatta ortadan kaldırmayı hedeflemiş, bu amaçla da üç ayrı Kaynak Paketini kamuoyuna açıklamıştır. MÜSİAD, devletin yeni gelir artırıcı çalışmalarını ciddi ve olumlu bulmakta, ancak bu Kaynak Paketlerindeki hedeflerin gerçekleşmesinin Meclis'in çalış-

tırılabilmesi ve çıkan yasaların uygulanabilmesine bağlı olduğunu düşünmektedir. MÜSİAD ayrıca Hükümetin ikinci iddialı hedefi olan denk bütçenin de ülke kamuoyunun alışık olmadığı ama isabetli bir hedef olduğuna, ancak bu iddialı hedefe ulaşmak için başta özelleştirme ve Kaynak Paketlerindeki hedeflere mutlaka ulaşmak, ve bütçede belirlenmiş harcama sınırlarının üstüne çıkmamak gerektiğine işaret etmektedir.

Bu gelişmeler olurken Türk ekonomisinin şu andaki genel tablosuna bir bakmakta fayda vardır: Ülke ekonomisinde 20 yıldır kronikleşen ve % 80-90 bandına yerleşen enflasyonla mücadelede bugüne kadar başarılı olunamamıştır. Yüksek enflasyon dar ve sabit gelirli-leri özellikle ücretli kesimi ezerken, rantiyerleri daha da zenginleştirmiştir. Bu şekilde, yatırım ve üretim artık unutulmuş kavramlar haline gelmiştir. Türk ekonomisi son 8 yıldır yüksek faiz-düşük döviz kuru politikasının beslediği sıcak para politikası ve yüksek faizle devlet tahvili ve bono borçlanmasına dayanan rant ekonomisinin hakimiyeti altındadır. Kamudaki ölçsüz ve hesapsız harcamaların yol açtığı bütçe açıklarını finanse eden iç borçlanma mekanizması adeta bir kısır döngü şeklinde rantçılığı ve repoculuğu teşvik etmektedir. 2,9 katrilyon TL'ye ulaşan iç borçlar ve 75,5 milyar dolar civarındaki dış borçların faiz ödemeleri bile 1996 yılında vergi gelirlerinin % 68,5'ine, bütçe gelirlerinin % 56,9'una ulaşmaktadır. Bu tablo karşısında devletin yatırımları durma noktasına gelmiştir. İlave olarak sürekli açık veren devletin sırtında kambur oluşturan KİT'lerin önemli bir kısmı ve 1996 sonu itibarıyla 350 trilyon TL'ye ulaşan açıkları ile Sosyal Güvenlik Kuruluşları alarm sinyalleri vermektedir.

1995 ve 1996 yıllarında yaşanan hızlı büyüme olumlu gibi görünse de, bunun tüketim ve ithalat patlamasına dayandığı bir gerçektir. Nitekim sıhhsiz bir ekonomik yapı içinde gerçekleştirilen hızlı büyümenin olumsuz sonuçları 1994 yılı başında görülmüştür.

Kamu açıklarının azaltılması ve KİT'lerin verimliliğini artırma gibi amaçlarla 1985 yılından bu yana konuşulup, uygulanmaya çalışılan özelleştirmede bu kadar uzun bir sürede kesin bir başarı elde edilememiştir.

Dış ekonomik ilişkilerde, 1996 başında girilen Gümrük Birliği'nin ilk uygulama sonuçları çok ciddi olumsuzluklara işaret etmektedir. Her şeyden önce gümrüklerde bir karmaşa ortaya çıkmış olup, ihracatta ve ithalatta yeni prosedürlere uyum güçlükleri yaşanmış, ihracatta kaydadeğer bir artış olmaz iken, hatta ihracatı patlama yapacağı iddia edilen tekstil-giyim ihracatında gerileme (% 8) kaydedilirken, ithalat % 33'lük bir artış, AB'den ithalat ise % 60 civarında bir artış göstermiştir. Bu durum daha çok orta-küçük ölçekli işletmelerden oluşan kesimi ve genelde ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Görüldüğü gibi GB, ticari anlamda AB'ye yaramış, Türk piyasaları Avrupa mallarına kapıları gereğinden fazla

açmış ve neticede dış ticaret açığı büyümüştür. Avrupa Birliği'nin mali yardım konusundaki blokajı, anti dumping uygulamaları, başta serbest dolaşım ve vize olmak üzere taahhütlerine uymaması sebebiyle Gümrük Birliği adeta AB lehine çalışan tek taraflı bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Türkiye'de yaşanan ekonomik sorunlara siyasi ve sosyal problemler eşlik etmektedir. Son 10 yıldır yaşanan terör sorunu istikrarsızlığa yol açmanın yanında, ülke kaynaklarının heba olmasına neden olmaktadır. Bölgesel kalkınmadaki dengesizlik, hızlı göç ve yoğun kentleşme, gayri adil gelir dağılımı, sağlık, eğitim sorunlarıyla birlikte yaşanan işsizlik meselesi hükümetlerin ekonomik politikalarında ihmal edemeyeceği önemli değişkenlerdir.

Türkiye'nin ve ekonomimizin içinde bulunduğu böylesine kritik şartlar altında 54. koalisyon hükümetine önemli görevler düşmektedir.

Türkiye'nin sorunlarının çözümü ve sürekli bir gelişmenin sağlanabilmesi için temel şartın siyasi istikrarın sağlanması olduğu düşünülürse, herşeyden önce koalisyon ortakları, koalisyon protokolü ve hükümet programındaki uzlaşma temelinde 2000 yılını hedefleyerek, istikrarlı bir **"icraat hükümeti"** olmalıdır. Türkiye'nin yeni seçimlerle kaybedecek 1 günü dahî yoktur ve yeni bir siyasi istikrarsızlığa imkan verilmemelidir.

Bu ülkenin sorunları süreklilik arzedecek politikalar ve istikrarlı bir hükümet ile çözülebilecekse, bu istikrarı sağlayabilecek kadroların ve bürokratların oluşturulması da zaruridir. Ehliyet ve liyakat ölçülerine uymayan, taban ve toplumdandan kopuk çalışan ve istişareye gerek duymayan yöneticiler gerekli çözümleri oluşturamayacağı gibi, devleti kilitleyecek ve problemlerin boyutlarını büyütecektir. Bu bakımdan liyakat ölçülerine uygun ve idealist yapıya sahip bürokrat ve yöneticilerin görevi getirilmesi başarıya ulaşmayı sağlayacak en önemli amillerden biri olacaktır.

Ayrıca sorunların doğru teşhis edilmesi ve isabetli çözüm yollarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Hükümet, ülkemizin 2000'li yıllardaki kaderini de belirleyecek çok önemli bir tercihi yapmak zorundadır; "rant ekonomisi yerine yatırım ve üretim ekonomisinin hakim olması" ve bunun gerektirdiği kararların cesurca ve kararlı bir şekilde alınması zaruridir. Bunun için acilen orta ve uzun vadeli bir yeniden yapılanma programı uygulanmaya başlanmalıdır. Bu programda enflasyonla mücadele toplam üretimi artırıcı tedbirler temelinde oturtulmalı, üretim esaslı reel ekonomik dengenin sağlanması amaçlanmalıdır.

Bu bağlamda üretimi ve istihdamı esas alan çok sayıda işletmenin muhtelif ihtiyaçları ve beklentileri bulunmaktadır. Hükümetin bu konularda yardımı elzemdir.

Diğer yandan, ekonomik politikaların teşkilinde çevre, gelir dağılımı, bölgesel kalkınma ve işsizlik gibi ilgili bütün sosyo-ekonomik değişkenleri bir arada değerlendirerek eşanlı çözüm modellerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Ülkemiz ağır sorunlarla karşı karşıyadır, ama bunlar çözülemez değildir. Bilgi çağına girerken egemen hale gelen maneviyat odaklı değerler, Türk toplumunun bin yıllık değerlerine Batı'dan daha uygundur. Ülkemizin zengin beşeri ve fiziki kaynakları, hızlı bir ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması için bizi ümitvar kılmaktadır.

II- MÜSİAD'IN 1997 YILI İÇİN ÖNERİLERİ

Ülkemizde 20 yıla yakın bir süredir kronikleşen yüksek enflasyon hızının yavaşlatılarak tek haneli rakamlara indirilmesinde, sadece talep yönetimi politikaları ile küçülerek istikrar sağlama yönteminin başarılı olamadığı kanıtlanmıştır. Yüksek enflasyona ayarlı bir ekonomide dengelerin düşük enflasyona göre yeniden tesisi tedricen ancak 3-4 yıllık bir geçiş dönemi ile mümkündür. Enflasyonla mücadelede toplam arzı (üretimi) artırıp, üretim-tüketim dengesinin kurulması ve rekabet artışının fiyatlar üzerindeki düşürücü etki yapması sonuçlarını beraberinde getirecek bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu yaklaşımda yatırım ve ihracata dayalı bir makul büyüme süreci içinde fiyat istikrarının sağlanmasına çalışılmalıdır. Düşük maliyetli yüksek üretim için mal ve faktör piyasalarındaki bozukluk ve çarpıklıkları ortadan kaldıracı politikalara ve teknolojik yatırımlara önem verilmelidir.

Sürdürülebilir ve istikrarlı bir büyümenin tesisi için siyasi istikrarın sağlanması ön şartının yanında, aşağıda belirtilen ekonomik ve sosyal politikalar uygulanmalıdır.

A) BÜTÇE GELİR VE GİDER DENGESİNİN SAĞLANMASI

Sürdürülebilir ve istikrarlı bir büyümenin sağlanabilmesi için kamu açıklarının kapanması zaruridir. Bu bakımdan, her şeyden önce **devlet, bütçe gelir ve giderleri arasındaki dengeyi temin etmelidir**. Kamu harcamalarında (temel hizmetleri aksatmama şartı ile) tasarrufa gidilmesi, gelirlerde ise mevcutlara ilave olarak yeni kaynakların bulunması ve bunların realize edilmesidir. Hükümetin 1997 yılı için denk bütçe öngörmesi olumlu bir hedef olarak değerlendirilebilir.

1. Bütçe Giderlerinin Azaltılması

Devletin gelir-gider dengesini sağlayabilmesi için, **bütçe gider kalemleri** içinde en önemlileri olan personel ve faiz giderlerinin kontrol altına alınması zaruridir.

Devlet **yatırım politikalarını** bütçe imkanları ile sınırlı tutmamalı; altyapı yatırımları dahil

olmak üzere yatırımlarda özel sektör ve yabancı sermayenin önünü açmalı ve bilhassa özel kesimin yatırımlarını teşvik etmelidir.

Bütçenin en önemli gider kalemi olan iç ve dış borçlar için 1995 yılında toplam 587 trilyon TL geri ödeme harcaması (iç borçlara 247 trilyon TL, dış borçlara 340 trilyon TL) yapıldığı ve 1996 yılında yaklaşık toplam 1,7 katrilyon TL borç geri ödemesi yapılacağı öngörüldüğü dikkate alınır, devletin bir "**borç servisi reorganizasyonu**"na gitmesi gerektiği hususu açıktır. 1997 yılı bütçesinde hükümetin özelleştirme ve kaynak paketlerindeki gelir kalemlerinin elde edileceğini varsayarak faiz ödemelerine % 23,7'lik bir artışla 1.864 trilyon TL'lik ödenek ayırması, iddialı ama iddialı olduğu kadar da zor bir hedefdir. Bu bakımdan 1997 yılı başında başlayacak bono, tahvil ve faiz gelirlerinden % 12 oranında stopaj kesilmesi olumlu bir uygulamadır.

Adeta çığ gibi hızla büyüyerek 1996 sonu itibarıyla neredeyse bütçe gelirlerinin tamamını karşılayacak olan ve % 30-40 oranında dolar faizi ödenerek finanse edilen iç borç stokunun doğurduğu ana para ve faiz geri ödemelerinde, acil tedbir olarak vade uzatıcı ve faiz maliyetini düşürücü tedbirler alınmalıdır. Yine 1997 yılı bütçesinde iç borç finansman oranının azaltılması düşüncesinin gayet isabetli olduğunu belirtmek gerekir.

Diğer yandan, iç borçlanmayı sınırlayacak Anayasal değişiklikler gerçekleştirilmelidir.

Siyasi ve sübjektif motiflerle personel alımına kesinlikle başvurulmamalıdır. Kamuda çalışan memur ve işçileri kapsayan bir personel reformu gerçekleştirilmelidir. Özelleştirme aracını kullanarak KİT'lerin kamuya yüklediği zararlardan kurtulunmalıdır. Nitekim 1997 bütçe tasarısında gelir kalemleri arasında başta Telekom, Erdemir olmak üzere özelleştirmenin önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Burada Kardemir örneğinde olduğu gibi işçilerin zarar görmeyeceği geniş katılımlı yöntemler tercih edilmelidir. Özelleştirmenin başarısı, kanun, tüzük vs. mevzuat engeline takılmayacak şekilde özelleştirmenin yasal prosedürlerinin hızla ve ülkemizin stratejik çıkarlarını gözetecek şekilde tamamlanmasına bağlıdır.

Ayrıca, savunma harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturan Güneydoğu sorununun çözülmesi, diğer doğrudan ve dolaylı olumlu etkilerinin yanında harcamalarda çok ciddi bir azalma sağlayacaktır.

2. Bütçe Gelirlerinin Arttırılması

Mevcut hükümetin, ülkenin beşeri ve fiziki kaynaklarını tesbit etmede ve harekete geçirmedeki yoğun çabaları ve bu konuda toplumun değişik kesimleri ile oluşturmaya çalıştığı işbirliği olumlu bir gelişmedir.

Açıklanan kaynak paketlerinde yer alan gelir kalemlerinin hızlı bir şekilde realize edilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bütçe açığının kapatılması ve bütçenin denkleştirilmesi için en önemli husus, ülke kaynaklarının harekete geçirilerek bütçe gelirlerinin artırılması ve buna paralel olarak gerçekleştirilecek bir vergi reformu ile vergi adaletinin sağlanması ve ekonomik gelişmenin teşvik edilmesidir.

B. VERGİ REFORMU

Her geçen gün artan Bütçe ve KİT açıkları, sosyal güvenlik kurumlarının içinde bulunduğu durum, zorunlu yatırımların yapılması gereği, diğer askeri ve sosyal harcamalar daha fazla vergi gelirine ihtiyaç olduğu gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere kamu açıklarının kapatılmasında en sağlıklı yol vergi gelirlerinin artırılmasıdır.

Türk vergi sistemi, üretim faaliyetlerini teşvik eden, spekülatif ve rant faaliyetlerini caydıran ve resmi kayıtlara göre ekonomik faaliyetlerin % 50'sini oluşturan kayıtdışı ekonomiyi mümkün mertebe kayıt altına alan bir reforma tabi tutulmalıdır.

Vergi reformu çerçevesinde alınması gereken tedbirler şunlardır:

- * Vergi adaletinin sağlanabilmesi için en öncelikle, enflasyon muhasebesine geçilmelidir.
- * Üretim ve istihdam artışına dayalı bir vergi geliri artışı politikası izlenmeli.
- * Mevcut KDV oranları çok yüksek olup, kayıt-dışı ekonomiyi teşvik etmektedir. Bu bakımdan KDV oranı, temel tüketim ve eğitim alanlarında % 1, diğer ürünlerde ise % 6 olmalıdır. Yüksek KDV oranları ancak çok lüks tüketim mallarına uygulanmalıdır.
- * Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi oranları, enflasyonun getirdiği kazançları vergi-dışı tutarak, yeni yatırımları teşvik edecek, istihdam artışını ödüllendirecek şekilde düşürülmelidir.
- * Tercihli sektörlerde (yüksek teknoloji yatırımların teşviki için) vergisiz kalkınma metodu uygulanmalıdır.
- * Emlak Vergisi oranları düşürülmeli (% 1 gibi), rayiç bedeller gerçeği yansıtmalı, ve emlak bedeli enflasyona endekslenerek her yıl arttırılmalıdır.
- * Peşin vergi uygulaması kaldırılmalıdır.

- * Herkese bir vergi numarası verilmesi uygulaması ile hedeflenen amaçlar gerçekleştirilmelidir.
- * Enflasyonun matrah üzerindeki olumsuz etkilerini kaldıracak düzenlemeler yapılmalıdır.
- * Vergi oranları konusunda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- * Servet beyanı müessesesi getirilmelidir.
- * K.D.V. İade Sistemi yeniden düzenlenmelidir.
- * Vergide adaletin sağlanması yönünde gerekli değişiklikler süratle yapılmalıdır.
- * Vergi politikaları mutlaka üreten ve yatırım yapan şirketleri destekleyen, teşvik eden bir yapı arz etmelidir.
- * Vergi bürokrasisi basitleştirilmeli, yüzlerce değişik vergi yerine kolay, anlaşılabilir ve az sayıda vergi uygulamasına geçilmelidir.
- * Kurumlar Vergisi yönünden kurumların bilfiil üretim yaptıkları için vergi mükellefi olmaları sağlanmalıdır.
- * Tahsilata yetkili vergi daireleri ve personelin durumu düzeltilmeli, tahsilat konusunda mevcut sorunlar giderilmelidir.

C. ÖZELLEŞTİRME:

Kamu'nun hala % 50'ler düzeyinde olan ekonomi içindeki mevcut ağırlığını ve kamu açıklarını azaltıcı bir politika aracı olarak özelleştirme süratle tatbik edilerek, belirli bir zaman dilimi içinde bitirilmelidir.

Denk bütçe kavramı içinde en önemli kaynağı oluşturan özelleştirme gelirlerinin realize edilebilmesi ve gerçek manada özelleştirme yapılabilmesi için öncelikle özelleştirme kurumunun siyasi baskılardan kurtulması, (verdiği kararların geriye döndürülmemesi ve karar merciinde sivil örgütlerden yetkililerin bulundurulması), belirlenecek taban fiyatların üstünde gerçekleştirilecek satışların hemen uygulamaya konulması (Almanya Treuhand örneğindeki gibi) gerekmektedir. Aksi takdirde bazı özelleştirmelerde olduğu gibi iptallerin devam etmesi halinde oluşacak güvensizlik ortamı, özelleştirmeyi tıkama ile karşı karşıya bırakabilir.

Bununla beraber, **özelleştirmede şu kriterler mutlaka gözetilmelidir:**

- * Özelleştirme gelirleri üretimin rasyonelleştirilmesi ve üretkenliğin artırılması amacıyla yönelik kullanılmalı.
- * Halkın özelleştirmeye yaygın girişi sağlanmalı, özelleştirilecek kuruluşlar tekelci özel sermayeye devredilmemeli; Rekabet Kurulu oluşturularak adil rekabet şartları tesis edilmeli.
- * Başarılı Kardemir örneğinde olduğu gibi, özelleştirilecek KİT'lerdeki işçilerin sendikaları aracılığıyla verdikleri teklifler ciddi olarak değerlendirilmeli.
- * Özelleştirmede öncelik ve kota sistemi uygulanmalıdır. Hisseler sırasıyla ve belirli kotalarda çalışanlara, yöre halkına, yurt dışında çalışan/yaşayan Türklere, yerli ve yabancı sermayeye satılmalıdır.
- * Kritik işkollarında ve işletmelerdeki özelleştirme faaliyetinde yabancı sermayeye izin verilmemelidir.
- * Dünyada birçok ülkede olduğu gibi (örneğin Fransa, İsviçre) özelleştirmede KİT'ler için yabancı sermayenin payı sınırlandırılmalıdır.
- * Yurtdışında çalışan işçilerin tasarruflarını özelleştirmeye kanalize edebilmek için "permi ile özelleştirilen kuruluşların hisselerini alabilme" uygulaması getirilmelidir.
- * Özelleştirme süreci içinde şaibeleri önlemek için şeffaflığa azami riayet edilmeli, özelleştirmenin kara para aklama vasıtasına dönüşmemesine özen gösterilmelidir.
- * Özelleştirilen kuruluşların faaliyetlerini yürütmeye devam edip etmediği ya da hangi ölçüde yürüttüğü sürekli olarak izlenmeli ve denetlenmelidir.
- * Özelleştirmede çalışanların mevcut haklarına hâlel gelmemesine özen gösterilmelidir.
- * Özelleştirilmesinde problem olabilecek müesseseler, öncelikle yönetim bazında özerkleştirilmeli, yeni yönetime hedef vererek asgari 5 yıllık plan çerçevesinde özelleştirme zorunluluğu getirilmelidir.

D. YATIRIM VE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKALARI

1. Teşvik Politikası

Bilindiği gibi, Türk ekonomisinin üretken kapasitesi, son yıllarda üretken ve teknolojik yatırımların yavaşlaması ile birlikte gerileme süreci içine girmiştir. Bu bakımdan toplam arzı arttırmak için, teşvik politikaları, sermayenin üretken olmayan alanlara kaymasını önleyecek, başka bir ifadeyle sermayeyi alternatifsiz bırakacak, yatırımları ve sanayileşmeyi cezbedecek şekilde düzenlenmelidir.

Sürdürülebilir, ihracata dayalı büyümenin sağlanması için rekabet gücü yüksek sektörlerde ilave kapasite, tevzi ve modernizasyon yatırımlarına ağırlık verilmelidir.

İhracatı teşvik ederken uluslararası ticaret kurallarına aykırı olan dolaysız parasal teşvikler yerine, daha üretim aşamasında ve girdilerin maliyetini azaltacak teşvik araçları uygulanmalıdır.

2. Yatırım Teşvik Önerileri

- * Teşvik Belgeli yatırımlarda kurumlardan alınan stopaj kaldırılmalı.
- * Yatırım indirimi, belirlenecek öncelikli sektörlerde % 200-300 olarak uygulanmalı.
- * Vergi-resim-harç istisnası ihracat taahhüdüne bağlı olmaksızın verilmeli.
- * Yerli makina-teçhizat alımlarında KDV dışında 25 puan ödeme yapılmalı.
- * Vergi, SSK ve kamu bankalarına borçlarını zamanında ödemeyenlere teşvik belgesi düzenlenmemelidir.
- * Yatırımlarda 3 veya 6 aylık dönemde geri ödeme yapılması kaydıyla kullanılacak kredilerin yatırıma dönüştüğünün tesbit edilmesi halinde faiz uygulanmamalı.
- * Yatırımlar, yatırım fonu ve risk sermayesi fonu ile teşvik edilmelidir. Yatırım fonuna kaynak, oluşturulması gereken Kıdem Tazminatı Fonu'ndan da temin edilebilir.
- * Hazine arazileri yatırımcılara bedelsiz tahsis edilmeli, altyapısı devlet tarafından yapılmalı, ancak yatırımların belirli bir sürede bitirilmesi teminata bağlanmalıdır.
- * Gerçek anlamda yapılan yatırımlar için enflasyon oranının (TEFE) üzerindeki marjı masraf yazma şeklinde "kur garantisi" imkanı sağlanmalıdır.
- * Teşvik belgeleri sahibi firmaların gümrükte ve maliyede bürokratik işlemleri azaltılmalıdır.
- * Yatırım teşvik belgesi verilirken, azami sürelerde kullanım imkanı sağlanmalıdır.
- * Leasing (finansal kiralama) şirketlerinin kiraya vereceği makina-teçhizat için kiralama müddetinin 3 yıla indirilmesi gerekmektedir.
- * Ülkeye yüksek teknoloji transferi, knowhow ve istihdam imkanları sağlayan yabancı ortaklı dolaysız yatırımlarda, azami derecede mali teşvikler (vergi indirimleri) yanında, bina ve inşaat harcı muafiyeti gibi istisnalar verilmelidir.

- * Yurtdışına kullanılmış komple tesis ithalatında eğer yabancı firma ortaklığı sözkonusu ise bu konuda azami kolaylık sağlanmalı.
- * Teşvik belgelerinde tamamlama vizesi için belirli bir büyüklüğe erişmiş olmak kaydıyla gönüllü işadamları kuruluşlarına da yetki verilmeli.
- * Son derece istismara açık bir konu olan "yurtdışı ekspertiz işlemleri", eskiden olduğu gibi firma beyanı ile olmalıdır.
- * İmalat sanayine ucuz enerji desteği verilmeli.
- * Organize sanayi bölgelerinde teşvikli yatırımlarda bitmiş tesislerde belediyelerce alınan bir takım harçlar kaldırılmalı.
- * Yatırımlarda haksız rekabetin önlenmesi açısından kredi ilişkisi hakkaniyet içerisinde herkese verilmelidir. Özellikle girdiler noktasında ve satış anında teşvik primi veya KDV alınmaması temin edilmeli.
- * Yatırımlarda çek listesi tasdiklerinde Gümrük Kontrol Genel Müdürlüğü firmaya verdiği belge ile işlem yapabilmeli. Ayrıca firma dışında oluşan posta gecikmeleri firmaya ciro edilmemelidir.
- * AB dışı ülkelerden ithalatta fon muafiyeti yurtiçindeki belli başlı sektörler gözetilerek uygulanmalıdır.
- * KEİB ve ECO ülkeleriyle (Türk Cumhuriyetleriyle) olan ticari ilişkilerde tercihli teşvikler getirilmelidir.
- * Türk Cumhuriyetler'inde yapılacak yatırım ortaklıklarında acilen karşı ülkeler ile ikili anlaşmalarla ciddi muafiyetler ve finansman destekleri sağlanmalıdır. Ayrıca takas işlemlerinin kolaylaştırılması gerekmektedir.
- * Yabancı sermayeli veya kredili yatırımlarda, enflasyon üstündeki döviz kur artışları devletçe garanti edilmelidir.
- * Kullandırılacak kredi ve genel vergi yüklerindeki yüzde nisbetleri, istihdam artışına paralel ve orantılı olarak düşürülmelidir.

3. İhracatı Teşvik Önerileri

- * İhracat artışı (hem mutlak rakam, hem de cironun belirli bir yüzdesi olarak) vergi indirimi, finansman ve sigorta prim yükünün hafifletilmesi şeklindeki desteklerle özendirilmelidir.

- * İhracatçılara Eximbank aracılığıyla kullanılan krediler "Alternatifli Teşvik" esasına bağlanmalı, bu kredileri kullanmayanlara "Kaynak Kullanımı Destekleme Primi" tarzında bir imkan sağlanmalıdır.
- * İhracat kredilerinde kar-zarar ortaklığı imkanı da tanınmalıdır.
- * Fiili ihracatta ilk 3 ay faizsiz, ikinci 3 ay kar-ortaklığı şeklinde finansman desteği sağlanmalıdır.
- * Ülkemizde işletmelerin % 98'ini ve istihdamın büyük bir bölümünü oluşturan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler)in yatırım ve ihracat teşviklerinden ağırlıklı olarak yararlandırılmaları sağlanmalıdır. Bu çerçevede belirli bir payın KOBİ'lere taahhüt edilmesi gerekmektedir.
- * Dış ticarete yeni başlayan firmalara her türlü bilgi aktarımını yapacak, hızlı çalışan bir bilgi merkezi kurulmalıdır. (İGEME fonksiyonunu gereği gibi yerine getirememektedir).
- * İhracat karşılığı yapılan ithalatta imalatçı ihracatçılara eskiden olduğu gibi ödeme taahhütnamesi ile teminat kolaylığı sağlanmalı.
- * Dahilde işleme ve hariçte işleme rejimleri gibi ihracatı teşvik unsurları ile yapılan ithalat ve ihracatta gümrükler gerekli kolaylığı sağlayacak şekilde yapılmalı.
- * Gönüllü işadamları kuruluşlarının yurtdışına açılmaları bölgesel uzmanlaşma bazında teşvik edilmeli.
- * Irak'a 6 yıldır uygulanan ve toplam 30 milyar dolar döviz geliri kaybına yol açan ambargo derhal kaldırılmalı ve Habur sınır kapısı açılmalıdır.
- * Finansal güçlükler içinde olan ve bankacılık ilişkilerimizin yetersiz olduğu üçüncü dünya ülkelerine ihracatı arttırabilmek için bu ülkelere özellikle KOBİ'lerin yaptığı spot krediler açılmalı ve C/C kolaylıkları sağlanmalıdır. Bu politikalar öncelikle tüketim malları için uygulanmalıdır. Ayrıca bu ülkelerle hammadde anlaşmaları yaparak, ihracat karşılıklarının orta vadede geriye dönmesi sağlanmalıdır. Böylece Türk ürünleri ve firmalarının İngiltere, Fransa ve İtalya gibi daha çok eski sömürgeciler egemenliğindeki piyasalara girmesi ve yerleşmesi sağlanabilir.
- * Komşu ülkelerle olan sınır ticareti teşvik edilmelidir.
- * İhracat potansiyelinin yüksek olduğu ülkelerde Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın öncülüğünde daimi ticaret merkezleri açılmalıdır.

- * Yurtdışı fuar katılımları ve ziyaretleri özendirilmeli ve finans olarak desteklenmelidir.
- * Ticari ateşelikler sektörel bazlarda tanıtım yapmalı, kataloglar dağıtabilmelidir.
- * Ortadoğu, Kafkasya, Asya, Uzakdoğu ve Afrika ülkeleriyle ticaretin gelişebilmesi için bu ülkelere yönelik ulaşım imkanları geliştirilmelidir. Yine bu ülkelerle olacak para akışını sağlayacak finansal / kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

E. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLERDE YENİDEN YAPILANMA

- * Ekonomide temel hedef, ihracatı teşvik etmek yanında, ithalatı asgariye indirecek bir "dual ekonomi" modelini tesis etmek olmalıdır.
- * Bu amaca hizmet için ülkemizin dış ekonomik ilişkilerinde bir yeniden yapılanma reformuna gidilerek mutlaka bir Dış Ticaret Bakanlığı kurulmalı, ve yurtdışındaki başarılı örnekler gözönünde tutularak bu bakanlığın yurtiçi ve yurtdışı teşkilatı tanzim edilmelidir.
- * Dış temsilciliklerimize özel kesimdeki işadamlarımızdan atama yapılabilirdir.
- * İşadamlarının yurtdışı seyahatlerde karşılaştığı vize sorunlarını çözmek ve ihracatı özendirmek gayesiyle belirli limitlere ulaşan işadamlarımıza kırmızı veya yeşil pasaport verilmeli.

F. DÖVİZ KURU POLİTİKASI

Döviz kuru politikaları, özellikle yüksek oranlı bir enflasyonist ortamda dış ekonomik dengeyi sağlamada temel bir politika aracı olarak kullanılmalıdır. Aksi takdirde, serbest piyasa ekonomisinin doğal dengelerinin oluşması da mümkün değildir. Diğer yandan, ihracatta hemen hemen hiçbir teşviğin kalmadığı düşünülürse, döviz kuru politikası ihracatı teşvik edici temel politika haline gelmektedir. Dolayısıyla, yurtiçi ve yurtdışı fiyat ve satınalma gücü farklarını yansıtacak şekilde gerçekçi bir kur politikası uygulanmalıdır.

G SOSYAL POLİTİKALAR

Bu raporda özetlenen ekonomik tekliflerin, gelişmenin daha etkin, sürekli, istikrarlı ve adil olması için sosyal politikalarla desteklenmesi gerekir.

1) Gelir Dağılımı ve Ücretler

Türkiye'de genel olarak yaşanan fakirlik ya da gelirin düşüklüğü sorunu, mevcut refahın dengesiz dağılımı neticesinde daha da kötüleşmiştir.

- * Türkiye'de yıllarca uygulanan çarpık ekonomik politikalar sonucunda gayri adil bir gelir

dağılımı ortaya çıkmıştır. Son yıllarda uygulanan rant ekonomisi gelir dağılımını daha da bozmuştur. Nitekim günümüzde Türkiye'de nüfusun % 20'lik bir kesimi gelirin yaklaşık % 60'ını elde etmektedir.

- * İstikrarlı bir ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için Türkiye'de milli düzeyde bir **Gelirler Politikası** uygulanmalıdır. Gelirler Politikası, gelirin faktör paylarında (birincil dağılım) bölüşümü ile ilgilidir. Gelir dağılımında adalet özellikle birincil dağılımda tesis edilmelidir.
- * Her şeyden önce ekonomik ve sosyal yapıyı tahrip eden faiz gelirleri mutlaka sınırlandırılmalı, buna mukabil, kar ve ücret gelirlerinde istikrarlı bir artış sağlanmalıdır.
- * İlave olarak, ücret gelirlerine yönelik bir **Milli Ücret Siyaseti** takip edilmelidir. Bunun için iş dünyası kuruluşlarının resmi temsilcileri yanında, ülke çapında örgütlenmiş gönüllü iş dünyası kuruluşlarının da yeterince temsil edileceği **Ekonomik ve Sosyal Konsey** faaliyete geçirilmelidir.
- * Diğer yandan kar gelirlerinin muhtelif işkolları ve küçük-büyük işletmeler arasında dengeli ve adil dağılımı sağlanmalıdır.
- * Aynı şekilde, sendikaların da katılımı sağlanarak ücretler; özellikle işçi-memur gelirleri arasında denge sağlanmalıdır.
- * Vasıf-ücret farkları belirli bir eğitimi ve vasıf edinmeyi teşvik edecek şekilde oluşturulmalı, objektif bir uygulama olan **iş değerlendirme** sistemine geçilmeye gayret gösterilmelidir.
- * Ücret artışları **eşel-mobil** sistemine göre yapılmalıdır. Böylece çalışanların fiyat artışları karşısında uğradıkları reel ücret kayıpları önlenecek ve refah artışından pay almaları sağlanacaktır.

2. Bölgesel Kalkınma

Ekonomik ve sosyal refahın topluma yayılması ve özellikle iç göçün önlenmesi için kalkınmada bölgeler arasındaki dengesizlikler giderilmelidir.

- * Kalkınmada öncelikli yörelere yatırımlar teşvik edilmeli ve teşviklerin denetimi etkin bir şekilde yapılmalıdır.
- * Bu yatırımlarda istihdam boyutu dikkate alınmalı ve teşvik edilmelidir. Bu kuruluşlara istihdama göre vergi indirimi uygulanabilir.

- * Ayrıca, aşağıda belirtilen **Asgari Ücret Modeli** çerçevesinde, kalkınmada öncelikli yörelerde asgari ücret vergiden muaf tutulmalıdır. Böylece bu yörelerde yatırımlar ve istihdam teşvik olunacak, bölgesel kalkınma sağlanacak ve göç caydırılacaktır.
- * Az gelişmiş bölgelerde Kurumlar Vergisinde indirim yapılmalıdır.
- * Bu yörelerde ücretlerdeki parafiskal bir yükümlülük olan SSK prim oranları azaltılmalı, böylece istihdam ve üretim teşvik edilmelidir.
- * Bu yörelerin ulaşım bakımından dezavantajı dikkate alınarak belirli oranlarda ulaşım sübvansiyonu uygulanmalıdır.
- * Kırsal alanlarda olduğu gibi, geri kalmış yörelerde kullanılan sınai enerjide düşük tarife uygulanmalıdır.
- * Özellikle, yatırımlar için duruma göre ucuz ya da bedelsiz arazi tahsisi yapılmalıdır. Ancak bu arazilerin başka amaçla kullanımı ya da devri sınırlandırılmalıdır.

3. Eğitim

Sürdürülebilir ve istikrarlı bir kalkınma için eğitim alanında reform ihtiyacı büyüktür. Bu amaçla da mevcut eğitim sisteminin rehabilitasyonu yanında, özel okul ve özel üniversite açılması teşvik edilmeli, yasal ve bürokratik engeller kaldırılmalıdır. Eğitim hizmetinin ihtiyaçlara cevap verebilmesi ve daha etkin verilebilmesi için merkezi devlet dışında özel kesim, yerel yönetim ve vakıflara bırakılması gerekir. Ancak devlet, düzenleyici ve denetleyici görevini devam ettirmelidir.

- * Eğitimin uygulamaya yönelik olması ve toplam kalite çerçevesinde öğrenci-öğretmen ve idarecilerin vasıflarının yükseltilmesi hedeflenmelidir. Özel eğitim kurumları teşvik edilmeli, bilhassa üniversiteler konusunda Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılmalıdır.
- * Yüksek öğrenim görme oranının % 10'dan % 35'e çıkarılması hedeflenmelidir.
- * Meslek okullarının güçlendirilip ara eleman yetiştirilmesi yanında, lisans-üst eğitimin teşviki ile üst düzey yönetici yetiştirilmesine çalışılmalıdır.
- * Diğer yandan üniversite-sanayi işbirliği sağlanmalıdır. Toplumun beyni olan üniversiteler ile toplumun diğer organları arasındaki kopukluk giderilmelidir.

Günümüzde insan kaynağı gelişmenin aslı, adeta yegane faktörüdür. Nitekim, bilgi çağı nitelik odaklıdır. Maalesef Türkiye'de gelişme sorunu daha ziyade fiziki boyutlarla ele alınmaktadır. Oysa, sürekli ve istikrarlı bir gelişme için esas unsur beşeri kaynaklardır.

Türk eğitim sistemi öğretim odaklı olup, bu da yeterince sağlanamamaktadır. Aslında eğitim talim (öğretim)den çok terbiye (davranışların, ahlakın gelişmesi) ile ilgili bir kavramdır. Bu bakımdan, okul eğitiminin bu manada gelişmesine ilave olarak, önemli bir eğitim vasıtası olan yazılı, sözlü ve görsel medyanın bütün dünyada olduğu üzere RTÜK gibi kuruluşlar tarafından objektif ve etkin bir şekilde denetlenmesi ve yönlendirilmesi, TRT gibi devlet iletişim vasıtalarının ise olumlu örnekler vermesi gerekir. Diğer politikalarla insanımızın ve Türk ailesinin yapısının güçlendirilmesi tüm sorunların çözümü için temel şartı oluşturmaktadır.

4. Çalışma Hayatı

Sürekli ve istikrarlı bir gelişmenin temini ve sosyal yapının güçlenmesi için çalışma barışının sağlanması gerekir. Ferdi ve toplu çalışma ilişkileri bütün dünyadaki eğilimlere uygun şekilde işçi-işveren arasında çatışmaları azaltıcı ve işbirliğini arttırıcı yönde gelişmelidir. Artık ekonomilerin ve toplumların, küreselleşmeye bağlı olarak artan rekabet ortamında çatışma ve grevlerin maliyetlerine katlanma gücü azalmıştır. Dolayısıyla tarafların, işçi-işveren çıkarlarının birbirine bağlı olduğu ve birbirini tamamladığı bilinciyle daha sorumlu tavırlar ortaya koyması gerekmektedir.

Diğer yandan, çalışma hayatında sosyal güvenlik önemli bir meseleyi oluştururken, devletin düzenlemelerinin ve kurumlarının özellikle yine kamu açıkları açısından büyük sorunlara yol açtığı bilinmektedir.

a) Sosyal Güvenlik Reformu

Türk sosyal güvenlik sisteminde başta zihniyet olmak üzere, mevzuat, örgütlenme yapısı, kapsam bakımından ve ivazlarla ilgili birçok problem bulunmaktadır. Tüm bu hususlar geniş bir çalışma konusunu teşkil eder.

Bununla beraber, sürekli ve istikrarlı bir gelişmenin sağlanması, yatırımların, üretimin ve istihdamın artması için bazı sorunların acilen çözümü gerekir.

- * Sosyal Güvenlik kuruluşlarının 1996 yılında 350 trilyon TL olan açıkları kamunun bütçe açığının önemli ve müzmin sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Müflis sosyal güvenlik sistemi ıslah edilmedikçe diğer sorunların çözümü mümkün değildir.
- * SSK'da yaklaşık olarak 3 kişi emeklilik primi öderken 2 kişi emeklilik ivazından yararlanmaktadır. Bu çarpık aktuarya oranı SSK'nın en büyük sorununu oluşturmaktadır. Emeklilik yaşının kademeli olarak erkekler için 55, kadınlar için 50 yaşa yükselmesi olumlu bir düzenleme olmakla beraber yeterli değildir. Bu sınırların erkekler için 60 ka-

dınlar için 55'e yükseltilmesi gerekir. Refah artışının temel şartının çalışmak olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

- * Sigorta kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılmalıdır.
- * Sigorta prim tavanı yükseltilmelidir.
- * Sosyal güvenlik kuruluşlarının prim alacakları etkin bir şekilde tahsil edilmelidir.
- * Sosyal güvenlik kuruluşları mevcut gayrimenkullerinden elde ettikleri geliri arttırmalıdır.
- * Muhtelif sosyal güvenlik kuruluşları arasındaki farklı nimet-külfet dengesi homojen ve adil bir hale getirilmeli.
- * Üç sosyal güvenlik kuruluşu tek bir çatı altında toplanmalı ve mevcut statü farklılıkları ve bunun doğurduğu kargaşa ve gereksiz bürokratik formaliteler ortadan kaldırılmalıdır.
- * Sağlık ve emeklilik sigortasında ideal bir sistem olarak özel sigortaya geçiş teşvik edilmelidir.

b) Kıdem Tazminatı Fonu'nun Kurulması

Bilindiği gibi 1475 sayılı İş Kanunu'nun 14. maddesi Kıdem Tazminatına ilişkin bir fon kurulmasını öngörmüş, ancak bu husus 20 yılı aşkın bir süredir gerçekleştirilememiştir.

Oysa çalışma barışının temini, çalışanların tazminatlarının teminat altına alınması, işverenlerin üretim, yatırım ve istihdam kararlarını daha rasyonel bir şekilde alması ve bu fonların yatırıma dönüşmesi için Kıdem Tazminat Fonu'nun kurulması gerekir. MÜSİAD tarafından hazırlanan ve yakında kamuoyuna sunulacak Kıdem Tazminatı Fonu'na ilişkin araştırma raporu'nda önerildiği şekilde bu fon hem tarafların hem de genel olarak ekonominin yararına olacaktır.

c) Asgari Ücret Reformu

Sosyal devlet anlayışının, himayeci sosyal politikaların önemli bir vasıtası olan asgari ücretin, Türkiye'de bir dönem uygulandığı şekilde bölgeler itibarıyla farklı uygulanmasının çok yönlü ekonomik ve sosyal faydaları bulunmaktadır.

- * Bu uygulama ile asgari ücretler, yatırım rantabilitesi düşük, emek arzının ve işsizliğin fazla olduğu, göç veren bölgelerde daha düşük, emek ve sermaye etkinliklerinin daha yüksek olduğu bölgelerde ise daha yüksek seviyelerde tesbit edilecektir.

- * Gerçekten de asgari ücret uygulamasının bir takım sosyal amaçları ve ekonomik sonuçları vardır. Şayet 18 milyon TL'lik bir asgari ücret İstanbul için gerçekçi (bu amaçların en iyi şekilde gerçekleştiği) bir miktar ise, Yozgat ya da Mardin için yüksek olup, bu bölgelerde istihdamı ve yatırımları olumsuz yönde etkiler. Keza 18 milyon TL'lik bir asgari ücret seviyesi Yozgat ya da Mardin için uygun ise İstanbul ya da Bursa için uygun değildir. Aslında verimliliğin yanında bu bölgeler arasında geçim şartları (kira, yiyecek vs. imkanları ve fiyatları) da aynı değildir. Yani Yozgat'ta bir insan 13 milyona geçinebilir, ancak İstanbul'da bu imkansızdır. Dolayısıyla bölgeler arasındaki gelişme farkları, farklı asgari ücret uygulamalarını gerektirir.
- * Öte yandan kamuoyunda uzun süredir tartışılan asgari ücretin vergiden muaf tutulması, asgari ücretin düşük olduğu az gelişmiş yörelerden başlamak üzere uygulanmalıdır. Diğer bölgelerde de gelir vergisi oranı % 25'den % 10'a indirilmeli, zaten düşük olan bu ücretten sigorta primleri dışındaki damga vergisi ve tasarrufu teşvik fonu gibi kesintiler kaldırılmalı, ücret üzerindeki parafiskal yükümlülükler kaldırılmalıdır.
- * Bu uygulamalar neticesinde devlet vergi kaybına uğramakla beraber, kaçak işçi çalıştırmanın azalması neticesinde SSK gelirleri artacaktır.

Sonuç olarak, asgari ücret reformu ile az gelişmiş yörelerde istihdam ve yatırımlar artacak, işsizlik ve göç azalacak, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunulacak ve çalışanların refahı artacaktır.

H. FİNANS DÜNYASI

Ekonominin işleyişini ve sağlıklı gelişmesini sağlayan temel kurum olan finans kuruluşlarının bu temel fonksiyonunu ifa edebilmesi için belirli yapısal tedbirlerin alınması zaruridir.

- * Finans kuruluşlarının, halktan topladıkları sermaye kaynaklarını devlete satan kuruluşlar olmaktan çıkarılıp, sını ve ticari faaliyetlere kaynak aktaran kuruluşlar olması sağlanmalıdır.
- * Finans kuruluşlarına topladıkları kaynakların belirli bir kısmını risk sermayesi, belirli bir kısmını da orta ve uzun vadeli yatırım sermayesi olarak kullandırma zorunluluğu getirecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- * Finans sektöründe ihtisaslaşmaya gidilmelidir.
- * Firmaların kendilerine kaynak aktarmak için finans sektörüne girmeleri önlenmelidir.
- * Faizsiz çalışan Özel Finans kuruluşlarının bankalar karşısındaki dezavantajlı konum-

ları iyileştirilmelidir. Bütçe Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle kamu ihalelerinde ÖFK'ların teminat mektuplarının kabul edilmesi olumlu bir gelişme olmakla beraber, bunun kalıcı olabilmesi açısından Devlet İhale Kanunu'nda gerekli değişiklik yapılmalıdır.

- * ÖFK Katılma Hesaplarına uygulanan % 10'luk blokaj uygulaması tamamen kaldırılmıştır. Böylece bu kurumların sınai, ticari ve yatırım faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırmalarına imkan sağlanmış olacaktır.
- * ÖFK Fon Kullandırma faaliyetlerinde önemli bir yer teşkil eden ve fakat 1996'da yürürlüğe giren yeni gümrük ithalat rejimi ile yürürlükten kaldırılan "mutemet eliyle ithalat" sisteminin yeniden tesis edilerek, bu kurumların ithalatın finansmanındaki katkılarının devam etmesine imkan sağlanmalıdır.
- * Teşvikli işlemlerde banka kredilerine uygulanan vergi, resim, harç istisnaları ÖFK'lara da uygulanmalıdır.
- * ÖFK'lara da (bankalara benzer şekilde) Borsa'da aracı kurum yetkisi verilmelidir.
- * Vakıfların mevduatlarını kamu bankaları yanında, ÖFK'larda da tutabilmelerine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmalıdır.
- * ÖFK'ların, finansal kiralama ve benzeri yollarla gayrimenkul işlemlerini finanse etmesi hallerinde, finansman işlemleri alım-satım harçlarından muaf tutulmalıdır.
- * Haksız rekabete yol açan, ÖFK'ların tâbi olduğu Şube açma engelleri ortadan kaldırılmalı, bankalara sağlanan imkanlar ÖFK'lara da tanınmalıdır.

III. MÜSİAD'IN 1997 YILI TAHMİNLERİ

A. 1997 PROGRAM HEDEFLERİ

Hükümetin 1997 Programı, bazı makroekonomik büyüklüklere ilişkin olarak aşağıdaki öngörülerde bulunmaktadır.

- (1) GSMH'nin % 4 büyüme göstermesi ve net dış kaynak kullanımına gidilmesi; toplam kaynak kullanımında nihai tüketim harcamalarının etkisinin azaltılması, yatırım harcamalarının etkisinin artırılması (kısacası büyümenin daha fazla oranda yatırım artışına dayandırılması). Toplam tüketim harcamalarının % 2,1, toplam sabit sermaye harcamalarının % 7,5 artması.

- (2) Açık işsizlik oranının % 6,6 düzeyinde gerçekleşmesi.
- (3) Konsolide bütçe gelirlerinin % 140, bütçe giderlerinin de % 61 oranında artış göstermesi, konsolide bütçe açığının sıfıra indirilmesi. Yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payının 1996 yılında % 5,7'den (gerçekleşme tahmini) 1997 yılında % 8.2 ye yükseltilmesi, faiz giderleri payının ise % 38 den % 30'a indirilmesi.
- (4) Ortalama yıllık enflasyon hızının % 65 düzeyine çekilmesi.
- (5) İthalatın % 12 artışla 49.450 milyon Dolar, ihracatın % 21 artışla 30.100 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi. Dış ticaret açığının -1996'ya benzer düzeyde- 19.350 milyon Dolar düzeyinde oluşması. Cari işlemler açığının 1996 yılına göre azalarak 5,6 milyar Dolar düzeyinde oluşması. Sermaye hesabının 8,6 milyar Dolar civarında fazlalık vermesi.

B. MÜSİAD'IN 1997 YILI TAHMİNLERİ

MÜSİAD; 1997 yılında mevcut ekonomik politikalarda temel bir değişiklik olmayacağı varsayımı altında, çeşitli ekonomik değişkenlerle ilgili aşağıdaki tahminleri yapmıştır:

TABLO 51: MÜSİAD'IN EKONOMİDE 1997 YILI TAHMİNLERİ

	MÜSİAD TAHMİNİ
GSMH BÜYÜME HIZI	% 5
ENFLASYON HIZI	% 70
TL/ABD DOLARI KURU (YIL SONU)	180.000
TL/ALMAN MARKI KURU (YIL SONU)	112.500
İHRACAT	27 MİLYAR DOLAR
İTHALAT	47 MİLYAR DOLAR
DIŞ TİCARET AÇIĞI	20 MİLYAR DOLAR
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI	4,5 MİLYAR DOLAR

ISBN 975-7215-13-9